

Зэр үсүнийг пролетарийлары, бирикклэгэр!

ОЙРОТ В. К. П. (б.) ОБКОМЫ.

Дэрэмнэдэги көчкин
школдордын

ПОЛИТГРАМОТА

ҮҮРЭДҮ БИЧИГИ

учимс БАШТАПКИ БӨЛҮГИ

**САБАШКИН А.
КӨЧҮРГЭН.**

Ойрот Обллитколлегия чыгарган
1926 ылда г. Улала.

Ойрот.
3-425

См. Зс. обл.

2570
Г.Л.Б.
1926

Баштапкы куучын.

Крестьян журттың аайы.

Бистинг баштапкы куучыныбыста крестьян журтардын база олардын иштэрининг аайы, аймактар-ла областагылардаг башка бастра союз Социалист Советтэрдиг Респуб-ликасында, кандый тургажын билэрин кичээрибис бу кэрэк-тэ бистинг сүрэкэйлэ кичээл билэтэнибис — кандый кэрэк-тинг бажында бистинг журт јоксырай бергэнин оноң башка бистинг јакшы јэрлү крестьяндар, өскө јэрдиг крестьянда-рына тэгдэштиргэндэ, нэнинг учун кра јэринэн ас аш алы-п јатканын, коомой јэрлү крестьяндар (өскө государств-адагы) кра јэрдэн бистэнг чик-јок ажын көп алып јат.

Бискэ журтыбыс турган бүдүжинэн ажыра мактанып ай-дарга алба јок. Чыннын көзинэ чикэ көрөр керек; јаңыс ол ту-жунда бис бойыбыстың јаманыбысты аайлап оны түзэдэ-рибис.

Аштын коомой түжүми.

Баштап-ла, бис көрип оны кичээйтэн кэрэгибис, аш-тынг коомой бүдүп турганын база бастра журтыбыстың иштэри доход дэп нэмэни сүрэкэй ас бэрип турганын.

Алдындагы јуурамалды көригэр, слэр анда өскө го-сударствалардын крестьяндары андый-ла јэрдэн ол эмээз бистийинэнг коомой јэрдэн ашты үч, дөрт катап артык алып јат.

Границаны өдип, андагы крестьяндардын алып тур-ган ажын көрөргө барары-да јок, бистинг-дэ јэрибистэ кэзик журтар кра јэрдэн 200 пудтан буудай, 150 пуд ја-даан алып тургандары бар, олар-ла коштой јаткан журтын көп сабазы 30 - 40 пуд сүрэкэйлэ дэгэни 60 пуд ол-ла кра јэрдэн алгылап јадылар.

Бистинг крестьяндар аштын ол-да ас түжүминэ тудуш ижэнип отууарга болбос. Бистэ јаантайын кэзик јэрлэрдэ аш јакши бүтпэй — јат, ол эмээз торт чыккай калат. Кал-ганчы 5 жылдын туркунунда бис эки катап ачана көрдибис Сүрэкэй ачаналу кату јылдар 1921 жылдын учы-ла 1922 жылдын баштапкы јарымы болды. Ол тужунда бастра

ИИВ. № 1362

СССРда каагга 35 миллион ашту кра јэр бастырды. Торт аш бүтпэгэн, бу эки жылда јэрдин тозы 10 миллион кра јэр болды. 36 миллион кижн ол ачанадаг үрэлди.

Бир кра јэр башка-башка јэрлэрдэ канча бут аш бэрин јат.

1924 жылда катап кэзик губэрлердэ аш јэтрэ бүтпэди Оны јэнэргэ бискэ јэнгил болгон,—бастра јуртыбыс эбэш ондонып кэлгэн учун.

Ачаналу жылдар бистэ озогыда тужунда јаантайын болотондор 21 жылдын турккунуна—1891 жылдан ала 1911 жылга јэтрэ-уч ачаналу жыл болды, он үч жыл аш јакшы бүтпэди бэш лэ жыл аштын бүткэни јакшы болды.

Малыбыс коомой.

Бистин дэрэмнэдэги крестьяндар азрап турган малынаг да база астам дэп нэмэни ас алып јат. Саан уй (инэк) сүрэкэй лэ дэгэндэ бир жылга јоо көнөк сүт бэрип јат, ортогызы 50—60 көнөк бэрип јат. Дания јэрдин крестьяны 180 көнөк сүт бэрип турган уйды (инэкти), коомойзыпып јалагга айдап эдинэ болуп азрайла олтүрип јат. Даниядагы уйлар (инэктэр) сүрээн уйлар дэп эмэс. Бистин-дэ кэзик јэрлэрдэ јакшы укту уйлар бар (Ярославтын угы) бистин јэрибистин аайынча онын тузалузы өскөлоринэн раак артык. Андый да болзо бистин јэрдэ көп сабазына малыбыс оок азрап тургандары тургускан чэдэн кажаандары коомой, ол азралда бир тузазы јок бир аайы јок. Бистин олтүргэн малдын эди база Россей јуртын ортозында 7 буттан артык тартпас сүрэкэй дэгэн, күн түш јэрибистиги малыбыстын эди 18 буттан ашпай јат. Амери-

када ортон малдын эди 25—33 бут болор, Англияда—иоркишри-ла беркишры—дэп укту бир чочконьг эди 25 бутка јэдип јат (түрүгэ 60 бут оног-до артык тартып јат).

Рассейдэ бир крадан өлөндү 70—80 бут јууп јат, өскө госуларстваларда дэзэ 200—300 бут (500 бут алып турганы бар).

Бистин јэрдэ кушты, үрэнди агаш өскүрэтэнинг айлу ишкэ бодобой јадыбыс (ол иштэр көп тузалу болор дэп сананбайтаныс). Түн јааргы Американын штаттары оморды нэдэп дэ артык кичээп доходонынг көп сабазын ол иштэрдэн алгылап јат. Агаш өскүрип оног тээргэн јиилэктэр, 20 јыл мынанг озо анда бир јылга 300 миллион салковой доход (астам) бэрэтэн, сүт—бир миллиард (миллион катап миллион) салковойдог артык бэрэтэн. Јагыс такалар бир јылдын туркунына, бир американ кижі сайын 245 јумурткадан тууитан.

Рассей-лэ өскө госуларствалардын дэрэмнэлэри.

Оско госуларствалардагы дэрэмнэ гороттанг ас башкаланып јат. Түс оромдор, оромды бастра таш-ла түзэдип салган (мостовой эдип), јакши туралар, элэкэтричэстволу, айл сайын сууны јэрдиг алдыла агызып алгандар (водопровод эдип). Дэрэмнэдэ-јүзүн јуур коопэративтар, ар-тэлдэр, дэрэмнэдэ ллып турган аштарды иштэгэдий кооперативтын завоттор бар: круттын, сарјунын, сакрдын база башка—башка завоттор бар. Јагыс туралардын-ла оромдордын ичиндэ чэк аару эмэс, мал-да туруп турган каажандарында база сүрэкэй ару; омордын полдоры агаш ол эмээ таш цэмэнт-ла түзэдэ үстүн уруп салган. Мал дэзэ сэмис, арлап салган турар. Бистэ эмдиги бойынча тобракта јолдорыбыс јок, бичик билик билбэсибис аракызак јуртап јадыбыс. Кышкыда айлыбыста боозулар, база төрөгөн уй (инэк) база бала төрөгөн чочко бистинг балдарыбысла кожо туруп јат, турабыстын полы балкашту, көзнөктэрибис сынык болуп чала бөс-лэ туйуктап алган отурадыбыс, кирлү суулу казан анда база туруп јат; отургадый јэрибис тудуш балкашту туранын стэнэлэри клап тараканду болорлор. Малдын турган чэдэн каажандарын айдары-да јок, анда балкаш суу малдын тизэзиндэ болор, оног башка азык салар јэрибис база ару чэк тудулбайтан.

Бу ончо шыралу кэрэктэрдиг учы бажы кайда болотон, бистинг крестьян кижибиснэниг учун нэ нэмээ јэдинбэй ончозынынг кийиндэ артып қалган? Качан бис онынг учурын ондоп алзабыс, ол тужунда канайып јурты көдирип

өрө тартатанын таап, оног улам бистинг жүрүмибисти чэк тудатанын билип баштарыбыс.

Каакча чакка крестьяндарды кулданганы.

Крестьяндар онойып эмди журтап тургандардын кэрэги баштап-ла оморды помещиктар, байлар-ла каанын башкаруузы кулданганынан болуп жат. Омор канча чакка чыгара крестьяндардын күчин соорып омордын журтында бир эбэш барын тоноп тургайдар.

Крестьяндардын тонолузы, оморды помещиктар бошко божодордо башталган. Крестьян бойы алдынаг кылынгадый жангы бэргэн, јерди дэээ ол бэргэн, онзында сүрэкэй јаан баа бэргэндэр. Учында ол бош жадынаг жангыс ады арткан. Онынг кэрэгиндэ 65 жыл мынаг озо эки миллион крестьяндар торт јэр јок болуп калгандар оног артык улус ас оо үзэрэ нэгэдэ јага багадый јерлү болдылар.

Айрылар төлбмир.

Каан-ла помещиктар крестьяндарды бошко божодор тужунда оморды божонгон учун казнаа акча төлбөр эдип учур эткэн, оны төлбп крестьяндар 1905 жылга јэтрэ калактап чаксырап тургандар.

Дворян улус (каанын журтына јуук) крестьяндар бош болзын дэп онойып божоткандор, крестьян кижи помещик јок-ко журтап болбос эдип. Ол ошкош-ла ойто помещикка кэлип оо бажырып јалчаа јалданып, онынг јерин иштэп тураачы, ол эмэээ ортоокто иштэйтэн болгон. Помещиктар ажындра бойлорына јалчыла омордын јерин јалдашкადый улусты бэлэтэп алгандар. Јаныс јэр јалдап алган улус помещиктарга бир жылга 500 милоион салкоой акча төлбөйтэндэр. Бир кра јердинг јалы кэзиктэ 15 салковойго јэдэтэн. Андыйда болзо ачу — коронног айрылып болбой крестьяндар ондый ачаналу арендтэнг јалтанбай јерди алатандар. Ондый помещиктардын кылыгынаг албатынынг журты јоксырайтан. Онойып помещиктар революцияа јэтрэ крестьяндарды кыстап, омордонг канайыпла алгадый эбин таап кылынып туратандар. Омордын кылыктары: аренд (јерди јалга бэрэтэни) јерди садатаны, ортокто ишпэтирэтэни, иш учун јэр бэрэтэни болгондор.

КАЛАН.

Крестьян улустынг доходынынг крэлү үлүзи госу-дарстваа баратан. 1913 жылда душ сайын калан салганда эр кижи 9 салкоойдонг төлөйтэн. Оног артык помещиктардынг госу-дарствазы крестьяндарданг оморго билдирбэс — јууп туратандар. Оморын сэрэнкээ, туска, сакрга, карасинга, аракыны госу-дарстванынг эдип, јердинг-лэ јоннынг налокторын салып алатандар.

Садуучылар-кулантар.

Государства-ла помещик тоноп алганынан крестьянда артканына, саадучы-којойымла дэрэмнэдэги кулак (бай) тартынатандар. Аш база нэни-лэ садыжип јууйтан улус кайдала тудуш јурглэйтэн омор аш јууйтандар, јабус баа мал-ла база нэни алатандар. Күскүдэ крестьяндар налогын төлөөргэ бойлорынын аштарын ол садуучыларга сататандар, јас дээ бойлоуынын краларын үрэндээргэ үрэнди кулактан-садуучыдан алатандар онойып оморго алымга түжэтэндэр. Бир бут үрэн аш учун омор тудуш 2—4 бут төлойтэндэр; байлардын-садуучылардын алып турган астамы ол. Кулактар крестьяндардын тэрин агызарга помещиктарды артыктагандар.

Крестьяндар права јок.

Качан помещиктар-ла бийлэр онойып крестьяндары кыстап турарда, крестьян улус бойлорынын кэрэгиндэ арга эб бэдрэргэ права јок болгондор. Оморды канайыпла кылынайын, дээ урядник-ла стражник базынып кылынгап туратандар Земстванын бийи крестьянский бийлэр крестьяндарды баштанар јолын бэрбей бэк сулуктап алгандар. Омордон јоп јок јоннын чийгэн протоколы күчи јок болуп нэгэдэ бодолбойтон, оног башка омордон јоп јок јон нэнидэ баштабайтан. Ол земский-ла крестьянский бийлэр база помещиктар болгондор, омор крестьяндарды јаргылайтандар оо үзэрэ јаргызы јокто болзо крестчяндарды салатандар. Омордо он-јок чээрү болгондор: старшиналар, старасталар, сотскийла, урядниктар, кэзиктэ оморго болуш эдэр отряд казактар ол эмэээ стражниктар ийэтэндэр. 1905 јылга јэтрэ крестьянды сојор учурлу болгон, јоннын бүдүргэн протоколы аайынча кижини Сибиргэ айдагадый болгон, оны көргөндэ крестьян кижиторт права јок болгон эмтир. Крестьяндары јаргылагадый волост сайын јаргы (суд) болгон база земский бий сайын шылу болгон.

Бичик билбэй нагаңыйга јургэнибис.

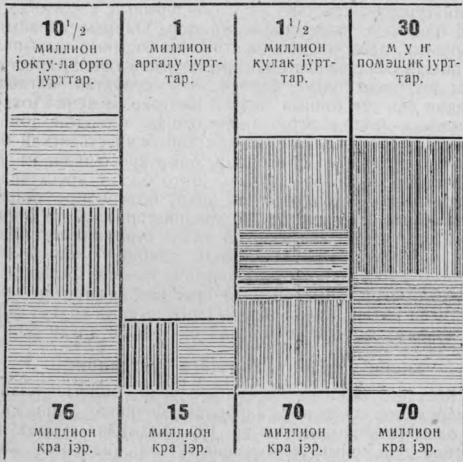
Крестьян кижит бичик билбэй јурэр болды. Каанын башкаруузы дээ акчаны албатыны бичиккэ үүрэдэрдэн оны базынарга артык тудатан. Јуу алдында үүрэдүдин кэрэгине душ сайын 92 акчадан туткан, чээрүниг кэргинэ дээ душ сайын 5 солкоой 60 акчадан туткан.

Крестьяндар үүрэдүниг кэргинэ бойлоры ас-ла акка кожотондор. Бастра јылына душ сайын үүрэдүлэ база кэрэктэргэ 2 салкоой 50 акчадан тудатан. Ол өскө кэрэктэр нэ кэрэктэр болгон? Баштапкызы абыстын кэрэги:

смэчкин, крестэйтэн, сөөк жууйтан, өлгөндөрдинг учун мөргүйтэн база андыйла кэрэктэр болгон. Үүрэний турган улузыбыс бистэ. Күн баадыш, јаар јаткан госуларвалардан 4-6 катап ас болгон. Крестьяндар бичиккэ үүрэнэрин башкаруу јаратпай токтозып туратан. Крестьяндар чын сүмэни алынбазын дэп дэрэмнэлэргэ каанды, кудайды мактап бичилгэн бичиктэр ийэтэндэр. Крестьяндарды үүрэдээчи: абыс, тармачы, урядник база андый аайлу улус болгондор. Јерди канайып үүрэду аайынча иштэйтэнинэ крестьяндар үүрэнбэгэндэр, онынг учун канайып јакшы иштэрин күчин нэгэ тузалу эдип чыгарарын билбэгэндэр.

Јердинг азы.

Бир јанаг салган ажы ас түжүмдү болуп турарда база бир јанаг јер ас болуп крестьяндарды шыраладатан

Андыйда болзо Рассей јуртында крестьян улуска иштэгэдий јэр јэдишпэс ас болгон дэп бодоорго болбос. Он-јок јэр эмдиги бойынча иштэлбэй јатканча (ол јерди јадаай јэр дэжэт, иштэн болбос). Бир јус кра јердинг бажында жууданг озо Рассейдэ бэш-лэ кра јэр иштэлэтэн. Крестьян

улустың жадыжы, бичик билэри, законның алдында јүрәри, налогтың аайы, кандыйда төлөмирләрдин аайы башка болуп тудунганы эбәш арбынду болгон болзо, ол тужунда олар ол јарабас коомой јэрләрди јарадып төмөн салза иштәгәдий јэрлергә 40 миллион кра јәрди кожып алар эди.

Оо узәрә јәрдинг үлэлгәни тәгәмәс болгон.

30 муң помещиктардыг колунда 10 миллион јарым крестьяндар тудунган јәринчә болгон, анча крәзи јәр бүдүн јарым миллион кулактар тудунгандар. Јәрдинг јакшызы дәгәни помещиктар-ла кулактарда болгон. Ас јәрлү болуп, јәрди шитәйтән үүрәдүни билбәс болуп, јакшы јәпсәли јок болуп, јәрди јакшы иштәп билбәс болуп оның кәрәгиндә онду аш салып болбой крестьяндар бойлорының јуртарын көдүрип болбогондор. Јәрдинг азына кыстатырып крестьяндар көп јәрлу Сибиргә көчөтөндөр, андада албаты јылдыг өзип туруп јәр јәдишпейтән, 1916 жылда бастра крестьян албатының үчүнчи бөлүги ас јәрлү болуп јатклаган.

Кааның јуузы.

Каанның-ла јурт ортозында јан блажкан јуулар тужунда деремнәдәги јурттар сүрәкәй јоксыраган эди Каанның јуузында баштап үч жылда чәэрүгә 17 миллион киж и алган. Ол чәэрүниг көп сабазы крестьяндар болгондор Албатыны чәэрүгә аларда кәмгә ачү-корон артык түшти? Јокту крестьяндардыг јурттарына тушкән. Јурттар иштәгәдий улузы јок артып калгандар.

Улусты чәэрүгә јууганынан јуртты артык чаксратканы — јууга иштәйтән малы да алганы империалист јуу дәрәмнәдә јәр иштәгәдий машиналар эдип турган заводторды јок этти. Тәмир, корголјин, јәс— јуулажатар мылтык јәпсәлгә керек болды.

Јурт ортозында јан блажкан јуу.

Бастинг јуртыбысты база јурт ортозында јан блажып јуулашкан јуу сүрәкәй короткон. Ол јуу тужунда крестьян киж и бойының јәрин иштәп болбойтон, — иштәген краларында тудуш јуу болотон кразы бирдә актардыг колында болор, бирдә кызылдардыг колунда болор. Каанның јуузы тужунда астап турган кралар бу јуу тужунда там астадылар. Јурт ортозында јан блажып јуулашкан јуу тужунда айлантра өштүләринә курчаткан Совет государства, бойында бәлетәнгән азыгы јок болгон, болуп крестьяндардан разверстка јуур болды, ол эмзәз јурта артык азыкты казнаа алар болды. Разверстка дәп нәмә крестьяндарга күч болгон. Оның керегиндә крестьяндардыг јуртының иштәп турган ижи (кралары азраган малы) астаган.

Горотногы фабрик завоттор урэлгөн кэрэгиндэ дэрэмнээ тавар деп нэмэни торт бэрип болбос болгон. Онын керегиндэ дэрэмнэ бойы олорын иштэп турар болды.

Јурт јоксыраган.

Бу јуулардын учы—бажында дэрэмнэдэги јурт јоксыраган, Иштэгэдий мал астаган (аттар, чарлар). 1922 жылда ол малдын тоозын 1916 жылдагызына тэндэшитрэдэ, бүдүн јарым катап аспаптыр.

База анча крэзи кэзиктэ оног артык өскө аай мал дар астаган. 1916 жылда бир јэрдэ 100 мал болгон болзо, 1922 жылда 60 ат арткан, уйлар (иинэктэр)—63, койло-ла эчки 39, чочко—50 арткан.

Малдын тоозы көрөрдө, олоордын угы база коөмой тыган. Орел губәрдин јэлгир укту аттардан 1914 жылдагы 100 үлүдэн 15 лэ үлү арткан. Анча крэзи Воронэж губердинг чакту чанакчы (битюр) аттардан арткан. Јимжак тукту койлор 25 катап астаган.

Мал астаган керегиндэ көп јэрлэрдэ бастра јуртын јөөжөзи астай бәрди. Иштэгэдий мал јок болды. Мал астаган кийиндэ—јерди јараткадый тэээк астап јат. Јәрдин јарадыжы астаган тужунда—аштын тужуми астап јат, улай—дэлэй онойып барып јат. Бу јылдарда јэр иштэгэдий јәпсәлди јангыртпаган. Сәгис јылдын туркунуна (1916 жылдан ала 1924 жылга јэтрэ) завоттордо јэр иштэгэдий канча машиналар јазилган, канчаны озо јангыс јылда јазайтан болгон. 1919 жылда дэзэ озогыда 100 машина јазайтанынын ордына јангысты ол эмээ экүүди јазар болды. Јуудан озо дэрэмнэдэ јангыс Рассейдэ јазалган машиналар иштэгән эмәс. Он јок машиналарды өскө госуларствалардан акәләтән.

Јуу тужунда 1914 жылдан 1917 жылга јэтрэ бис јэр иштәйгән машиналарды акәлтәнис алаңысту. 1917 жылдан ала 1921 жылга јэтрэ бис торт акәлбәдис,—өштүләрибис бисти айлантра курчап алып бискә бирдә нәмә өткүрбәйтәндәр (ондый нәмә блокады дәйтән). Машиналар јангыдан јазалбаган кэрэгиндә, бары әләп әскирәлә, границадан оны база акәлбәстә јурта олоорыбыс једишпәс болды. 1922 жылда бистин јәрибистәги бастра јәрдинг машиналарынын баазы 150 миллионго бодолгон, олоор-ла иштәгәдий аайлу болзын дәп, олоорды јаныртарга төмөн салза 250 миллион салкоой акча керек әди.

1913 жылда 86 миллион кра јэр 1921 жылда 57 миллионго түшти, 1922 жылда дэзә 51 миллионго тушкән.

Айдарда 1913 жылда иштәлип турган 100 кранынг бажында 1922 жылда 60 ла кра арты.

Иштэп турган јуртын аштары астап турарда, көп са-
базында јакшы аштар астаган, ол аштарды озо садар дэп
базарга иштэгэндэр оног башка өскө Государстваа алпа-
рып садатан болгон. 1913 жылда иштэп турган буудайдын
кралары 1922 жылда 28% (үлүгэ) тушкэн. Крестьяндарга
көп астамду: күдэли, хлопок, кэндрир, сакрдын свекла-
зы, тамкы, картошко салып турган кралар дэээ
оног артык јабызагандар. Бу јөөжөлөр јок бис бойлоры-
быстын фабрик заводторды ондоп тургузуп болбосыбыс
(бөс, сакр иштэгэдий) оног башка өскө государстваларга
бис коп јөөжө алпарып болбосыбыс онын ордына анан
кэрэктү машина јэпсэл алып болбосыбыс.

Оо үзэрэ јерди јакшы јагыртып иштэбэс болды. Көп
крестьяндар арга јокто јакшы јерди иштэп болбогондор.
Мал астаган, тээек база астаган. Көп албаты јууга ал-
дырткан, јурт ортозында јан блажып јуулажарда крестьян
јуртары оног кыйя калбаган. Разверстка нэлэ артык ба-
рын блаап алатаны крестьяндардын күүнин иштэн чөкө-
ндрир ийгэн. Торолоп-ла өлбөзөм машина-јэпсэлди кай-
дайын, государстванын кэрэги маа кэрэк јок дэп көп
улус онойып шүүйтэндэр. 1918 лэ 1919 жылдарда краларга
тэээкти торт јайбаган. Оног башка үүрэдү аайынча озо-
гы-да тужунда оны јагыртатан. Күскүдэ јаскаа пар бэлэтэ-
бэс болдылар. 1918 жылдаг ала 1921 жылга јэтрэ үрэн аш-
ты торт арулабас болгондор. Бу ончо кэрэктэрдин бажын-
да аштын түжүми сүрэкэй астаган.

1925 жылда бир кра арыштан 33 буттан артык аш ал-
байтан.

Бастра алып турган аштын тоозы јабызаган. Эмдиги
СССР-дын гранында озогы тужунда айландра бодоп кэл-
гэндэ дөрт јарым миллиард бут аш јууытан болгон, 1925
жылда дэээ бир миллиард сэгис јүс миллионла бут аш ју-
улды.

Мынанг өско јуу-ла революциянын кийиндэ (1921 жы-
лга НЭП-ка јэтрэ) бистинг ажын садып турган огроттор,
јиилэктү-агаш өскүрэтэни, јакшы үрэн өскүрэтэни, јакшы
сүттинг кэрэги, чочко тудатаны, куш тудатаны база баш-
ка астамду кэрэктэр тудуш астап турдылар.

Јуртыбыс байып башталганы.

Јан блаажып јуулажып божогон кийиндэ, качан јөө-
жөний кэрэгиндэ, јаны учур тударда бистинг јуртыбыс ка-
тап ондоно бэрди.

Јурамалдан слэр көрип јадыгар канайып бу калган-
чы жылдарда кралар катап өзип турганын, малыбыс, уйла-
рыбыс база көптөт турганын. База эки жылдын бажында

бис жуудыг алдындагы жылдарга тэнгэжэрибис. Андыйда болзо ол ас. Жуу алдындагы жылдарда бистинг жүртарыбыс база сүрээн коомой болгон. Бистинг жүрүмбис онду болзын деп, бичикчи бололы дэп, баштап бис аргалу чакту болорго кэрэк, бис албаты журтынын астамын кодургэдий-бис баштапла дэрэмнэдэги журтыг. Дэрэмнэдэги журтын аайынаг жагыс 100 миллион крестьяндардын жүрүмдэри билдирэр эмэс бастра бистинг Союзыбыстын турары билдирэр.

Крестьян эмди бойынын журтын кодиргэдий эби барба?

Бар, эмди крестьяндар бойынын журтын кодиргэдий, помещик-ла байлардын (капиталистардын) жыны тужундагызынаг, чик жок көп.

Эмдиги дэрэмнэдэги журтыбыстын турган аайы.

1917 жылда болгон Октябрдын революциязы помещиктардын жагын жок этти. Канча чактарга чыгара крестьяндарды бийлэп турган дворян (кааннын) журтына жуук улус) жылуйды. Бастра жэр, кэзиклэ совхозторда турган ас жэрлэрдэнг, ончозы крестьяндарга бэрилгэн. Крестьян улус революцияданг 40 миллион кра жэр алдылар, ол жэрдиг баазы 5 миллиард салкоойго турган, ононг башка бүдүн жарым миллиард салкоой алымнаг айрылгандар, жылдынг жэрди арэндкэ алып онынг төлөйтэн 500-650 миллион салкоой жал акказынаг айрылдылар. Ононг башка крестьян улус бастра 350 миллион салкоойго баа тургадый малла машиналар алдылар.

Эм тургуза жокту бойынча, Совет жан, крестьян улус журттарын кодирэринэ кичээзин дэп, күчи жэткэнчэлэ оо болужып жат.

Бир жакшызы үрэн аш үлэгэни болды. Үрэнди өйиндэ улэп бэргэн кэрэгиндэ, көп журтарга жаан болуш болды, 1924 жылда кэзик губэрлэрдэ ачанаа бастырган журттар ол үрэн аштынг үлэлгэнининг кэрэгиндэ катап саларда алдындагызынаг краларды көптэткэндэр.

Кандый журттар, жэрди үүрэдү аайынча иштэп: клэвэр чачып, хлопөк онондо башка жакши аштарды иштэглэп баштап тургандар болзо, ол журттар налокто жэнилтэлү болорлор.

Жылдынг, крестьян улуска жэрди канайып жакшы иштэп көп астам алгадый эдип жөп сүмэ бэрэтэн агроном улус көптөп жадылар.

Крестьян улус жэр иштэгэдий машиналулар болглозын дэп, оморды өскө государстваларданг садып алып, крестьяндарга кредиткэ (төлүгэ) божодып жат, орус заводтор

база ондйй машиналарды иштэп јадылар оноң болгой тракторлардыда жазаглап јат.

Дэрэмнэдэги јуртка база болуш эдип банк баштаган, ол банк товариществалар ажра крестьяндарга төлүгэ акча бэрип јат.

Каанг јэрлэрдэ аш каанга бастырбазын деп оморды сугаргады эдип сууны казып турулар. Јуртын ортозында турган губэрлэргэ (Орловский-ла Рязанский база башкаларына) јүү чак тужунда сүрэкэй корогондор дэп, бу жылдан ары јурттарын кодүрглэзин дэп башка болуш аайлу акча бэрэр.

Бу ончо иштэрдиг аайы, бис јуртыбысты кодирип ондонорыбыс дэп ижэндирип јат. Андый да болзо бистинг эм кичээйтэнибис-бистинг јуртыбыс озогы тужунна тэндэшсин дэп эмэс озогыда тужунда (јуудан озо) бистинг дэрэмнэ бис јакшы аш жылдын жылга албайтан, тойо јибэйттэн, кэзиктэ ачанаа бастырып чаксрайтан-бистинг кичээрибис эмдиги дэрэмнэни озогызынаг 2-3 катап артык эдергэ, кайда озо 1 мажак-өскөн болзо, эмди эбин таап 2-3 мажактан өскүрэр кэрэк, кайда озо бир мажакта 10-15 үрэннэн болгон болзо, эмди оны 40-50 үрэнгэ јэтэпирэр кэрэк. Канайып оны онойып эткэдий?

Крестьян јуртын байыйтан баштапкы алтамдары.

Бис алгады аштын түжүмин јангыс каанг жылдарды алып болбой турганыбыс эмэс, сүрэкэй јакшыда жылдарда албай јадыбыс. Бистинг ажыбысты асман, чичкан, курт база ондый нэмэлэр сүрэкэй кородып јадылар. Олорго јакшы кичээп тартыжатан болзо, каанга миллион бут ашты чэбэрлэп алар эди. Бастра ажыбыстын 5 үлүзи кара мажакту болуп јат ого јангыс фармалин чачса ондоп алгады нэмэ.

Үрэнди арулагады.

Јылдын 600 миллион салкоой алгады астамнаг бис куру болуп каладыбыс; чачкан үрэн ажыбыс ару эмэс болуп јакшы чыкпай туру. Аш арулайтан машина-ла (сортировка-ла) арулаган ашты чачып алган тужунда бискэ Минский губердинг крестьяндары јарт көргүзип јат.

Крестьяндар баштап мынайып кылынгандар: бир јэргэ арулабаган үрэнди чачала 34 бут түжүм алдылар; экинчи јэрдэ арулаган үрэн чачала 126 бут түжүм, ол эмэээ дөрт катап артык алдылар. Айдарда, јангыс арулайтан кэрэк бир мажактын ордына-үчти, дөрти өскүрэтэн туру. Ашты машина-ла арулабай јангыс элгэк-лэ элгейтэн болзо, анда-да бистинг јэрдэ аштын түжүми, кайсада, 300-500

миллион бут артык болор эди, оо үзэрэ үрэниг тоозы кра сайын 2 бут астаган соондо чэбэрлэп алган аштын тоозы 150 миллион буттан төмөн болбос эди. Кэм киж арулабаган үрэнди чачып туруп жангыс бойына јам ан эдип турган эмэс, бойынын айлдаштарына-да јаманын јэтирип јат,—арулабаган үрэндү краа кандыйла ашты үрэгэдий нэмэлэр бэлэн јууктап јадылар.

Ашты машина—(сеялка-ла) чачар болзо, 10—12 бут үрэниг ордына, 6—7 бут үрэн барар, аштын түжүми дээзэ кайсада, бүдүн јарым катап артык болор. Чындап, онын кэрэгиндэ јакшы иштэлген, јымжак түс јэр кэрэк.

Эртэги пар.

Бистинг улус көп сабазында пар дэп нэмэни јай ортозында (июнь, июль айларда) иштэп божоглап јат. Май айда иштэлген пар дезе, кээик јэрдэ аштан түжүмин бүдүн јарым катап, кээик јэрдэ эки катап түжүмин көптөдип јат. Бир он мун крестьян јурттары онойып иштэглэрдэ олордын алган тузазы база ондый болды. Күс салган ашты кээиплэ алган бойынча тайыс, бүдүн јарым мукур крэзи, јерди сүрэлэ, сондо, күскүдэ тэрэн сүргэн јэр ашты түжүмин, төмөн салза, бүдүн јарым катап, јас сүргэнинэн, көптөдип јат.

Јангыс күс салган ашты кэээлэ тайыс 1½ мукур сүргэн јэрдэн салган аш түжүмин кра јэргэ 10—15 бут кожуп јат. Бу мынайып бүдэтэни кара тобраку губэрлэрдэ эмэс. Кара тобраку губэрлэрдэ андый сүргэни—билэ база јерди тонгырар дэп күс сүрэр кэрэк. Мында јерди тонгырына канчала эртэ сүргэжин, аштын түжүми артык болор.

Бу ончо чыгым сураар-ба?

Эртэ сүрргэн пар, аш алганла бойынча јерди сүргэни, машина-ла үрэндэгэни, арулаган үрэн-лэ үрэндэгэни-бу ончолоры аштын түжүмин, кайсада, 2 катап артыктап јат, бастра СССР-да 5 миллиард бут аш артык бүдэр, качан бис иштэген краларыбысты озогы (јуудан озо) иштэген кралардын тоозына јэттирзэбис. Онын кэрэгиндэ бистинг бастра јуртыбыс байыр эди дэрэмнэдэ-јурт дээзэ качанда сананбаган крээ көдүрилэр эди. Бу кэрэк-тэрди баштазада, кандыйда чыгым: сүрэкэй јазалду машиналар-да јерди јараткадый сүрэкэй јараткыш-та—кэрэк јок.

Ол иштэргэ јараткыш кожор болзо, онын ааиы мындый болор: јангысла аай јэрдэ, јаратпаган јэрдэ, ажы 28 бут саламы 59 бут болор, коштой јараткан јэр ажын 164 саламын 287 бут бэрэр, ол эмээзэ 5 катап артык бэрэр.

Краны көп бөлүйлэ жүзүн-жуур аш иштэгэдий.

(Многополье)

Бу ончо айдылган иштэр-лэ, жангыс аай өлөг үрэн-дэп краны көп бөлүйлэ жүзүн жүр аш иштээ, онон башка жерди сүргэн айас чачкадый аштарды: кортошко, турнэпс, свеклэ, тараан, кукуруза башка бөлүп салган жерде иштээ, ол тужунда көп жараткыш жокко-да түжүм—3 ка-тап артык болор.

Мал азраары.

Мал азрайтан аайын жакшы этсэ кэмжилү оны азраа, кышкыда жылу кажаанда тутса, ол тужунда ол туткан чыгымды ойто астамду жандырат. Такааны бир эбэш кичээгэн болзо, кышкыда жылу жерде тудуп, жакшы азрап (чыгымы ас болор) жымуртка жакшы салып тургандарын талдап оло-рынла өскурип турза, ол иш крестьян журтка 500 милли-он салкоой астам бэрэр эди.

Андый астамда дэрэмнэдэги өскө-дэ кэрэктэр бэрэр эди, ограт, жиилэктү агаш өскүргэни.

КООПЕРАТИВ.

Алардын турган башка-башка крестьян журттарына бо-лужарга кооператив кэлгэдий. Кандый кэрэк жангыс журтка күч болзо-бириккэн көп журтка жэнгил болор.

Кооперативтар, артэлдэр (товариществалар) крестьян-дарга жэр иштэгэдий машиналарды алып бэрэргэ, онон башка трактор садып аларга, краларын үрэндэргэ жакшы үрэн алып бэрэргэ укту малду болорына, коомой жерди тэг үлэжэринэ, жалагды жарадарына болушкадыйлар.

Дэрэмнэдэги журт көдүрилзэ нэни бэрэр?

Кандый-ла, дэрэмнэдэги журты ондондырып турган, жангы баштап турган кичинэк иш, оо там көндигэринэ бо-луш эдэр. Крестьян кижы кичинэк артык жөөжөлү болозо, ол онызын бойынын журтына тудар, машина садып алар-га, жэринэ суактар өткүрэр. Бу кэрэктэр онын журтын там тыгыдар. Качан дэрэмнэдэги иш көп астам (доход) бэрип турза, албаты байыр, крестьяндардын жүрүми раак артык болор, фабрик-завоттор артык иштээрлэр ишмэкчи-лэ крестьян албатынын госуларствазында акча-жөөжө көптөөр. Ол тужунда үүрэдүниг кэрэгиндэ көп акча туткадый бо-лор. Уүрэдү дэээ бистиг онду жадарыбысты жарт баштап көргүзип бэрэр. Бу ончоны бис жэнгэдибис, бис эмди дэрэмнэдэги журты бистэн артык болуп турган госуларства-ларды, раак кийнибистэ артызып саларыбыс.

Башка госу­дарстваларда дэрэмнэдэги журттар өзип, көдүрилип-тэ турган болзо, анда бастра иштинг албатызы жыргап јаткан дэл сананарга болбос. Көп са­базында, ол астамдар капиталист, са­дуучи, којойым улустардын колдо­рына кирип јат, албатынын көбизи јалчылардан өскө, бой­лоры алдынаг журтынг ээлэри о­лордын алдында алымду болуп јадылар.

Бистэ дэээ журтыбыс өскөн айас иштинг албатызынын жадыжы база ондо­нып турар.

СУРАКТАР.

Бу куучында нэни кичээп айдып турганын слэр сагы-жыгарга алын­ганыгар дэл билэргэ, сананала бу сурактарга каруу бэригэр (сурактарды карууларды тетрадка бичип алыгар).

Бистинг журтыбыс коомой болуп нэнинг учун эмдиги бойынча турганча, нэнинг кэрэгиндэ ол андый болды кан­дый кэрэктэр оны көндиктирбэй турган кэрэктэрди адап бэригер?

2. Революциянынг кийиндэ баштапкы жылдарда бистинг дэрэмнэдэги журттарыбыс нэнинг учун база јоксраар болды?

3) Ннэнинг учун помещик-ла капиталисттар тужуннаг эмди бастра крестьяндарга бойлорынынг журттарын көдүрип көндиктирэрге јэнгил.

4) Крестьян кижии бойынынг журтын көдирэргэ бойи нэни эткэдий база нэни эдер кэрэк?

5. Дэрэмнэдэги јэрдинг ижи көдирилгэн дэ кре­стьян-ла бастра госу­дарстваа кандый болор?

Кичээйтэн кэрэгигэр.

Бу куучында нэни билгэнигэрди бойыгардын ижигэр-дэ ја­радыгар. Слэрдинг дэрэмнэдэ (аймакта) јэрдинг ижи кандый аайлу турганын шүүп алыгар, крестьян улус оло­донг озологон өскө госу­дарствалардын иштэринэ адарка-жып онойып шитэги­лэзин деп, нэни эткэдий; јэрдинг ижинэ үүрэдип турган кружоктор крестьян улуска јурттарынынг ижинэ болушту болгылазындар дэл онынг ижин. канайып баштагадый.

Ээчидэги куучын нэнинг кэрэгиндэ.

Бу кучында, канайып крестьян улус бойлорынынг журттарын көдиргэдийлэр деп, кичээп көргөнибис. Качан бис дэрэмнэдэги турган башка-башка јурттарды көрөр болзо-быс оло­р бойи бойлорынаг тудунган јөөжөлөриндэ тыг башкаланып јат дэл көрөрибис. Бир журт, көп малду, јэр

иштэгэдий машиналарлу, јалчылу, төлүгэ бэрип јадылар база јокту јурттардын шылтууна байып јатканы, бар. База јурт, иштэгэдий улусту болуп, малы, машины јэпсэли јеткил, сүрэкэй иштэнип јөөжөзин өскүрип јаткан бар. Ол јурт ортон јурт туру. База јурт, бойынын ажын кыш ортозына-ла јэтрэ јип јат (рождествоо јэтрэ), онызын өскө јурттаң шитэп алып јат, ады, салда-тырмуҗы, үрэн ажы јок болуп пут бажына туруп болбой јаткан, бар. Калганчызында, база јалчылар бар, олорда јөөжө, јурт јок олордын јиир курсагы-јаңыс јалданып иштэп алган јалы. Бу јурттардын кичээгэн кэрэктэри бойы бойлорына јарашпай јадылар. Кулактар (байлар) кандыйла кату-кабырга түшкэн јурты тоноп олордын чаксраганына болуп байырга санандылар, јоктулар јаңыстаң база канча бойлорынның јурттарын көдирэргэ кичээңглэп күчи јэтпэй ончолоры јаңыс биригип иштээрин билгилэбэй, кулактырдын колуна киргелэп јадылар.

Дэрэмнэдэги јурттар бойлорынын јөөжөлөри аайынча кандый аайлу јурттар болгодыйларын, олордын кичээгэн-дэринэ база јокту-ла орто күчтү јуруттар бойлорынын јурттарын көдүрэргэ јаңыс биригип кулактар-ла тартышкадыйларын бис ээчидэги куучында айдарыбыс.

Экинчи куучында айдылган кэрэктэрди билэргэ база аайларга јэнгил болзын деп олор эмди база болотон үүрэдүгэ слэрдинг дэрэмнэлэрдинг мындый кэрэктэрди јууп чийип алыгар.

1) Слэрдинг дэрэмнэдэ бастра канча өрөкө. Олорды јөөжөлөри аайынча (группа сайын) үлэп көригэр. Олордон канча јокту, орто база кулак өрөкөлөр болор.

2) Канайып слэрдинг дэрэмнэдэ кулактар байыглап јат: садыжып-па, төлүгэ үрэн-аш, иштэгэдий мал, салда бэригилэп катулап кыстап туруп-ба.

3) Слэрдинг дэрэмнэдэ кандый кооперативтар. артэлдер (товариществалар) бар? Крестьян кижээ олор нэлэ болужуп јадылар?

4) Арга јок јокту јурттарга Комитет взаимопомощ нэлэ болуш этти?

5) Слэрдэ јэр-лэ агаш иштээчилэрдинг профсоюзынын бөлүги бар-ба; јалчылардын учун туружуп болужат-па?

6) Слэрдинг дэрэмнэдэ кулактар, орто күчтүлэр-лэ јоктулар, блаашклададылар-ба, пэнинг кэрэгиндэ (јэр кээрининг кэрэгиндэ, кооператив баштаарда-ба, совет тударда-ба).

Орто күчтүлэр-лэ јоктулар бойлорынын кэрэгинэ болуп, кулактар-ла тартыжарга, јаңыс бирикледилэр-бэ

ол эмэээ кулактар јәңдәп чыктылар-ба (канайып оло
оны кылынгандар)?

Экичи куучын.

Эмдиги дәрәмнәдәги јурттардын јөбжө
тудунгандарынын аайы.

Нәнин кәрәгиндә куучын.

Бу куучында, крестьян јурттары бойларынын тудун-
ган јөбжөлөри аайынча бойы бойларынаг канайып башка-
ланып; олоордын ортозында кандый кылыктар болуп тур-
гандарын; канайып кулактар (байлар) крестьян улустын
шылтууна байыглап турландарын-бис биләрибис. Байлары-
нын јурттарын көдүрәргә онын кәрәгиндә кулактар-ла
тартыжарга орто-ло јокту крестьяндар канайып јагыс
биричкиләп тургандарын биләрибис.

Революциядан озо дәрәмнәдәги јурт канайып башка- башка класска бөлүлгән.

Озогы революциянын алдында Рассей деремнәдәги
јурттарда јоктулар, орто-ло бай ол эмэээ кулактар бол-
гондор. Бу јурттар бойы бойларынаг, салган ажынын,
иштәгәдий малынын, салда-јәпсәлләринин тоозынаг
башкаланып тургандар. Мынаг ала јурттын аайы башка-
башка болор болды.

Јоктудын јурты жарым јылгада бойынын кәрәктү
нәмәләрин бәләтәп болбойтон. Ол јурт крестьянды јәтрә
азарына чыдабайтан, онын учун јокту кичи горотко иш
бәдрәп анда јалданала бойынын јиир курсагын кийәр
кийимин иштәп алатан, көп сабазында бу улус бойлары-
нын деремнәләриндә помещиктарга, аргалу байларга
алымга тужуп олорго кул болотондор.

Орто күчтүләр јурты јоксарынаг јалтанып, бойы-
нын кәрәгин бойынын күчи-лә бүдүрип аларга кичәәнип,
бойынын јуртын буспай амыр јуртарына көдүрәтәндәр.

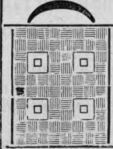
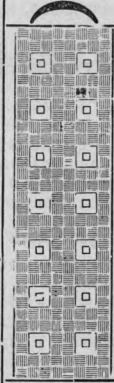

Јуртка кандый-ла чак, өрт, ачана мал кырылган бол-
зын, ол тужунда орто күчтүләр јоктулар-ла тунгәй болуп
калатандар. Бойынын күүнндә ол аргалу байда болорго
күүндү болотон кәзиктә олоордын эки јагыстары кулактар-
да боло бәрәтәндәр, көп сабазында бу орто күч-
түләр (иштиг крестьяндары) помещиктар-
ла байларга алымду болглоп олоордын колын-
да болгондор.

Ленин орто күчтү крестьяндардын кәрәгиндә револю-
циядан озо мынайып аткан:

Помещиктар-ла капиталистар бийләгән тужунда, орто
күчтүләрдәң-јүстин бажында бирзи байып аргалу чакту.

боло бэрэтэн, оларыда кулактарга тартынып, јоктулардын мойнына отурглап байыйтандар. Олордын (орто күчтүләрдин) көп сабазы дээз помещнк-ла капиталисттар тужунда чаксрап, байлардан јангыс шок-көрөрлэр—„дэгэн“.

Дэрэмнэдэ кулактардын тоозы ас-та болзо, олардын јөөжөзи көп болуп күчи тыг болгон. Алдындагы куучында, бүдүн јарым миллион кулактар-ла байлар анча јэрлү болгондор, канча јэр $10\frac{1}{2}$ миллион орто күчтүлэрдэ болгон, база анча јэр 30 муғ помещиктардын колунда

Лүн јурттын бажында.			
Кра иштэ бэйтэн.	Оок јуртардаг.	Орто јуртардаг.	Кулак јуртар.
			
12 јурт.	20 јурт.	60 јурт.	8 јурт.

болгон дэп,—бис уканыбыс, айдарда кулактардын күчи тыг болгоны јарт билдирип јат. Орто күчтүлэр бойлорынын калан—јуужын төлөөргэ нэни-нэни алпарып садкадый болгондор. Канча кэрэктэрининг учы-бажын-ла бүдүрэтэн, андада тыг кујрэнгэн, кээзэктэ торологон болуп Орто күчтүләрдинг билэлэри кандый-ла јуртка кэрэктү

нэмэни бойлорынын күчи-лэ бүдүрэргэ кичээйтэндэр (өдүк, кийимдэрин, учуктарын) Кулак дэээ жоктуларды жалдап иштэндирип тапкан јөөжөзін јагыс садуга кичээйтэн, јоктуга база „болуш“ аайлу дэп төлүгэ аш бэрэтэн сондо онызын 3—4 катап артык нэкэп алатан. Айдарда онын түжүми ажындра јакшы болотон, бойы јэрдэн иштэп табарга тийдиртпэгэндэ болзо.

1917 жылдын революциязынын алдында крестьян јуртары ичкэри Рассей 25 губериндэ мынайып бөлүлгэндэр.

Айдарда, крестьян јуртардын көп сабазы орто күчтүлэр-лэ болгон эмтир.

1917 жылдагы Революция.

Помещикты ончо крестьяндар јаман көрөтөндэр. Онын учун, качан большевиктар помещиктардан јерди блаарга кычырарда, ол сүмэни јагыс јоктулар-ла орто күчтүлэр јараткандар эмэс, кулактар база кожо болгондор.

Качан помэшиктардын јэрин алып турарда база јуртарын тоноп турар тужунда, јоктулар озодонг ала коркунган улус болуп јалтангылап тургандар, кулактар дэээ онон јалтанбай ачаптанып алгылап алгандар.

Олор помещиктардын јэрин, машины јэпсэлин, малын алгылап алгандар. Революциянын баштапкы өйиндэ дэрэмнэдэги јурттар тэгндэшпэдилэр, карын кэзиги там байып, кэзиги там јоксраглап турар болдылар айдарда јурттардын аайы там башкалана бэрди.

Јоктулардын комитэттери.

Революция јол ортозында токтобозын дэп Совет јанг-дэрэмнэдэги јоктулар ажра азык түлүкти, машина-јэпсэлди, јерди катап үлэр дэп-кичээди. Онын кэрэгиндэ јоктулардын комитэттерин баштаган, олорго артык јөөжөлу эмэс, садышпай турган јэрлэрин бойлорынын күчи-лэ, јалчы јалдабай иштэп турган крестьяндар кирэтэндэр. Ол комитэттер јерди, азыкты, машина јэпсэлди тэн үлэштирип кулактар-ла јуулажар болдылар. Иштэгэндэри јаманда болзо, эмди үүрэдү аайынча иштэгэдий бискэ помещиктардын јэрин јурттарын чэбэрлэй бэрдилэр. Бу јоктулардын комитэттеринэн сондо көп коммуналар-ла артэлдэр башталгандар. Комитэттердин иштэринэ болуп јурттарды кэзик кэрэктэриндэ тэгндэштиргэнибис. Кулак јурттардын тоозыда күчи-дэ астаган, уй (инэк) јоктордын ат јоктордын тоозы база астаган. Јоктулардын комитэдинин база бир кэрэги, дэрэмнэдэ Со-

вет жан тудатаны-ла, Советти жаратпай турган кулактарды жэнэри болгон.

Онын кийиндэ јоктулардын комитэди токтогон. Ол комитэттер күчи јеткэнчэ иштэнглэгэн-дэ болзо, дэрэм-нэдэ јэри јок, ады јок, уйы (инэги) јок јурттар база арткандар, кандый ишкэ колунын күчин јарадайын дэп иш таппай иштиг албатызы база көп арткан.

Јоктулар-ла орто күчтүлэрдин шылтууна кулактар канайып байып јат.

Дэрэмнэдэги тутунган јөөжөзининг крээзиндэ башка башка јурттар бар, иштэп тудунган јөөжөзи билэзин азрап бөлбой турган јоктулардын јурты бар, озор азык кийимнэ болуп өскө јэргэ барып јалданып иштэнгилэп, ол эмээ јуртында иш таап јуртагылап јадылар. Дэрэмнэдэ орто күчтүлэр бар, озордын иштэп тудунган јөөжөзи база кандый-кандый јеткэрдиг бажында бэлэн јоксрай бэргэдийлэр. Дэрэмнэдэги тудуш болушты кичээп турган јурттар андагы аргалу чакту јурттардын болужын сурангадый болуп јат. Ижин иштэгэдий колдор кэрэксинип турган, артык азык-түлүктү аргалу бай кулактартын јуртынаг суранбайынча болбос. Јоктулар-ла орто күчтүлэргэ сүрэкэй кату болуп турганы јаскыда, күскүдэ дэээ озор кайсада, арга эбин таап аларлар. Ого үзэрэ деремнэдэ јүзин-јүүр јеткэрлэр: өрт, мал кырылат, ачана, потрап, јут ол эмэээ каан јыл-болглайт. Бу ончо крестьян кижини там катулап јат. Государствала, ол эмэээ јон-ла туткан кредит, кооператив, јоннынг взаимпомощ јок болзо, крестьян кижии аргазына болуп кулакка барып кандыйда баа учун иштэп турар. Кулак дэээ ол тужунда бойын улустын көзиндэ каару бобуп көргүзип јат. Кулак 1921-лэ 22 ачаналу јылдарда јоннаг тузаны алып ийэргэ кичээнгэн. Ол тужунда крестьянга үрэн аш ол эмэээ јангы-аш өскөнчэ јигэдий азык кэрэк. Государства дэээ миллион улусты азраарга чыдап болбогон. Онынг кэрэгиндэ крестьяндар алган үрэн учун алган ажынынг тал ортозын, ол эмэээ 4 үлүзинэн 3 үлүзин бэрэр болуп кулактар-ла јөп бүдүринг төлүгэ аш алгандар. Онынг учун Ончо Рассейдинг Исполнительный Комитэди (ВЦИК) ондый кылыкты жаратпай учур тутты. База ондый учур Украина-ла өскө 1924 јылда ачанаа бастырган јэрлэрдэ тудулган. Кэм кижии төлүгэ аш бэргэн болзо алымынаг үзэрэ 12% (үлүдэн) артык нэкэп болбос болгон:

Кандый ижини кулак дэгэдий.

Jonнын жууны тужунда кулактардын кэрэгиндэ эрмэк башталганда, бистэ кулак дэп нэмэ јок дэп, табыш чыгат. Онон башка тудуш: „Кулак дэгэни нэмэ?“ дэп сурак болот. Кулакты нэ кылыгынан таныгадый? Кулак дэгэн нэмэ бистэ јок дэгэни-ол тэмэй сөс болуп јат.

Бу јуртын азраган малын, өскө јөөжөзин көрө, кулак јурт дэп айдып болор-ба? Чындап, чэк иштэнгенинэн таш туралар тутпасын дэп, кэп сос бар. Кэзиктэ бир уйлу (инэктү) кулак јурта бар, уч уйлу, орто јурт бар.

Кэргэктин аайы јурттын јөөжөзиндэ эмэс, канайып ол јөөжө табылып турганында. Јурт кижии јалдап алып иштэтирип өзип турган болзо, атту, машина-јэпсндү болуп оны јаан баа јалга бэрип байып турган болзо, јоктулар төлүгэ аш бэрип соондо бутсэ, ол эмээзэ ишкэ јаан астамду јандырып алатан болзо, јоктуларды нэгэдэ кыстап тэрин агызатан јурт болзо-ол кулак јурт болор.

Кандый јурт үүрэдү аайынча јерди иштэп, кредит-ла кооперативтын болужы-ла, јалчызы јок тыгып турган болзо, ол кулак јурт болоры јок.

Ленин: „кэзик нэмэнинг аайын ондоп болбос улус-ла тартыжарга кэрэк болуп јат, олар орток күчтүлэрди кулактар-ла алыштырып јат. Кулак дэгэни ол кижининг ижилэ јаткан, башка кижининг иштэп алганын тоноп бойынын тузазына јеткэрди јарадып алып јат; орто крестьян дэгэни ол јалчы јалдап албас бойы да јалданбас, бойынын кичинэк јуртыла, бойынын ижи-лэ јуртап турганы“—дэп айдып туратан.

Бистинг кичэйтэни бис - кандый - ла крестьян јурты тын эдэри, ол бастра јурт кулак болор дэгэни эмэс, бис јурты башка кижининг тэрин агызып онын күчи-лэ јурты көдүрэргэ турганыбыс эмэс, бастра јон жагыс аай кооперативка взаимопомочка бириккилэп иштэрди јенгилтип иштинг аайынг јакшы эдэргэ турганыбыс. 1) Чындап, бир эбэш аргалу јурт, өскө ижининг шылтууна тыгыбаганда болзын, бир көрзөнг артык јэр јалдап алар (арэндкэ алар) јалчы јалдап алар, учы-бажында көрзөнг өскө улустынг јеткэрининг шылтууна байый бэрэр, ол эмээзэ кулак аайлу боло, бэрэтэнин, -јажырарга болбос.

Кулактарды нэниг учун токтозпос болгон,

Совет јан-ла коммунист партия, дэрэмнэдэ кулактардын өзип турганын бойынын јөөжөзин канайып кылынып өскүрип турганын, дэрэмнэдэги јоктуларды кыс-

тап турганын, көрөп туруп, кулактардын журты өзпөзін деп нэнинг учун оны „токтозпой“ жадылар?

Онон болгой калганчы жылдарда партиянын 14-чи конференциязынын-ла 3-чи Советтэрдиг жуунынын јөптөри лэ, андый журттар јэңил байыгадый болзындар дэп кижі жалдаза, јэр жалдаза (арэнткэ алза) буруулабас болды.

Революция-ла кату жылдар тужунда Совет јанг јоктулар-ла јангыс болгон эмди онон јана болуп ары кулактар-ла бириккэн болбос-па, ол эмэээ албатынын көп сабазына — орто күчтүлэргэ јиткэзи лэ баштанган болбос-па?

Бу сурзктарга карууна айтканга, баштап эмдиги дэрэмнэдэ нэ болуп турганын ондоп билип аларга кэрэк.

Баштапкы куучында бис, эмди дэрэмнэдэ крестьян журтарды катап ондонып көдүрилип жадылар дэп, айдышканыбыс. Эмди дэрэмнэ јөөжөни өскүрип јат: јэр иштэйтэн машиналар садып алып, иштэйтэн малын көптөдип јат, иштэп турган кралары көптөп өзип јат, бастра журттын доходы (астамы) кожылып јат.

Бу јакшы-ба? Јакшызы јарт. Ол крестьяндарга—да јарап јат, журтты көдирип јангы баштаган алтамдар журттар там онон артык көдүрилэр албатынын јүрүми ондонор. Бу ишмэкчидэ албатаа тузалу, дэрэмнэдэги журтар байып өссө озор гороттын товарларын артык кичээрлэр, ол бастра государстваа тузалу болор.

„Бистинг эм тургуза кичээйтэн кэрэгибис иштэп таап турган јөөжөлөрибис көптөзін. Иш иштэгэдий крестьянга ишмэкчилэр эмди јоксраган тонолгон, чинээлэри чыккан бүдүштүлэр. онынг кэрэгиндэ кандый-да болзо, иштэп таап турган јөөжөбис өзип кожылып турзын дэп-бир кэзекэ кандый-да аайлу јурт тузалу болзын дэп бактыр-байынча болбос“—дэп Ленин айдатан.

22 миллион башка-башка өрөкөлөрдиг јөөжөлөрийинг аайлары база јаны сэмэстурган журттар, ончозы озорды өзип көдирилэри јангыс аай тэң болонгы јок. Артык јөөжө јэпсэлдү иштэгэдийм алду журттар, өскө журттардан капшай өзип тынгырлар.

Бистэ бастра крестьян журттардан 40% (үлү) аттары торт јок журттар бар. Иштэгэдий малы јок болуп озор јэрлэрин бойларынын күчи-лэ иштэбэй жадылар, иштээдэ коомой иштэглэп жадылар, ондый иш озордын кэректэринэ учы-бажына-ла јэттирип јат. Онынг кэрэгиндэ-јэрдинг кэзиги иштэлбэй јада калат, иштэгэдий колдор кэрэк таппай тэгин јада калдылар.

Бу кэрэктинг бажында (озо качан бу

кылыкты жаратпай буруулапта турарда) јэр јалдайтаны-ла (арэнтка алатаны) кижі јалдап иштэтирэри башталган.

Совет јанг эмди акча јөөжө јок болуп јоктуларды тургузала бут бажына тургузарга ологго болуш эдип болбос. База бир јанынан кулактар байырына јэрин јалдабазын (арэнткэ албазын), кижі јалдабазын дэп туткан учурдан ошкош-ла ажра кылынглаарлар, айдарда ол јэнгил кэрэк тэмэй иш болор. Качан јэрди јалдатырза (арэнтка алдырза) кижі јалдатырза, ол тужунда катулап албатыны кыстабазын дэп јэнгил көрип башкарып турар.

Бу кэрэктиг бажында бойының колына көп јэр алып алала көп јөөжө јууп алып јоктуларды колында тудуп, катудан оморды айрыларга бэрбэй орто јурттарды бойына јууктадып алала, кулак јонның кэрэгин бойының күүнинчэ-лэ башкарып турар болбос - па?

Кулактар-ла канайып тартышжадый аайы, бар база канайып тартыжарга кэрэк.

Эм тургуза бисти айландро андый јарт бар болуп јат. Кулактар бисти базынбазын дэп, бистэ јэтрэ эбибис бар. Баштапла кулак кјжиниг правазы ойиндэ-лэ јэрди јалдап алатаны (арэнтка) јалчы јалдайтаны ончозы учурдын аайынча болуп јат. Јэр бастра госуларстванын јөөжөзи, айдарда јангыс кижі бойының колуна көп јэр аларга болбос. Энг-лэ јакшы эбибис госуларстванын-ла ачу-коронго бастырган крестьянды кулактын колуна ийбэскэ.

Крестьян кижі нэгэ јэдинбэй, нэ болуш кэрэксинип јат?

Јэдинбэй турганы иштэгэдий малда. Эмдиги бойынча бистин дэрэмнэлэрдэ кўчи јэдинбэс-лэ аттары јок көп јурттар бар. Качан ондый крестьян, бут бажына турарга кўдирэнип, бир эбэштэн јурты өскүрип турарда, ол тужунда оо тосуларстванын, комитет взаимопомочтын ол эмээ кооперативтын болужы кэрэк онызы јок ол кулакка барып оо кулдандылары јазым јок. Јокту крестьянга ат садып аларга кэрэктэ болзо, аргыкту јөөжөзи јок. Онын табар јолы эки башка: бирзи өскө јэргэ барып јалданала иштэп алатаны, база бирзи кулакка барып астам төлөп бэрип узака оо кул болотоны туру. Крестьян бу кэрэктэн јалтанып турган болзо, онын кылынар база бир јолы-атты јалдап алары (арэнткэ). Эмди иш тужунда машина, салда јалдап алатан чылап, бир кэээккэ ат јалдап алатаны јаантайын болотон болды.

Јокту-крестьян жагыс үрэн-аш кэрэксинип турган эмэс, тудуш онын јиир-дэ ажы жагы ашка јэтпэй јат. Мында крестьян кулактаг ол тужунда айрылар, качан государства оо кредиттэнг болуш бэрзэ. Кредит јок эм тургуза дэрэмнэдэги јуртты көдүрип болбос. Јердинг болуп туткан банк (с.-хоз. банк) база бойларынын јериндэги ондый кооперативтар ажра алгадыйлар, ондый кредит бистэ бар. Јас, күс ол јурттарга болуш аайлу төлүгэ үрэн-аш үлэлип јат. Былтыр кезик ачанаа бастырган јэрлэргэ үрэнди мал учун бэргэндэр, крестьяндар катуга бастырган бойынча ол малдарын сатклай бэрбэзин дэп коркуп, ононг ала јурт торт јоксрай бэрэр. Эмди кредиткэ (төлүгэ) узак срокко јэр иштэйтэн јэпсэлдэрди божодып јат. Бу ончо кэрэктэр-лэ крестьян јуртына государство јаан болуш эдип јат. Чындап, жагыс ол иштэр-лэ бистиг јэдин бэзибисти јэнип болбос.

Аргаланар эби кооперативта.

Эмди јэрлэрин иштэп чаксрап турган канча-канча миллион крестьяндар, јаан јолго чыклап, бойларынын јурттарын бойларына јаан астамду (доходту) этсиндэр дэп, машыналар иштэтирглэзин дэп јерди јакшы јаратклайзындар дэп. астамду аштар салглазындар дэп, астамду мал өскүрглэзин дэп, - башка-башка иштэп турган јурттар бир аай кооперативтын союзтарына бириккилэзин дэп кичээр кэрэк. Кооператив—кулак-ла садучынын кызуунаг корулайтан ижэмчилу бэк нэмэ, ол-ла тужунда кооператив крестьян јурттарын көдиргэдий нэмэ болуп јат. Јэр ижининг кэрэгиндэ тудулган кооперативтар (с-хозные) машыналардын артельдэри (товариществолары), малдын, күдэли, картошко, сарју иштэйтэн, база кандыйла иштэринг (агчылардын, кузукчылардын ононгдо башкалардын) кооперативтары кулактын кызуунаг јоктулар-ла орго күчүлэрди айрып турган нэмэлэр-ол.

Јүзүн-јүүр јердинг кэрэктэринде с-хоз. кооперативтар,

Машынанын артельдэри (товариществолары) јоктулар кулактардан јаан баа машына јалдажып оо кыстатыр-базындар дэп кооператив машыналарды омордынг краларында иштэтирип јадылар.

Картошко, сүт, свекла, тагку, күдэли хлопок иштэргэ јурт кооперативтар баштагадый, онойып (артельгэ-лэ) иштэп алган аштарын јон-улус база бир жагыс артельдэр болуп садарга кэрэк, онойып кылынгажын крестьян саду-

чы-ла кулактын колунан айрылып ажын јәтрә баага бәрип јат, оноң башка ол иштәп алган аштарынан нәни-нәни-дә сүттән саарју-ла крут, картошкдон-крахмал-ла паток, катап иштәйлә онызында јакшы астамду садарлар, база бир тузазы-артель бойларынын члендәринә јурттарын кәдирәргә болужып јат (укту мал тударга, јакшы машыналар аларга, үрәнди јарандыарга).

Блар-ла коштой база бириккләгән кооперативтар бар, ол кооперативтар-суактар өткүрәтән, јәр кургадатан, укту чарлар тудатан, јакшы үрән өскүрәтән, трактор садып аларга, электричество өткүрәргә бириккән кооперативтар. Олордон башка потребил кооператив бар, ол кооператив крестьяндарга, бөс. шили, тәәмир, самын, каду-ла база кандый-ла јуртка кәрәктү товарларды, јәнгил баала алып бәрип јат, ол товарлар фабриктан кәдрә дәрәмнәә барар учурлу товар бойы јакшы болор кәрәк. Эм тургуза бистинг кооперативтарыбыс коомой турулар, акча.јөбжөзи ондо ас. Кооператив чын јурттын сагыжынча иштәп, учы-базында дәрәмнәдеги садучыларды јок әдип, јурттын калын бөлүги јоктулар-ла орто күчтүләр бойларынын јурттарын тудунуп отуруп каларынан, оларын там кәдүрип өскирип турзындар дәп, кичәәгәдий.

Комитет взаимопомоч (бойы-бойларынын болужы).

Комитет взаимопомоч јоктуларга-ла орто күчтүләргә сүрәкәй јаан болуш әткәдий.

Крестьянын взаимопомоч јоны, јон јуулып оны јардып јөп бүдүргән болзо, башталар ол тужунда оо член болуп, 18 јаштан өрө, әр-дә үй-дә кичи кирәрләр. (Садучы, полицейский болгон кичи база правазы јок улус оо член болуп кирип болбозы јарт). Ол комитет кызыл чәэрүдә-лә талайда чәэрүдә турган улустын биләләринә кандый-ла болушты бәрип турар база кандый јәткәргә бастырган-ла өскүс јабыстарга болужып турар. Јурт ортозында кандый-ла иш јәнгил болзын дәп ол улусты јаныс бириктирип (артель әдип) баштап иштәттирип јат, (артел-лә аш саларын кәзәрин, салда ол эмәзә ат садып аларын), јоктуларга кооперативтын члены болорго олордын учун үлү акказын төлөп јат.

Крестьянын взаимопомоч комитеди јокту јурттардын учун туружуп јат, үрән үлээр тужунда кожо туружуп, бойынын кандидадын кооперативтын правлениязына-ла онын ижин кәрөтөн комиссиаа чыгарып туруп.

Комитеттын јөбжөзи член акчалардан бүдәр, ол член акчаларды аргалулары артык акча төлөөрләр, јоктулары ас акча төлөрләр. Оноң башка ол комитет јон-ла кра иш-

тәп јат, тээрмән јалдап (арентка) алып јат. Комитеттин члендәри дзәә бойларынын күчтәри-лә комитеттын салган ажын иштәп болужарга кәрәк, күчи јок јуртка иш-лә болужып турарга кәрәк.

Јәр-лә агаш иштәйчиләрдинг сойузы

Јалчы улустынг кәрәгинә болужаачы јәр-лә агаш иштәйчиләрдинг сойузы бар. Бу сойуз ол улусты бириктирип јат, кәмдәр јалчаа јүрглэгәнин. Онын кичәгәәни-јалчыла јалдап алган кижининг ортозында јөп (договор) болзын јалчынын иштәйтән иштәри јарт айдылзындар дәп кичәйтән. Сойустынг база-көрип турган кәрәги-јөпти (договор) чәк бүдүрип јалын ойиндә төлөзин дәп, јалчы јадар айл јакшы болзын дәп, нәдәләнинг бажында бир күн бош болзын дәп, (аш кәзәр ойндә онызы бойларынын күүниндә) јаш јалчыны уур иш иштәтирбәзин дәп, школго јүрәргә т у т п а з ы н дәп, туру.

Сурактар.

1. Јөжөлөрининг ааинча дәрәмнәдәги јурттар канайып бөлүлип јат? К а л ы н ы к а н д ы й а а й ј у р т ?

2. Революциянынг баштапкы јылдарында јоктулардынг, орто күчтүләрдинг-лә кулактардынг јуртары канайып башкаланды НЭП (Јөжөнинг кәрәгиндә јагы политиказы) тужу нда олор канайып башкаланып јадылар?

3. Эмдиги тужунда кәмди кулак дәгәдий?

4. Орто күчтүләргә, јоктулар-ла јалчыларга, кулактар-ла тартыжарга, кандый организациялар болушклар јат, оларынг болужы нәдә?

5. Кулак кандый кылыгыла орто күчтүләрди. јоктуларды базынып јат. Совет јан-ла крәстьяндар кандый-ла кылыгына удра канайып кылынгадыйларын айдып бәригәр (бичия аалар). (Эмди јокту-ла орто күчтүләргә машиналар кәрәк. кулактан барып јайнабазын дәп ол машиналарды садып аларга артәлдәр баштагадый).

Кичәйтән кәрәгигәр.

Бу јагы үүрәнип билгәнигәрди јоннынг ортозында иштәер тужунда канайып јарадарын шүүжәгәр?

Сләрдинг јәригәрдә комитет взаимопомоч-ла јәр-лә агаш иштәйчиләрдинг сойузы јакшы иштәп турулар-ба, олардынг ижинә канайып болушкадый? Баштап кандый аайлу кооперативтар тудуп баштагадый? Бойларынынг кәрәги учун јоктулар-ла орто күчтүләр јагыс аай канайып кылынгадыйлар?

Зәчидәги куучын кәниг нәрәгиндә бслор.

Баштапкы куучында дәрәмнәдәги јурты кандый аайлу иш-лә көдүрәтәнинг әрмәктәшкәнибис. Экинчи куучында

јурт кӱдӱрэтэнин эрмэктэшкэнибис. Экинчи куучында јурт кӱдирилэрдэ јоктулардың-ла орто кӱчтӱләрдин јуртарын артыспай кожо кӱдирэр эбин. табышканыбыс. Кандый-да крэстьян боиның јуртынаң јангыс-ла оң јок азык аларга кичээнип турган эмэс, Оның кичээп турганы-ла иштэп алганы јакшы баа бэрэргэ, горотогы заводтор оның бар нэмэзин (кӱдэлизин, хлопогн, кэндириң, свеклозын) садып алзын дэп сананып јат. оноң алған акказы-ла јарагадый баа јэр иштэгэдий јэпсэл база тургуза кэрэктӱ нэмэлэр садып аларга сананып јат

Айдара крэстьяның шӱӱлтэ-кэрэги горотың кэрэги-лэ јангыс эмтир.

Ээчидэги куучында, бистиг фабрик-завотторыбыс кандый айлу турганын, канайп ол ӱзип кӱдрилип турганын, дэрэмнэдэги јурт-ла ол јангыс аай канайп иштэйтэнин, кучындажып табыжарыбыс

Ол куучын јэнгил болзын дэп-мындыј кэрэктәрди јууп алыгар:

1. Дэрэмнэ горотка кандый нэмэләрди јэттирип јат, база бойы гороттоң нэни алыл турганын ол эмэзэ алгадыйын чийип алыгар.

2. Дэрэмнэдэ гороттың таварлары јэдишпэстэ јуртка кандый болгонын шӱӱп алыгар.

3. Јуудаң озо (ситса), тус, салда, карасин, сэрэнкэ база андыйла) таварлар учун канча аш тӱлӱйтэнин эмди канча тӱлӱп турганын бодоп алыгар.

4. Сләрдин јуртта крэстьян улус гороттың таварларын канайп (кайдаң) алгылап јацылар база бойларының јӱӱжӱзин канайп городко саткылап јат.

5. Городтогы кооперативтың, дэрэмнэдэги кооперативтың-ла алдынаң садыжып турган лавканың таварларының баазын тэнгдэштирип кӱригер. Кандый јэрдэ кооператив јэнгил баа-ла таварларын садып алдынаң садыжып турган којойымды јэнгип турганын газеттэн кӱрип табыгар.

Ўчӱнчи куучын.

Город-ла дэрэмнэ јӱӱжӱ алыжып туратаны. Куучын нэниң кэрэгиндэ.

Эмди бис, крэстьяндар городтогы фабрик-завоттордың кэрэктэрин нэниң учун кичээглэп јатканын, фабрик-завоттордың аайы эм тургуза кандыйын, горот-ла дэрэмнэ ортокто јӱӱжӱни канайп алышклап тургандарын, бу кэрэктэ кооператив нэни эткэдийин табыжарыбыс.

Городтогы фабри-завоттор дэрэмнээ нэни бэрип турган.

Јууданг озо фабри-завоттор 2 миллиард 100 миллион солкоойго тавар иштэйтэндэр, ононг 1 миллиард 400 миллмон салкоойго дэрэмнээ тавар (каду, самын, казан-айак шили база башка таварлар) берэтендэр, айдарда фабри-завоттор бастра иштэгэн таварынан үч үлүдэн эки үлүзин дэрэмнээ бэрэтэн эмтир. Ононг башка, городтонг дэрэмнээ јер иштэйтэн машина-ла јердин јараткыштары 40 миллион салкоойго баратан, өскө табарлардан 300 миллион салкоойго баратан. Бастра фабри-завоттордо иштэлгэн таварлардан крестьяндар јууданг озо 1 миллиард 740 миллион солкоойго алатан эмтир.

Фабри-завоттор јоксраган.

Каанын-ла јүрт ортозында јанг блаажып јуулашкан (гражданский) јуулар тужунда фабри-завоттор сүрэкэй астаган 1913 јылда фабри-завоттордын бастра иштэгэни 5 миллиард 600 миллион солкоойго бодолгон, 1922 јылда

1913 јылда бастра иштэгэн табарлар 5620 миллион салкоойго турган	1920 1000 миллион салковой	1923/24 јыл. 2570 миллион салкоойго.	1924/25 јыл. 3950 миллион салкоойго	1925/26 јыл. 5280 миллион салкоойго
100%	17%	46%	70%	94%

дэээ 1 миллиард салкоойго иштэгэн, сл эмэээ 6 катап ас иштэлгэн, Сүрэкэй асталганы 1920 јылда болгон. Јуурамалды көригэр слэр ондо көрөригэр алганы јуу алдындагызынаг 4 катап ас болгон, тус 3 катап ас, чойды 40 ка-

тап ас иштэгэн тэмил-лэ болотты 26 катап ас, паравоз-торды (тэмил жолдын машыналарын) 17 катап ас, салдаларды 8 катап ас, учук ийригени 20 катап ас, бөсти 15-20 катап ас иштэгэндэр. Онын учун бөстинг-ачаназы болгон, жуу алдында иштэлип турган 20 аршын бөстинг ордына, 1920 жылда бир-лэ аршын иштэйтэндэр, бир бут каду ордына-жангыс-ла мунта иштэлэтэн. 1920 жылда ончо фабрик-завотторго озогызына бодоп алтынчыла үлүүзин-иштэп бүдүрэтэндэр. Бу фабрик-заводтор жоксраган кэрэгиндэ дэрэмнэдэги журтка база кату түшкэн. Гороттог дэрэмнээ кэрэктү нэмэлэрин алып болбос болды, онон болуп бойыда садуга иштэбэс болды. Фабрик-заводтор-ла дэрэмнэнин ортозында жөөжө толужатаны токтоп калды.

Фабрик – заводтор ондонып башталганы.

1921 жылда бистинг фабрик-завотторыбыс, ондонып жэрдэнг жөөжө таап турган рудниктары өзип баштадылар, жуурамалды көрзээр слэр, ол жылдарда бистинг журтыбыс канайап түргэн көдирилип турганын көрөригэр.

Онойып өзип кодирилгэжин, бу кэлэтэн жылда бис таап турган жөөжөбис-лэ жуудын алдындагы жылдарга жууктарыбыс. Бистинг заводторыбыс канча бар күчи-лэ иштэнип жадылар; журттын өзип турган сурагын бүдүрэр дэп бис жангы „завоттор тургузарыбыс.

Жангыс оны-ла кэрэк бүтпэс. Товарды иштэп алганы ас. Оны алатан кижээ жэттирэр кэрэк. Бистинг фабрик-заводтор иштэгэн товарлардын көбизин алатан-крестьян улус болуп жат. Айдарда, крестьян оны садып алзын дэп, оны крестьянга жэттирэр кэрэк. Ол тужунда жангы алган акчала катап фабрик иштэгэдий нэмэни (күдэли, хлопок, одын) садып алып, ишмэкчилэргэ жалын төлөп, катап иштэп тургадыйыбыс. Крестьян кижжи ол товарларды садып алзын дэп, баштап-ла онын журтты оо ондый доход (астам) бэрип турзын, омор-ла ол-городтын товарын садып алзын дэп, онон башка, бу таварлар жэнил баа-ла садылгэдый болзын,

„Кайчы“ канайып оны жаба тарткадый.

Бистинг фабрик-заводторыбыс жангы-ла ондонып турарда бир кырмак болды. Аштын баазы сүрэкэй жабызаган, фабрик-завотто иштэлгэн нэмэлэрдин баазы сүрэкэй көдирилгэн. Бу дэрэмнэдэги журт иштэгэн нэмэлэрдин-лэ горотто фабрик-заводтор иштэгэн нэмэлэрдин баалары жарашпай турганы: бирзи көдирилэрдэ, бирзи жабызаарда „кайчы“ дэп нэмэ болды.

Бу „кайчы“ дэп нэмэ дерэмнэдэги журтка сүрэкэй кырмакту болды. Аштын баазы бир-эки катап жабызаарда, кээик јэрлэрдэ ол 5—6 катап жабызаган, крестьян кижн бойынын ажы 2-5-6 катап таварды ас алар туру. Оо үзэрэ, фабрик-заводтор иштэгэн таварлардын баалары, озогызына бодоп, кёдирилгэн болзо, крестьян кижн городто иштэлгэн нэмэлэрди онон-да ас алар, бу дэзэ ишмэкчинн катулап јат; јангыла аштын баазы кёдирилип турарда тавардын баазын жабызаткан, эки јылга чыгара јууган тавар-ла толгон склаттар (тавар салган амбарлар) 3 лэ айдын бажында кактала бэрди 1924 лэ 1925 јылдарда тавар дэп нэмэ базарда једишпэйдэ турарда, бистин фабриктарыбыс иштэгэн таварлардын баазын жабызадып турды.

Канайып олор мыны эткилэди?

Баштапла фабрикаа кёпши бэрип. Иштэгэдийлэ машыналар, станоктор эмди иштэп јадылар. Бис, бу јылдарда ас одын өртөп, ас иштэгэдий нэмэни үрэп, ас служащий улусту иштээргэ үрэндибис. Эп учында ишмэкчилэрдиг кичээмкэйлэринэ болуп иштэгэн таварлар кёптагөн. Бу кэрэктэр тавардын баазын жабызадып јат. Андыйда болзо, бис эм тургуза баанын кэрэгиндэ јуудан озогы јылдарга јууктабадыбыс. Бир бут ашка эмди озогы чылап анча ситсэ алып болбыс. Нэнинг учун ол ондый болуп јат?

Тавар баалу болгоны ишмэкчилэрдинг учун дэгэни чын-ба?

Тавар баалу болуп турганы—ишмэкчилэрдинг јалы сүрэкэй јаан база олор күннүн сэгис-лэ час иштэп јадылар дэп—крестьяндардын ортозында андый комыдал угулат. Крестьян тагнап тагга јэтрэ иштэп јат, ишмэкчи дэзэ 8 час иштэйлэ божоп јат дэп., Чынын кёрзэ ол ондый ба“.

Јок андый эмэс. Ол озогызына јууктагалак. Ишмэкчининг јалын кожып турарга кичээр кэрэк, јакшы јал алып турган ишмэкчи јакшы иштэнип јат, онон фабрик-завоткада астам болор, иштэгэн нэмэзи кёп, иштэгэн нэмэзи јакшыда астам болор.

Күннэ 8 час иштэп турганы база андый. Фабрик-заводто узак иштээр болзо, андагы иштин катузына болуп ишмэкчининг кўчи чыдашпас, онын бойынап туза болоры ас, 8 час иштэгэн ишмэкчидэн туза раак артык болор. Ёскё государстваларда кээик кэрсу фабрика-завоттордын ээлэри иштэйтэн срукты 8 час эткэни дэгин эмэс, бу кэрэкте. Агор. јастра кылынбагандар.

Фабрик-завоттарыбыс үрэлип јакшы јазалбаган учун,

ишмэкчи 8 часка эткэдийн эдип болбой турганы—бистиг жэткэрибис ол. Машыналар, станоктор бистэ эски элэп калгандар. Кааннын жуузы тужунда фабриктын ээлэри оморды жагыртып жазабагандар. Јаг блашту жуу (гражданский) тужунда ончо нэмелэр оног артык элэгэн. Оны жазаар, жагыртар кэрэк.

База бааны кәдирип турган нэмә-фабрикада таварды нэдэг иштәйтән нәмәни (көбөнди) бис өскө госуларствадаг алатаныс, онын баазы дзәэ озогы,—жуу алдындагы жылдардан, раак баалу. Онын кэрәгиндә дэрәмнэдәги иштәлгән нәмәләр-лә гороттогы тавардын бааларын тәндәштирәргә болбос.

Аштын баазын кәдирәлә дэрәмнэдәги-лә гороттогы иштәп турган таварлардын бааларын тургузала, тәндәштирип ийбәс-пә?

Јок, андый кылык ишмәкчәэдә крустьянгада бирдә туза жәттирбәс. Крустьян базарга акәлип турган аштын көбизин бис гран өткирип садып јадыбыс, айдарда, анда аштын баазы кандый оны көрөр кэрәк бистиг аш анда сүрәкәй јаан баала барбас. База дэрәмнэдә иштәп турган аштын баазын кәдирип ийзә ончодо нәмә бааланар, фабрик-завоттордын расходы (чыгымы) көптөөр, бу катап омордын иштәп турган таварлардын баазын көдүрәр Айдарда аштын баазын кәдирәрдә крустьян, учы-бажын бодоп кәлгәндә, бирдә туза албай јат, карып ончо товарлар бааланар, база акчабыс нәмәә бодолбос. Оног башка, крустьяндардын кәзәги бойынын ажына узәри база садып алып турганын ундубаска кэрәк.

Фабрик-завоттордын иштәп турган тавардын баазы дэрәмнэдәги аштардын өйинә жууктадатан эби јагыс. Ол әб-фабрик-завотто иштәп турган ишмәкчи бойынын иштәйтән өйиндә иштәп турган таварын көптотсин дәп туру.

Бистиг фабрик-завотторыбыс капшай ондонып турглаза, ишмәкчиләрдин иштәп турган нәмәләри анча крәзи кожулуп өзип турар, фабрик-завоттор иштәгән нәмәләрдин баазы аштын баазына анайып-ла жууктап турар.

Тавардан ачаны.

Дэрәмнэдәги јурт өзип башталган, крустьян артык (чындап, андый көп эмәс) јөбжөлү болды, тавардын баазын јабызаткан-бу ончоныг баазаында крустьян фабрик-завоттор иштәгән нәмәләрди сурап турар болды. Ол сурактын сурәкәй тыныганы јакши аш бүткән 1925 жылда болды. Бистиг фабрик-завотторыбыс әмди таварды тудуш

көптөдип тэ тургандар болзо,—крестьянынг азрак-кэрэгинэ једишипэй јат.

Бу „тавардынг ачана“ болуп турганын, алдынаг садыжып турган којоим көрип городтон дэрэмнээ товар јеттирип онынг учун фабриктынг баазынаг үч катап артык баа алып јат. Нэнинг учун ол андый болуп јат? Бис эм тургуза канайып фабриктаг крестьянга товарды јеттирэтэнин үүрэнип албагеныс. Дэрэмнээ тавар алдынаг садыжып турган, којойим ажра божотпой коопэратив ажра өткүрэр кэрэк.

Кооперативтынг јаманы кооператив кандый болотон.

Город-ла дэрэмнэнинг ортозындагы саадуда сүрэкэй тузалу коопэратив болуп јат. эн-лэ тузалузы потрэбил коопэратив ажра дэрэмнээ бастра товардынг үч үлүүзинэ јуук товар өдип јат, кэзик товардынг (бөс тус база өскө) тал ортозынагда артык. Андыйда болзо бу сүрэкэй ас.

Чындап фабрик-заводтон тавар көдрэ коопэративка барбай јолой 10 колды өдип јат онынг учун ол крестьянга үч катап баалу болуп једиш јат. Коопэратив, чын крестьянда којоимнаг, кулактаг, спекулэнттаг—айрызын дэп ол товарды завоттон көндрэ дэрэмнээ јетиргэдий, качанда крестьянынг јуртына кэрэктү товарды јеттирип тургадый, оног башка товардынг баазына артык баа кошпой садыжып тургадый.

Коопэратив дэрэмнэдэ јангыс садып туратан эмэс, садып алып-та турар. Өткөн јыл коопэратив, крестьяннынг базарга акэлип саткан бэш үлү аштан, эки үлүүзин садып алган. Айдарда, ол городтынг нэмэзин, фабрик-заводтын дэрэмнэнинг нэмэлэринэ толуп јаткан туру. Коопэратив ажра дэрэмнэ-лэ гороттынг ортозында чын сојуз болуп јат.

Оок устардынг ижи.

(Кустарнея промышленность).

Бистинг фабрик-завотторыбыс өзип-тэ турглаза крестьянынг сурагын таварла јеттирип болбой турганын-быс айтканыс. Онынг учун бу јуук јылдарда „тавардан ачана“ болуп турганын бэдреп өскэ эб-лэ айлагадый. Тавардынг бир кэзигин оок устар јеттиргэдийлэр.

Јуудан озо Рассэйдэ базарга иштэгэн оок устар 4 миллиононг артык болгондор. Олордынг эдип садып турган нэмэлэрдинг баазы бастра 1 миллиард 390 миллион салкоойго турган, ол эмээ, бастра фабрик-заводтор иштэп турган нэмэлэргэ бөдозо, дөргинчи үлүүзи болор

туру. Кара тобракту эмэс јэрлэрдэ ондый иш дэл, тудуш болотон.

Калганчи јылдарда ол иш сүрэкэй тутаган эди. Государство ологро болуш бэрип, налогты јэнчилтир, ус улуста устардын коопэративтарына бириктирип,—бу 1925 лэ 26 јылда ол јуу алдындагы јылдарга јууктап браат.

Бу бир јанынаг фабрик-завоттор иштэп турган товарлардын јэтпэзин астадар база бир јанынаг крестьян уртка болуш болуп артык иш јок колдорго иш бэрэр.

Дэрэмнэдэги јуртын кэрэгинде өскө госу­дарствалар­ла садышпаганча.

Дэрэмнэдэги јуртын-ла гороттогы фабрик-завоттын кэрэктэри бойы-бойлоры ижэнглэп јаткандарын бис көрип јадыбыс. Крестьян бойынын азыгын фабрик-завоттын та­варына толуп бэрип јат. Эмди дэрэмнэдэги аштар, город алып јигэдийнэн, артык болгложын? Кайдар оморды эдэ­тэн? Канайып оморды астамду эдип садатан?

Оморды гран өткурип, кайда аш јэтпэй јаткан јэр­лэргэ садарга кэрэк.

Јуудан озо Рассэй гран өткүрин јыл сайын бүдүн јарым миллиард салкоойго јуук товарлар садатан. Ол та­варлардын көбиза аш база фабрик-завод иштэйгэн нэмэ­лэр (күдэли тэрэ) болгондор. Фабрик заводтор иштэгэн бэлэн нэмэлэрдэн бис ба­стра садып турганыби­станг 3 лэ үлү садатаныс.

Јурт ортозында јанг блаажын јуулашкан јылдарда, качан бисти айлан­дра курчап алар тужунда, бис нэни-нэни гран өткирип садар дэл кичээгэнистэ, крестьян јуртты јоксраган болуп, алпарарга­да нэмэ јок болгон. Эмди, качан бистинг јурттыбыс тудуш өзип, озогы јылдарга јуук­тап турарда айла удабай оны­да ажар, айдарда гран өтки­рип ашты садатаны аайлу этпэ­йинчэ дэл күнинг билдирип јат. Крестьян улустын городынг Кызыл Чэрүнинг-лэ база өскөлординг сурагына аш јаткэн кийиндэ-бистэ база бир каанга јус миллмон бут иш артык калар, ол бискэ түзилү болзын дэл артык болор.

Јуудан озо бистинг ашты садып алглап турган госу­дарстволар-ла Совет башкаруу нэнинг учун эмди катап јакшы саду эдэргэ кигээп турганы јарт. Омор-ла јонжо­жэргэ күч болгон,—омор „эртэн-согзун ишмэкэи-лэ крестьяннын Совет башкаруу чачар“—дэл ижэнип турган­дар, помещик капиталистар-ла оморго јөптөжэргэ јэнил эди. Андый-да болзо, кандый-да кату-кабырданг бис јолта­нбас, алдырышпас болуп оморды бис-лэ јөптөштирдибис.

Өскө жөрдөң нэни акэлип турганыбыс, нэни алдирып турганыбыс.

Бис граница, аштаг башка-нэфть (арулалбаган карасин) агаш, тэрэлэр, сарју, јымыртка-ла өскө таварлар откирэтэнибис. Оны толуп бистэ једишпэй турган нэмэләрди акэлип јадыбыс.

Бистинг фабрикаларыбыска озо хлопок јэтпэйтэн, Фабрик-заводторыбыска кэрэктү көбөңди бис Туркестанда, Бухарада, Кавказтын алтыгы јанында салатаныс, андыйда болгондо, бис Египет-ла, Америкадаг бискэ јэгпэй турган 40% үлү көбөңди садын алтаныбыс. Бис јуунын кийиндэ баш ап-ла Америкадаг 1924 јылда акэ-лгэнибис. Бискэ анчала кэрэктү рэзинды бастра өскө государствалардаг алгадый болуп јадыбыс. Фабриктарга кэрэктү түктіг жарымына јуук база тэрэ дубтайтан дубтын көп сабазын, 80% үлү јердин жараткыжын-ла жарымына јуук кэрэктү машиналарды өскө государствалардаг акэ-лэтэнибис. Бистинг бөстэрибисти будуурга будукты база өскө жөрдөң акэлип јадыбыс. Онон башка јуудаг озо Рас-сэйда Польша, Эстония, Латвия, Литва-ла, Финляндия, болгондорын ундубаска кэрэк. Бу госудастволар јэтрэ јазалган фабрик-заводтулар болгон бис олондон көп нэмэ алатаныбыс. Эмди дэзэ кэрэктү дэгэн нэмэни ончозын бискэ өскө жөрдөң алдырар болуп јат.

Бис өскө государствалардаг тракторларды, јэр иштэй-тэн машиналарды, чалгыларды садып алып јадыбыс, онон башка фабрик-заводко кэрэктү нэмэбисти анда јакып эттирип јадыбыс.

Бу јыл дэзэ бистэ бөс јэтпэй каларда бөстидэ анда садып алдыбыс.

Грань өдүп саду эдэтэни бистэ государстваныг колунда, ол кэрэк өскө государства-ла садууны башкарып турган Комиссариатты ажра болуп јат, онон өскө государствалардын јаан городторларында конторлары (торговый представитель) бар. Онон јоп јок бирдэ нэмэни бистэн алпарып болбос, база биске акэлиптэ болбос. Нэнинг учун ол андый?

Башка государствалар-ла садуды нэнинг учун јагыс государства башкарап учурлу.

Кэмдэ кижээ бистинг јөргэ кандый да нэмэни акелэргэ бош салган болзобыс, удабай Европанын, Американын, Японнын база өскө капиталисттары бисти, тавар-ла чогып салар эди. Јуудаг бэри кандыйла јадагай нэмэ-

лэрин акэлип тургулаар эди. Ордына бистэнг аш, тук чочконунг тугин, анынг тэрэзип, күдэли, тэрэ база өскө јэрдэн малданг иштэп тапкан нэмэлэрди алглаар эди. Бистинг фабрик-заводгорыбыс дэээ онынг кийиндэ бут бажына туруп болбос эди айдаррда, бастрада бистинг јуртыбыс бут бажына туруп ондонуп болбос эди. Онойып бистинг фабрик-заводторыбысты тонайла өскө каандардын капиталисттары јэрибистинг бойлоры алдынанг ээлэри болор эди. Онойып туруп олор байып турар эди, бистинг јуртыбыс дэээ јоксраар эди. Онынг учун өскө государствалар-ла садуунынг кэрэгин башкарарга, јагыс государства учурлу болзын дэп бис јазаганыбыс.

Горд-ла дэрэмнэнинг ортозында сојуз (смычка).

Крестьян јурттынг бүдүжи фабрик-завоттордынг иштэген аайынанг болор. Бис бу јуук јылдарда дэрэмнээ чындап элэктричестванынг күчин, јэр иштэгэдий јакшы машиналар бэрзэбис, машина-ла сас кургадарга, тонгөштэрди кодорорго, јэр сүрэргэ, ашты чачарга, кээзэргэ, өлөнг чабарга крестьяннынг ижин јэнгилтсебис, ол тужунда крестьянынг ижи андый уур тузазы јок иш болбос. Ол иш сүүмчилү болор, онон улам кэмнингдэ јүрүми јакшы болор, албатынынг јөөжөзи артык өзөр крестьян бажап артык чөлөөлү болуп бичиккэ үүрэнэр, үй кижидээ ол тужунда күч иштэнг айрылар. Государствада фабрик-завоттор јэтрэ јазалган соондо крестьян јакшы јэнгил баала бөс, кийим, өдүк, казан-айак, бэрэр, онон башка крестьян бойынынг јаткан јтрты-ла мал турган кажаандарын јарык, ару эдэргэ болужар. Андый фабрик-завоттор крестьянга база јакшы јердинг јараткыжын бэрэр. ол тужунда јэр эмдиги чылап-элэбэс.

Фабрик-завотто иштэп турган ишмэкчилэр дэрэмнэдэги јурт ондонзын дэп кичээп турганы база ас эмэс. Дэрэмнэдэги јурт ондоноло, јердинг ижи сүрэкэй тузалу болгон болзо, ол тужунда дэрэмнэдэнг иш бэдрэп городко анча көп улус кэлбэс эди. Ол тужунда јэр бойынынг тузазын эмдигизинэнг 3-4 катап артык бэрэр, эмди канча миллион ишмэкчи-лэ крестьян улус јэтрэ курсактанбай аштап јүргэндэр, ол тужунда ологго тойу јүрэргэ јэдэр. Бистинг рэмнэдэги јурттар јаранып кәдирилзин дэп ишмэкчи кичээп јат, јагыт ол тужунда ол фабрик заводторды аайлар олордынг иштэп бүдүргән нэмэлэрди дэрэмнээ бэрэр. Онон башка ишмэкчи-дэрэмнэдэги јурт аайланзын дэп кичээп турганы мунынг кэрэгиндэ болуп јат: ишмэкчилэрдинг көп сабазынынг бала баркалары, төрөгөндэри јэр иштэп дэрэмнэдэ јуртаыглап јат.

Бу экү бойы бойлорына кичээп турганынан-ла фабрик-завоттор-ла дэрэмнэдэги журттар бир бирүүзи јок кәдирилип болбос учун ишмәкчиләрлә крестьяндар јөптү иштәнглэзин дәп город-ла дэрэмнәнин ортозында сојуз болор учурлу.

Албатынын бир сојуз болор аайы качан крестьян да болзын ишмәкчи-дә болзын иштәгән иштәри бскә кижәә болбой бәйлорына болзо ол тушта сојуз болоры јарт. Ол сојуз, бис тужунда чын болзын дәп баштап јөб-жөнин кәрәгиндә баштагадый, оны баштары јурт ажра болуп јат дәп-нөк. Ленин айткан.

Сурактар.

1. Нәнин учун крестьян гороттогы фабрик-завотгорды кичээп јат.

2. Эмдигә јәтрә бистә гороттыг таварлары нәнин учун баалу.

Дэрэмнэдә иштәлгән ашты горәдка, гороттыг товарын дэрэмнәә канайып јәгтирзә аргык?

Кичээп шүүгәр: Ишмәкчиләрдин јалын астадала иштәйтән күнди узадала учы-бажында крестьяндар туза алгадыйлар-ба?

3. Окә государствалар-ла садууны бис бош салып ийген болзобыс нә болор әди, онон кәмгә туза болор әди, кәмгә шор болор әди?

Бойыгардын ничээйтәкигәр.

Канайып кооперативтыг ижин јакшы баштайтанын шүүп алыгар? Ревизионный комиссияга (иштәгән иштиг аайын көрөтөн) лавканын комиссиязына сләр нәгә болушкადый? Дэрэмнэдә иштәп тапкан нәмәләрди спекулянт јок канайып саткадыйлар?

Зәчидәги куучын нәкин кәрәгиндә.

Өткөн куучындарда ишмәкчиләр-лә крестьяндардыг јүрүмин јәнгилтәдәргә Совет јаң нәни иштәп турганын бис табышканыбыс. Революциядан озо кааннын башкаруузы иштиг албатызын базынарга помещик-ла капиталисттарга болушканын биләрибис. Айдарда ишмәкчи-лә крестьянга государстваннын јаңы кәмнин-дә колында турганы тунгәй эмәс. Государстванын јаңы онын колунда болзын, кәм олардын кәрәгин корулап турган дәп ишмәчи-лә крестьян кичээп јат.

Эәчидәги куучында, кәм бистин государстваны башкарып јат, төс јәрдә-лә јабыс дэрэмнә јуртта јаң кәмнин

колунда туруп јат; ол јанг кэмнинг кэрэктэринэ туружуп јатканын, бис табыжып билэрибис.

Ээчидэги куучынга мындый кэрэктэрди шүүп алыгар:

1. Эмди слэрдинг аймакта дэрэмнэдэ кандый органдар башкарып јат, озо каан тужунда кандый органдар башкарган эди.

2. Слэрдинг јуртта кэм кижии правазы јок нэнинг учун јок болгон?

3. Слэрдинг јурттын јон-улузы Совет тудар тужунда канайып киришклэп јат, Советтын ижиндэ канайып иштэжип јат. Закон билбэстинг кэрэгиндэ кандый улуска кату болгонын айдып бэригэр? Јангнын аайын айдып бэргэдий слэрдэ (справочный бюро) бар-ба?

4. Совет јанг, селькорлор (газетке чийэчи улус) база јок улус бойлоры революционный јанг дэрэмнэдэ тынгызын дэп тартышклап турганын газеттэн кычырып јууп алыгар.

5. Слэрдинг комсомол ячейка Советтын ижинэ нэгэ болужуп јат?

Дөртинчи куучын.

Совет јанг-ишмэкчи-лэ крестьяндардын јангы.

Нэнинг кэрэгиндэ куучын.

Бу куучында бис, бистинг јэрибисти кэм база канайып башкарып турганын шинжилэжэрибис. Ишмэкчи-лэ крестьян канайып государстваны башкарарга, кожо-башкарыжып турганын бис билэрибис. Совет јэр кандый кэрэктэрди бүдүрглэп тургандарын база олордын иштэри албаты-јонго јуук болзын дэп канайып тургузатанын бис шүүжип табыжарыбис,

Бистэ јанг кэмнинг колунда.

Бистэ бастра јанг алтыгы учында дэрэмнэдэн ала үстүги төс јэргэ јэтрэ ишмэкчи крестьян-ла кызыл чээрү депутаттардын Советтерининг колунда туруп јат. Бу Советтер јурттын бойыла тудулуп јадылар, онын алдында бойлорынын ижининг аайын айдып бэрэр учурлу.

Андыйда болзо Советтерди бастра јурт тудары учурлу эмэс. Олорды јангыс ишмэкчи-лэ крестьян, ол эмэээ бойлорынын эки колдорынын күчи-лэ курсагын таап, албатаа тузалу иш бүдүрип турган улус тудар. Фабриктын ээлэри, кожоимдар, абыстар база иш иштэбэй јөөжө таап тургаи улус Советтер туужар учуры јок. Ишмэкчи-лэ крестьяннын колунда, јанг болуп турган государства тэлэ-кэйдэ јангыс бис.

Совет жаннын кигээгэни нэ.

1917 жыл октябрьда ишмэкчи-лэ крестьян јангэн болуп Советтэр јангы алдылар.

Нэнинг кэрэгиндэ ишмэкчи-лэ крестьяндар Совет јанг тутты?

Канча чактарга чыгара албатыны кыстагылап туратан помэшиктар-ла капиталистырдын кылыктарын торт токто-зорго тудулган омор эмди бу јангы јаратпай турганын мокодорго.

Советтэр тудулган, озогы јанга тартынып иштинг албатызын катап базынарга турган ончо оштүлер-ин базарга.

Советтэ тудулгандары бастра јэр иш иштэйтэн албатынынг колуна бэрилэри ижэмчилү бозлын дэп, бар иштинг крестьяндарына јурттарын онгидип, тынгыдып бэрэргэ-

Советтэр тудулгандары - фабриктарды, заводторды, шахталар, руудниктарды, тээмир јолдорды онойып онгидип, тынгыдарга, омордынг шылтуунда миллион иштинг албатызы бойларынынг јадыжын аайлап алзындар дэп.

Советтэр тудулгандары—иштинг албатызы јуулап алган бош јурэр јүрүмин, правазын чэбэрлээргэ: бойынынг јүрүмин канайыпла эдэри бойында, үүрэдүгэ кэмдэ кижээ јэдэргэ јэнгил болзын, база андый—андый кэрэктэр.

Айдарда, Совет јаннынг кичээгэни: јурттыбыстын амырын тудуш тынгыдары, албатынынг јөөжөзин онгидип тынгыдар, н э д э н д э а р т ы п к а л г а н миллион крестьян јурттарды тудуш јаанадып туруп нэни-дэ иштэгэдий күч јурт эдэр, јэрибистэ үүрэдү—бичиктинг кэрэги тынгызын дэп кичээп турар. Андый кылынгажын Совет јанг бисти андый албаты—јоннынг јадыжына јууктаттырып јат, кайда базынар-ла базындыргандары јок, кайда иштинг албатызынынг шылтуузыла јаткан кайракандар јок, байда бастра албатынынг јурт јөөжөлэри јангыс јоннынг јөөжөзи болор.

Социализм дэгэни ол туру.

Совет јанг канайып тудулуп јат.

Дэрэмнэлэрдэ, станцияларда, базарлу јаан дэрэмнэлэрдэ айларда, кышлактарда, улустарда (бу ончо јангыс дэрэмнэнинг ады) Советтэргэ јүс кижининг бажында бир дэпутат тудуп јат. Јурт-улус ас болгожын, андада Советтинг члэндэри болуп 3 кижиде тудулар. Дэпутаттарды Советкэ бир јылга тудуп јат. Кандый дэпутат албатынынг кэрэги учун туружуп тургажын база бойынынг кэрэктэрин чэк бүүдүр-

гэжйн, јаткан јурт-улус онын срогын узадып јангы выбор (јамылуларды тудар) тужунда катап тударлар. Совет јан алдынан—өрө тудуш јангы јамылулар тударынан јангырып турар.

Кайда, озо земскийлар-ла крестьянский бийлэр ээзи болуп, урядник-ла старшина бийлэп тургандар, эмди анда албаты бойы туткан улус башкарып јадылар.

Волос (аймак) зайын сельсоветтэр бир јылдын туркунуна волоска (аймакка) сельсоветтэрдиг јуунына јуулгалап јат. Бу волостын (аймактын) јууны волостын исполнительный комитедин тудуп јат. Волостын јангы јуунына јэтрэ волос ичиндэ јанг волостын исполнительный комитедин колунда. Бу јуундар көп сабазында уезтын јуунына делегаттар чыгарып јадылар, мунг кижиниг бажына бир делегаттаг. Бу уезтын јуундарына бойлорынын делегаттарын, гороттын советтери, база фабрик-завоттордын дэрэмнэлэри, эки јүс кижиниг бажында бир делегаттаг, чыгаргалап јадылар.

Уезтын јууны тудуш иштэгэдий орган уездын исполнительный комитедин тудуп јат. Бу уезтын јуундарында губэрдинг делегаттарын чыгаргалап јат, дэрэмнэ јурттаг он мунг кижиниг бажында. Бир делегаттаг, город-ла фабрик-завоттордын дэрэмнэлэриниг эки мунг кижиниг бажында бир делегаттаг. (Кэзик, Украинадый, јэрлэрдэ волос-ла уезтын ордында район-ла округ болгоп јат). Законнын (конституция) аайынча губэрдинг јуунына дэлэгатарды волостын-ла гороттын советтери тудуп чыгаратандар, јэ анайып эткэжин сүрэкэй күч чаптык болуп јат, јэбил болзын дэп оморды уезтын јуунында тудуп јат.

Губэр Советтэрдиг јууны губердинг исполнительный комитедин тудуп јат база ончо Рассэй советтэрдиг јуунына 125 мунг дэрэмнэдэги јурт-улустан бир депутат чыгарып јат. Онон башка, ончо Рассэй Советтэрдиг јуунына јан гороттордын Советтери бойлорынын депутаттарын 25 мунг кижиниг бажына бир депутат туруп јат. (Делегаттарды јангыс правалу улустын тоозына бодоп тудуп чыгарглайтан).

Ончо Рассэй Советтэрдиг јууны—Рассэй Социалист Бириккэн (Федеративный) Совет Республикада улу јан башкаруу болуп јат.

Совет јанг андый аайынча, өскө совет республикаларды: Белоруссия, Украина, Кавказтын алтыгы јанындагы республикаларды, Узбекстан-ла Туркменстанда тудулуп јат. Бу ончо республикалар бир. Совет Социалист Республикалардын Сојузына (СССР-га) бириккелп јат.

СССР-да улу јан башкаруу Ончо Сојуз Советтэр-

диг жууны болуп јат. Ол жуун кандыйла государстванын јаан—кату кэрэктэрди бүдүрип јат. Государстваны эки жууннын ортозында башкаргадый (жуун бир јылдын туркунуна (катап жуулат). Жуун Центральный (Төс јердин Исполнительный Комитедин (СССР-дын ЦИК-тын) онын президиумы-ла председателин тудуп јат. Государствада кандыйла кэрэкти башкарып бүдүргөдий албатынын ко-

Михаил Иванович Калинин.

С.С.С. Р-дын Центральный (Төз) Исполнительный Комитэдининг-лэ Ончо Рассэйдиг Центральный Исполнительный Комитэдининг Предсэдатели. Нёк. Калинин, Тверской губердинг, Корчэвский уездттын Яковлэв. волостын Устуги Троица дэп дэрэмнэнинг крэстъяны; озо Питэрдын иш-мэкчизи болгон, озогы большевик.

миссариаттары бар. Комиссариаттын бажында ЦИК-ла тургускан албатынын комиссары тудуп башкарып јат. Ончо албатынын комиссарлары председатели баштаган Комиссарлардын Советин бүдүрүп јадылар. Айдарда бистә башкаруу үстүнәк төмөн иштин албатызыла тудулу јат, эмзә иш албатылардын делегаттары-ла төзөлип јат. Кандыйла госуларстванын кату кэрәккә туратан кижн јоннон чыгартылу.

Советтәр кәмнәг тудулуп јадылар
Ишмәкчи-лә крәстьянын сойузын көрүп туруу чугулынан чиләкәйн чачылып турган актәр; ишмәкчи-лә крәстьян јанг оларда јок-дәп“ айдып турулар. јакшы јанг озо, качан дворян (каннга јүүк улус) кайрактандар, министрлар, губәрнаторлар гәнәрал-губәрнаторлар зәмский-ла крәстьянский бийләр, дворяндардын башчилары-ла исправниктар болуп албатынын мойнында отурап тужунда, болгон дәжәт. Бистниг сельсоветтеристә волостын исполкомдорында нә улус турганын көрбөн дзәзбис бистинг көрөрибис бу.

**Сельсоветтәр-лә волостын члэндәри
нин тоозы.**

(20 губәрләрдә 1924 јылда тоозы јәтнәс болгон).

Јус сәльсовет члән улустајн.

ишмәкчиләр-лә
јалчылар

крәстьяндар

ёскөблөри

3 кижн.

32 кижн.

5 кижн.

Јус волостын члән улустајн.

ишмәкчи-лә
јалчылардаг

крәстьян

ёскөблөри
(агроном, учитәл,
әмчи, служ.)

8 кижн.

71 кижн.

21 кижн.

Улу јаан башкаруу органыбыста-Центральный Исполнительный Комитәдиндә, члән болуп көп крәстьян улус тургулап јат.

Крәстьян улусты јангыс аллындагы дәрәмнәдә турган оргондарда иштәтирәрдән әмди тудуш салданы эәчидә ба-

зып турган крестьяндарды уездтин губердинг-база тос јар-
дэги учэрэжденияларда иштэглэзиндэр дэп тутклап јат.

Бистинг башкарууда ишмэкчи-лэ крестьян улус турган
учун оны онойып адаган эмэс, ишмэкчи-лэ крестьян улус-
тынг јангы дэгэни-ол олордынг кэрэгинэ туружуп олорды
карулдап турган учун.

Советтэр кэмнинг кэрэктэринэ туружуп јат

Тос законда оны база Конституция дэйтэн, иштинг
албатызы рэволюция-ла јуулап алган правалары бичилгэн.

Кандый-ла закон база башкару бэрип турган јакаруу-
лары иш албатынынг јүрүмин өнжидэринэ кичээп јадылар,
башкаруунынг кандыйла органдары ишмэкчи-лэ крестьян-
дардынг кэрэгин корулап јат.

Озогы тужунда чээрү кэмнинг кэрэктэрин корулаган?
Помещик-ла капиталистардынг кэрэктэрин. Салдагтын-ла

Алэксэй Иванович Рыков.

С.С.С. Р-дын Албаты Комиссарлардынг Совэдининг прэдседатэли.
Бу кэрэккэ, Албаты Комиссарлардынг Совэдининг баштапкы прэдседа-
тэли В. И. Ленин блгбн соондо, тудулган.

казактардын отрядтары крестьяндардын түймэндэрин тос-клон, түймөп турган ишмэкчилэрди сүрглөп-лө арэстовать эдэгэндэр Бистинг Кызыл чэрүбис ишмэкчи-лө крэстьянын жулап алган правазын көдирип јат, чээрү бойы ишмэкчи-лө крэстьян уулдарынан болуп јат (иш иштэбэс улуска бис мылтык-јөпсэлди бэрэргэ бүдинбэй јадыбыс) оны башкарып турган улус база ишмэкчи-лө крэстьян улус

Озо полиция, суд түрмө нэнниг кэрэгиндэ болгон эди. Помэшик-ла капиталисттардын кэрэктэрин корулап омордын јанғын чөбөрлээргэ тургандар. Бистинг суд, милиция ишмэкчи-лө крэстьяндардын кэрэктэрин корулап, омордын туткан јанғын чөбөрлөп јадылар.

Озо ишмэкчи-лө крэстьян балдары јаан школго үрэн-эйин дэгэжин оморды оо јуутпас болгон Баштапкы школдорда дээ, церквэниг школдарында, балдардын баштарын јүүлтип туратандар. Ондо үүрэдип кичээгэни-јагыс ээлэринэ-лө канча уур болгылазындар дөп, кудай бойы тургускан, јанга укур болуп јүрглэзиндэр дөп Бистэ эмди ишмэкчи-лө крэстьян кандыйда школда үүрэн-нэр, ол школдорды омордон андый улус бэлэндөп јадыбыс үүрэнгэндэр јонго тузалу болуп албатынын јангы јүрүмин кондыргадый улус болзындар дөп кичээп јадыбыс, Помещик-ла капиталист государстваныг колунда церкпэ дөп нэмэ база, иштиг албатызын-ишмэкчи-лө крэстьяндарды ээлэринэ укур болглозын дөп тутан јөпсөл болгон.

Газет дөп нэмэ кэзигиндэ база албатынын сагыжын јүүлтип туратандар. Эмди дээ газет дөп нэмэ албатынын көзин кандыйда кэрэк ачып јартын көргүзип јат, бистинг кандый бир тыртык јаманыбысга тартыжып токтозып јат, ишмэкчи-лө крэстьяндарга јүрүмин өгжидэргэ болужуп јат Айдарда, озогы, помэшик-капиталистар тужунда омордын јангы учун туружатан органдардын ордыларына, иш албаты эмди бойынын јанғын тудуп алдылар, ол ишмэкчи-лө-крэстьян улустын кэрэги учун туружуп јат, омордын ортозында сойусты бүдүрип турар.

Ишмэкчилэрдин-лө крэстьяндардын кэрэк сүмэлэри тудуш тунгэй-бэ?

Андыда болзо, ишмэкчилэрдин-лө крэстьяндардын кэрэк—сүмэлэри качанда јангыс аай болорба јок-ба? Јок, кээктэ омордын кэрэк-сүмэлэри башкаланып јат. Оо уз-эрэ крэстьян улус бойлорыда јангыс аай эмэс, јөбжө аайы омордо башка-башка омордын кэрэктэри сүмэлэри бойы бойлорынат башкаланып турар.

Бир кээк кэрэктэрди ишнжилэжэлдэр.

Јург ортозында јанг блашту јуу тужунда Совет јан

өштүлөрүнөй коруланайын дөп албатыдан разверстка дөп нэмэ (журтта аштын артыгын) алар болгон. Крестьяндар оны жаратпай тургандар, Совет башкаруу ишмөкчи класс (ук) баштаган албанлада ол разверстка дөп нэмэни өткирип туратан. Ол кылык жарагадый кылык болгон-ба? Жарары жарт. Онзы жок бис, бисти базынарга жөткөн өштүлөрибисти, жөнгип болбос эдибис. Совет жаг жөндирөр эди, капиталист-ла помещиктар катап албатынын мойнына отуруп алар эди. Көмдөр онон сүрөөн чаксраар эди. Ишмөкчилөр база крестьяндар. Айдарда, ишмөкчи класс (ук) ол кэрэкти бүдүргөжин жагыс бойыннын угына жуук кэрэкти корулап иштөгөн эмэс, крестьяндардын кэрэгин база ки-чөөп корулаган.

Өкинчи кэрэк. Крестьяндардын ортозында мындый өрмөк угулат: өскө государствалар-ла садыжарын жагыс государства башкарбазын дөп этсэ артык болбос-па? Бистиг жөргө өскө государствалардын кожоимдар кэлглээр эди, жүзүн жүөр табар акөлөрлөр, тавардын баазы түжөр эди, кожоимдар крестьяндардын товарларын садып алып турар эдилөр, айдарда крестьян таварлар бааларында көкөдирилөр эди. Бистиг жагыла ондонун турган фабрика-завотторыбыс олоор-ла тартыжарга чыдабай, бойлоры тыгыбай капшай бузулар эдилөр. Өскө государствалардын шиллөмирлөрүн э жагыс ол кэрэк. Ол тужунда олоор бистиг жөрдэ ээлөр болор эдилөр, баа дөп нэмэни бойлорынын сагажы жөткөнчө тургузуп турар эди; бистиг крестьяндар олоорго өскө-колониядагы (олжолоп алган жөрлөрдөги) Индиядагы, Кыдаттагы,—крестьяндар чылап олжолдор эди.

Бу муны ишмөкчи класс жууктадар-ба? Сранай жууктап-тас. Крестьянга бу тузалу болор-ба. Жок, болбос.

Онун учун Совет жаг-Лениннын үүрэдүзи аайынча ишмөкчи-лө крестьяндардын кэрэгин корулап-өскө каандар-ла садыжатап кэрэкти жагыс башкаруу билип бүдүрөр өткөн.

Ишмөкчи класс баштабаганча болбос.

Ишмөкчи-лө крестьяндардын кэрэктэри жарашпазын жагыс крестьян журттын чачынгы, башка-башка болуп турган кэрэгиндэ болор, крестьян улус бойлорынын чын кэрэктэрин ондооглобой, жагыс бу күнги туза тартынып, онызын алдыаргада маат жогын бис бу кэрэктөрдэ жарт көрип турубис.

Онун учун, ончо бу мундый кэрэктөрдэ ишмөкчилөр-лө крестьяндардын сойузын баштаары жагыс бириккөн

ишмэкчи класстын колунда болоры дэп артык-та ижэмчилү-дэ.

Ленин үүрэдип јат. Россей јэриндэ эш нэмэ ондобос алдынан бойлоры нэни-дэ бүдирглэп болбос канча чактарга помещиктарга базындырган крестьяндарды баштагадый таскап үүрэнгэн городтын ишмэкчилэри јок болгон болзо, оо үзэрэ крестьяндар ишмэчки кижээ бүдүнбэс болгон болзо, ол тужунда коммунизм дэп јуртты тözöори ижэмчизи јок болор-эди“ дэп айдатан. Ишмэкчи класс ол сойузтын башчызы болуп крестьяндарга јарабас кылынатпа? Јок онон оо бойына-да туза болоры јок, ол кылык-ла ол бойынын јүрүмин базар эди. Канайып крестьян фабрик-завоттордын өзип тынчырын кичээп јат, онойып ишмэкчи дэрэмнэдэги јурт байып крестьян улус амыр јуртаганын кичээп јат. Јаңыс бу мунын кэрэгиндэ ишмэкчи-лэ крестьянын сойузы тözöолип јат. Бу сойуз каапла помещик, капиталистардын јаңы-ла јуулажарында тözöолгөн. Јурт ортозында јаң блажып јуулажар тужунда иштин албатызы ишмэчки класска баштатырып бойлорынын јурттарын өнжидип тургусклап јадыры.

Крестьяндар, ишмэкчи класс чын баштап туру дэп, бойлорынын көргөни-лэ бүттилэр. Бу ишмэкчи класс Совет јаңды баштаганы пролетариатын диктатуразы (б и й л э г э н и) дэп адалатан.

Ишмэкчи класс нэгэ бойынын диктатуразын (б и й л э й т э н и н) тургузатан? Социалист јурт кондырарына, канча албатыны —крестьяндарды, оок буржуйларды (аргалуларды) талорто пролетарийларды баштаарга, кижинин ижин мэнзинэтэн (эксплотатарлар-ла тартыжарга албатыны аайлап баштап туруп јаңыс бириккэн күч эдэргэ--пролетариатка государстванын башкаруузы кэрэктү нэмэ-дэп нөк. Ленин анайып үүрэдэтэн.

Баштаганы канайып бүдүп билдирип јат,

Ишмэкчи класс (ук) канайып бойынын баштаар учурын бүдүрип јат? Баштапла, ишмэкчилэр Советкэ крестьяндардаг делегатарды артык ийглэп јат. Кандый јаан кату кэрэкти баштаарга ишмэкчилэрдэн тудуп јат. Эң-лэ ишмэкчи класстын башаары коммунист-партия ажра болуп јат.

Совет органдардын көп сабазынын бажын билип коммунисттар турглап јат. Кандый-ла, Совет јаңнын јаан кэрэк баштап-ла коммунист партия шүүп, шинжилэп јат. Партиянын кэрэгиндэ бу јуукта налогты јэнгилткэн, эмди советтэрдин ижин өнжидип көндиктирэрин кичээп јат, Саза өскө кэрэктэр.

Ишмэкчилэр-лэ крестьяндар коммунист партия оло-
дыг кэрэктэри учун туружуп турганын билип, государст-
ваны башкарарга оо бүдүп бэргэн.

Коммунист партия оlorды баштап 1917 жылдарда ка-
чан айландра оштүлэр курчап аларда оlor-ла чыдап тар-
тышкадый күч табылбагадый дэп бодоордо, ол нэгэдэ ал-
дыртпай чыккан. Калганчы жылдарда ол помещик-ла бур-
жуйлардан коомой эмэс, карын оlorдон артык журтын
кэрэгин башкаргадыйын көргисти.

Партия бойы жүс мунг члендү, оlor узак жылдарга
чыгара тартышкылап нэгэдэ таскагандар, үүрэнгэндэр.
Кандый-ла кату кэрэк тужунда, нэдэи-дэ жалтанглабас жа-
ныс партиянын учурлу (дисциплиналу) болуп, оlor жагыс
каан-ла капиталистар тужунда тартышкылап таскагандар
эмэс, база сэгис жылга чыгара, жагы государство конды-
рар школ өттилэр.

Совэтэр якшы иштэзиндэр дэп, оlor албатаа, бой-
лорынын иштэри-лэ жуук болор кэрэк, бойлорынын
иштэрин албатынын көзинчэ иштэгэдийлэр. Ишмэкчилэр-
лэ крестьяндар, Советтын ижин көрип, оны билип тургы-
лазын, оо бүдүп, албаты бойыда онын ижинэ туружуп бо-
лушсын дэп кичээгэдий.

Советтэрдиг ижин тыгыдары.

Бу кэрэгибис айлу дэп, мактанарга болбос. Жуулу
кату жылдардыг кийнинде, Советтэр журт-улустан чала
раактай бэргэн, Оlorдыг кэзиги крестьяндарды баштап
үүрэдип, кандый кэрэкти жартап айдып бэрэринэи болгой
оо үнүн жаанадып, бийиркэп турар болгон. Бистэ мындый
көл Советтэр ар: бойлоры иштэбилэбэй бат, оlorдыг
учун жагыс председателдыдары иштэп жадылар. Ондый жаан
кэрэккэ жагыс кижинин күчи батпэзи бат. Оног башка,
ончо иштэрди жагыс бойына алып, **ол журт-улусты Со-
вет ижинэи раадып бат.**

Коммунист Партия, эмди Советтэрдиг ижин тыгыдар
кэрэгиндэ бойы ижин тыгыдып бат.

О иш мынаи ала башталган: көп жэрлэрдэ жагы тудул-
ган Советтэрди жаратпаган. Онойып ол-ла тужунда кылы-
натын, качан жагы Советты тудар тужунда, ас улус туруш-
кан болзо, качан крестьяндар оlorго туурартаи жамылуга
адап бэргэн улусты жараткылабай турганда. Жагы Совет-
тэрди тудары айлу башту боло-бэрэрдэ, крестьяндар Со-
веттэргэ тартынып жууктай бэрдилэр. Оног башка Совет-
тэр бойлорынын ижинэ журт-улусты жууктаткылазын дэп,
жакаруу бэрилгэн, база бойлорынын иштэген иштэрин,
туткан жоннын алдына отчодын бэрзин дэп, жакаруу болды.

Совет бойына крестьяндарды јууктадала, оморды жагыс бириктиреринэн озо, ол дэрэмнэдэги јуртты, чын үүрэдү аайынча, јурт јөөжөннн өгжидеринэ үүрэдип баштагадый.

Сельсоветтердин-лэ волостын Исполнительный Комитеттердин ижи-лэ правалары (учурлары).

Сельсоветтин баштап-ла кичээйтэн кэрэги—крестьяндарга болужуп, дэрэмнэдэги јуртты өгжидери.

Сельсовет, крестьяндар башка-башка кичинэк јэрлэр-лэ кыраны иштэбэй, жагыс аай кыраны иштэп, оо јүзүн јүүр ашгар салып иштэп турзын дэл, болужар; аш арулайтан-ла, кандый кэрэктү нэмэ, пункттар јэрлэр); јэр иштэйтэн машиналардын сыныгын жагыртып жазагадый јэрлэрди тургузарын кичээп јат; агроном-ла, јэр кэзүүчиниг ижинэ болужуп јат; малдын ортозында кандый јаман оору табылбазын дэл, онон ажындра чэбэрлэнип јат.

Сельсовет, кандый-ла кооператив-ла, артель аайлу биригип турган улустын ижинэ болужуп јат.

Сельсовет дэрэмнэдэги јурт бичик-билик билеринэ болужуп јат; бичик билбэстэри јок болзын дэл, пункттар тургузарына болужуп јат; жагы школдор баштап аларын-ла, ол школдордо нэлэ кэрэктү нэмэлери бар болзын дэл кичээнэр; бичик кычырап туралардын ижинэ болужуп јат; дэрэмнэ-јуртта газет, бичиктэр, журналдар тарказын дэл, болужуп јат; өрт-лэ турушкадый дружина (артель) баштап јат; јурт-улус өрт-лэ туружарын канайып кичээп турганын көрип јат; дэрэмнэ аару чэк болзын дэл, кичээп, көрип јат.

Онон башка сельсоветтэ јонды башкарап көп кэрэктэр бар.

Бис бу мында сельсовет канайып албатыны баштап иштэйтэн иштэрин учурларын, ончозын адаганыс јок. Омор ончозы 1924 јыл күс ЦИК-ла чыгарган сельсоветтин учурларында адалгандар. Ол учур сельсоветтердин ижин правазын (учурын) јаанаткан,

База ол учур-ла волисполкомдордын ижи јаанаган.

Волисполком чындап ройоннын ижин тынгытсын дэгэ-жин, оо волисполкомдордын јыл чыгара кэрэктү акчазын бодоп алып ончо озын бүдүрэлэ тутсын дэл, права бэргэн.

Волостын јыл чыгара кэрэктү акчазын (бюджетин) бодоп алатаны.

Волость кэрэктү акчаны (бюджетты) бодоп алатаны нэ дэгэжин?—Волостын Исполнительный комитеткэ бэр-

гэн аайынча тургускан ойинэнг өткүрбэй, канча крэзи расход (чыгым) болотонун бодоп-алатаны, канча крээзи Волость закон аайынча доход жуурын; ол доходторды жууйтанын шүүп алып, база оморды, журтка тузалу болзып дэн, канайып тудатаннын ажындра шүүп алып планду эдэр кэрэк. Канайып, ол бодогон тоо акказы жэтпэй калза, катап оны кайданг толтуратанын таап аларга кэрэк. Бу мунайып кылынганы— бюджеттэнг бодоп алып бүдүргэни туру. Волость бойынынг расход-ло доход акказын бодор учурлу болгон соондо, ол тэгин башкарууда жагы үстүнэнг чыккан жакаруула бүдүрэтэн аппарат эмес, ол бойы волостогы журт-жөөжөнннг-лэ жүрүмнинг кэрэктэрин башкаарып бүдүрүп жат. Айдарда Волисполкомдор жагы кэрэктэрин бодоп алатан ээлэр болорго кэрэк, бойлорынынг ижин волостогы журт-улустынг алдында отчодын бэрип анызын Советтэрдннг жуундарында айдатандар.

Энг-лэ баштап кичээйтэни, волосты башкаары баалу болбозын дэл, Совет жанг крестьяндарга энг-лэ жэнгл башкаруу болорго кэрэк. Алып турган доходтор (налог-ла) база кандый-кандый кэрэктэрдэнг түшкэн астам бар, жагыс башкаруу учун Советтэрдэ иштэп турган, база служащий улустынг жалына баратан эмес, омор-ло база волосто кандый керэктэрди, школдорды, больницаларды, бичик кычырар тураларды, ясляларды (кичинэк баалдарды жагыс жэргэ аазрайтан жэрлэр), балдар үүрэдип азрайтан тураларды, иштинг аайын көрөргө иштэлгэн кырларды, база кандый крестьян жагына кэрэктү нэмэлэрди, ол бюджеттынг акказыла бүдүрэр кэрэк.

Журт-улусты Канайып Совет ижинэ жуунтадар.

Советтэрдннг энг-лэ кичээйтэн кэрэктэри—крестьяндарды бойынынг ижинэ жууктадып алатаны болуп жат. Сельсоветтэр-лэ, волисполкомдор бойлорынынг иштэгэн иштэрин отчот эдип, эл-жонго куучындап бэрэтэн учурлу. Жагы Жамылулар тудар жуундарга правалу улустынг ончозын жууп аларын кичээр кэрэк. Сельсоветтэ кандый-кандый башка иштэр бар болзо, ол ортоо иштэдэргэ жоннонг крестьяндарды тудуп, омордонг комиссиялар эдип, иштэ-этиргэдий. Онон башка сельсоветтэ тудуш кандый-кандый ишти үүрэдүүдннг кэрэгин, журт-жөөжө кэрэгин, дэрэмнэни аайлап ару тугкадый, иштэгэдий сэкциялар тударга кэрэк.

Сельсовет (ончо журтты алдыртып) жуун эдэтэн, ол жуунда, ондый кэрэктэрди шүүжип, табыжар кэрэк, кажылары журт-улустынг сүрэкэй кэрэктэри болуп тургандары болзо.

Јаңыс онойып кылынганда иштинг албатызы чын совет-тәрдин ижинэ тартынып, оо туружуп, иштәгиләп турарлар.

Революционный закон (јокту-јойуларды корулайтан закон).

Советтәрдин бир сүрәкәй ичәэ кичәйтән кәрәги— революционный законды тынғыдары. Законды ажыра кылынары, аайы—бажы јок улусты катулаары, јарабас, бойлорының таабыла јамылулар-ла, кулуктар бәрип законды (учурды) өдөтөни,—бу ончозы озогы јаң јадыштанг бискә једишкәни. Ол әмди-дә кәзик јәрдә бар болуп, бистинг Совет аппараттарыбисты бузуп, јат.

Оның учун әң-лә озо кичәйтә, нибис башкарып турган органдар. јамылулар баштап бойлоры оны чәбәр чәк тудунглазындар дәп; крестьян кижичә качанда правазын таап, законног кыйа кылынып тургандардан аргаланар аайлу болзындар дәп,—кичәйтәнибис ол туру.

С у р а к т а р .

1. Кәм советкә јамылуларды тудар-да, бойы јамза турар-да учурлу, кәмдә ол учуры јок болуп јат?
- 2) Каан тужунда јаргы, чәрүү, школ кандый кәрәктәрди кичәэгән,— әмди Совет јаң тужунда кандый кәрәкти кичәеп јат?
3. Совет республикалар база нәниг учун социалистический дәп адалып јат?
4. Нәниг учун ишмәкчи класс бастра Совет јаң-ла, крестьяндарды баштайтан?
5. Сельсоветтәр-лә волисполкомдордыг әң-лә кичәйтән кәрәктәри нә, кандый учурлу?
6. Советтәрдинг иштәринә јурт улусты канайып јууктадатан?

Кичәйтән кәрәгигәр.

Сләрдинг сельсовет-лә, волисполком канайып иштәп турганын шүүп алыгар. Албааты үүрәдү кәрәгин, јурт-јөбжөни өнжидәрин, дәрәмнә јуртты аайлу аару эдәрин кичәеп турулар-ба?

Јаткан јурт оның ижин биләр-бә, оны туткан улустыг алдына отчодын айдып јат-ба, олор бойының ижинә крестьян улусты јууктаткан ба?

Сельсоветтинг-ла волисполкомдордыг алдында кычырып билгәнигәрдәнг башка база кандый кәрәктәрди тургускадый оный шүүп алыгар, база газеттәнг сельсоветтәр-лә волисполкомның канайып јакшы иштәп тургандарын, нәни билип алдыгар?

БЕЖИНЧИ КУУЧЫН.

СССР-ла базынган албатыны кыйынап айрыганы.

Бистин јэрибис.

Бистин Совет Социалист Республикалардын Союзы сүрэкэй јаан јэрдэ туруп јат, ол јэр бастра тэлэкэйдиг алтынчы үлүү болор. Бу мундый јаан јердин үстүндэ 130 миллион албааты јадып јат.

Бу албатынын тал-ортозы орус (великоросс) албаты. База андый көп јэрлэр бар, кайда јаткан албатынын көби-зи башка албаатылар болуп јадылар: Украина улус (хомолдор) б е л о р у с т а р, татарлар (ташкындар), узбектар (саргтар), грузиндар, оногдо көп өскө уктар бар. Бу тоозы каалыг албатылардан башка государствоныг толыктарында јаткан база ас тоолу албатылар бар. Јүс аймака јуук, јаан-оок Совет Социалист Республикалардын Союзында, албаатылар јадып јадылар.

1897 јылда улустыг тоозын алып бичиир, тужунда, каанду Рассэйдэ јүс кижиниг баажында 45 кижи орус болгон 57 кижи өскө аймактыг кижилэри болгондор (17 украинаныг, 6 поляк, 5 белорус, 4 еврей, 3 татар, 3 кыргыз, оног-до башказы болгон. Бу албатылардын көп сабазы озогы тужунда бойлоры алдынаг государство болуп јурттагандар, јэ учы-бажында. Рассэей бойынын гранын јаанадарга кичээп туратан болгон, каанныг јангы јэпсэнгэн чэрүүлү болуп аларды јуулап алган, Каанныг јангы бу албатыларга јүрүмдэрин аайлап көдүрэргэ болу-жар дэп сананбаганда онын кичээгэни јургтыг јаказында јаткан оок албаатылардан кайса-да көп туза алайын дэп, олордын шылгуунда орус фабрикант, којойымдар-ла бийлэр байызын дэп кичээйтэн.

Кааныг јангыла канайып албатылар тонолгон. Кааныг јангы. Јуулап алган албаатыны чын тоноорынаг јалтанып токтобойтон.

Эртиш-лэ Урал талайында јаткан кыргыстардан јакшы јэрлэрди алып салала орус-казактарга бэргэн эди. Кыргыстар дэзэ ойто бойынын јэрин орус кулактарданг арэндкэ (јалга) алатан болгондор, ол эмчээ олордонг ырап чөл ичин јаар баратандар. Мари дэп Эјил јаказында јаткан албааты, база бойынын јакшы чыгымду јэрлэринэнг сүрдиргэн, сүрэкэй агаштарын былаатырган, улус кыры-

лар болды. Онойып-ла Ногой деп албааты кырылар болды, каанның жаңы оморды озодон отурган јэрлериненг кыстап туруп ачаналу кумақта чөлгө јатырзар болды. Бойлорынын дэрэмнэлэриненг (айлдарынан) база чэркес деп улус кыстытырып чыгарткандар, ойто кондырган јэрлэри озодон үүрэнин өскүрүп иштэп турган аштары чыкпас јэрлэр болды. Онойып-ла башкыр база өскөдө албаты кыстатырып тонотырган эди.

Башкаруу дээр онойып кылынып эки кэрэк кичээр турган: јэрдиг азына кыстатырып орус крестьяндар качанда чыгып помещиктар-ла канның башкаруузы-ла тартыжарга бэлэн албааты түймэбэзиндэр деп, кааның башкаруузы оморды јакшы јэргэ кочирэтэн ол кылык-ла крестьяндар нениң учун ас јэрлүлэр болуп чын буруулу помещиктар-ла каананг омордыг чуулын кыйдырып туратанг; база ол-ла тужунда башкаруу кыргыстардыг, башкырлардыг база өскө албатылардыг ортозына оморды јатырызып база каруул аайлу эдип турган. Онын јартын бис чын көрип јадыбис, сүрэкэй аш бүдэр Терек, Эртиш суулардыг јакаларында Семиречьяда (кыргыс јуртын ортозында) база өскө јака јэрлэдэги оок аймак албатыларды штыктары-ла коргузуп казактар јуртагылап јат. Оштон өскө бу јуртардыг ортозында алба-ла кондырган орус јурттар сакыры јок деп айдары јарт. Бу кыйынга бастырган албаатылардыг ортозында түймээн деп нэмэ тудуш болотон, каанның башкаруузы дээр, ол кылыктын шылтуунда болуп оморды там-ла кыстап кыйнап туратан. Бүдүн уезстыг бүдүн бир аймактын албаатызы бала-баркаларынанг ала, кээиктэ албала өскө јэргэ сурдүрэтэндэр,

Канайып саадучылар-ла фабрикантар нэдэнгэ арткан албаатынынг шылтууна болуп байыгандар.

Туркестанда бай јэрлэргэ (эмди ондо эки республика: Узбэк-лэ Туркмен) Сибирда, Кавказста садуучылар, којойымдар тартынып турар болдылар. Омор мындагы јаткан албааты андап, балык тудуп, јийлэктү агаштар өскүрип туруп таан турган јөжөлөрдн: аннынг тэрэзин, малды, түкти, балыкты база-да өскөлөрн баага јарабас нэмэ берип алатандар. Балуштоп аракы учун, бакча танку учун омор сүрэкэй баалу табарлар садып алатандар. Каанның башкаруузына фабрикант-ла којоимдарга бу албатынынг нэмэни ондобозы сүрэкэй јакшы болгон.

Качан государствдагы јурттын ортозында јаан фабриказавоттор бүдип турглаарда, каанның башкаруузы јурттын јаказында тургузуп андагы јурт-јөөжөнн онжидэ-

рин торт кичээбэгэн-дэ, Бу кылыктыг болгоны мундый учурлу, журт жаказында јаткан албатылар озогы-ла аайынча мал азрап, андап, балыктап, јэр иштэп аш салглап туруп фабрик-завоттор иштэйтэн нэмэләрди бэлэтэп турглазындар дэп. База бир јанынанг бу албатылар фабрик завоттор иштэгэн нэмэләрди орус фабрикант-ла завстчиктардаг алар болглоп јат.

Онын јартын көрөгө, хлопоктонг иштэлип бөстөрдиг (ситцаныг) аайын көрөлдэр, бу табар өскө табарлардаг артык садылатан.

Бу бөстөрдиг хлопоктонг иштэлип јат, хлопоктыг көп сабазын Туркестанда крестьяндар-Узбек-ла туркментэр иштэглэп јат. Хлоптонг бөс этклэп турган фабрикалар ончозы Рассей журттыг ортозында турглап јат, Туркестанныг бойында оларды тударга озо јөп бэрбэгэн. Онын учун кэксандар (андагы крестьяндар) кэлип садыжатан орус фабриктардын ээлэрининг-лэ којоимдардын колунда болгондор,

Нэниг учун кааныг башкаруузы албатынын Үүрэнэрин тудуп турган.

Бу көп арбынду албатыны бэлэн базынып аларга, каанныг башкаруузы өнөтин олардын үүрэдүүн көндиктирбэй олардынгэш нэмэ ондобос эдип карачкыда туткан. Ончо албатылар, орустардаг башка башка албаты (инородец) дэп адалатан. Инородец улуска законда јүзүн-јүүр бичилгэн-дэ бичилбэгэн-дэ јакаруулар болгон, великорос улуска олоры јок болуп канайып-та кылыглаза олардын табы болотон.

Кудайдыг-да јаны база артыктайган-православный јанг, өскөлөрин токтозып туратан, ол эмээ канайып канайып мөргүдэтэн.

Көп сабазында албатынын бойынын тили-лэ үүрэткэдий школды ачтырбайтан. Бастра школдорда үүрэдү орус тил-лэ болгон; кандыйда аймактыг базазы школго үүрэнэин дэгэнин озо орус тил билэргэ кэрэк. Мунын бажында школго ас олорыда байлардын, балдар үүрэнэтэндэр, албатынын көбизидээ бичик билбэй туратан. Эмдидэ татар, калмык, узбек улустарда 100 кижининг бажында 2-3 кижибичик билэр. Школда балдарды бойларынын тилдери-лэ эрмэктэштирбэйтэн, — поляк, украинанын, еврей тилдэрлэ, кандый-кандый үүрэдүчи балдар-ла олардын тил-лэ эрмэктэшкэнин билгэндэ оны школдог сүрэтэн. Бичиктэр, лазеттэр орус тил-лэ эмес торт бичилбэгэндэр, Кааннын

башкаруузы калганчы күндөрүнэ [этрэ школдо балдар үүрэдэргэ база газет украинаныг тил-лэ бичииргэ бэрбэгэн.

Кааныг башкаруузы бу јэрлэргэ бойынынг бийлэрин, урядниктарын абыстарын бэлэн ийэтэн. Олор албатыны сүрэкэй бэк үйгэндэп тудатандар, „орус“ дэгэн сөс-лэ үй улустар бойлорынынг балдарын коркузатандар.

Кэрэктиг аайын јарт ондобос улустынг шылтууна бэлэн байырга којоимдар оморды аракыдадып турар болдылар. Карачкыда јүргэн албатылар, орус аракыла таныжала, оо сүрэкэй тартынар болдылар, бу кэрэкти којоимдар бойлорына база јарадып алдылар.

Бу ончо кылыктардынг бажында эмдиги бойынча көп албатылар јурттардынг ижин озогы аайынча иштэп јадылар, онон башка јайзаңдардынг (родовой старосталардынг) байлардынг, абыстардынг јаңгы турганча. Башка аймак албатыда омордынг аттары башка-башка болуп јат: бай, бэк, князь, нойон, кудайга мөргүүчилэр: молла, шаман (кам), лама база өскөл... Јэ кичээгэн кэрэктэри омордынг јаңгыс. Каан тужундагы јан албатынынг алдында омор күч болуп тургандарын билип оморды бойынча јууктатырала омордынг күчи ажра албатыны базынарга кылынатан.

Оо үзэрэ көп албатынынг ортозында југыш оорулар тарап турар болды, сүрэкэйи, сифилис дэп оору. Ол ооруларда бу јэрлэргэ орус көчкиндэр акэлглэгэндэр, мындагы албаты бичик билик билглэбэс ару-чэк јүрглэбэс болуп, ол оорулар капшай таркайтандар, учында албатынынг јэткэри болды.

Кэзикалбаты, эшнэмээ јэдинбэс болуп, сүрэкэй јуугышооруларга бастырып, кырылып турар болдылар.

Каанныг јаңгы бойынынг бийлэгэнин јэңил бэк тударга-бир албатыны бир албаты-ла өөркөштирэтэн.

Нэнинг учун каанныг јаңгы албатыларды өөркөштирэтэн.

Каанныг башкаруузы орус улус кандыйда јэрдэги албатынынг, бу јуукта от үлдүү-лэ јуулап алган база тудуш түймэп туратан Кавказтагы албатылардынг-да учурлу ээлэри дэп сүмэлэп туратан. Анда ээ болуп башкаргандары орус ишмэкчилэр-лэ крестьяндар эмэс, бийлэп башкаргандары орус помэщиктар, орус фабрика-ла заводтынг ээлэри. орус којоимдар, орус бийлэр, омор албатынынг адаанын алглап кылынатандар. Андыйда болзо омор албатылардынг, орус-ла инородэцтардынг ортозында өч өөн-

ди тудуш эдип туратандар. Онын учун орус тилиндэ мун-
дый эрмэктэр болотондор: татар-курэк; бурят, по-
ляк, жид, база жүзүн-жүүр аттар, омор-ла орус эмэс улус-
ты адайтан, оморды бойына тэн кижидэп дэп көрбэй ээ ки-
жидэп кулын көргөн чылап көрөтэндэр.

Каан башкаруузы сүрэкэй өчти еврей улуска эдерин
кичээйтэн. Закон аайынча еврей улус тоолу-ла жэрлэрдэ
јадар учурлулар болгон, дэрэмнэдэ јурттап јэр иштэп аш
саларга учуры јок болгон. Онын учун еврей улустын кө-
бизидэ оок городторда, базарлу дэрэмнэлэрдэ оок-тээк нэ-
мэ узанып, оок саду этклэп јадатандар—јэр иштэтирбэй-
тэн, фабрик-заводто иштээргэ јуутпайтан. Еврей бал-
дарды школго торг албайтан. Чындап аргалу-бай еврейгэ
ол туттак болбойтон, албатынын көп сабазын дээзэ јэтрэ
курсак јидирбэй јатырызатандар.

Ишмэкчилэр-лэ крестьяндар, кааннын кызууна чыда-
бай түймэп чыклагандарда, башкаруу омордын чуулын
бойынан кыйдырып оморды өскө инородец (еврей) улуска
салаттан. Бу кылык ол тудуш эдип јарадатан. База онойып
Туркстанда үзбэктэрда туркмэндэр-лэ өштөттирэтэн, ар-
мэн-улусты татарлар-ла, татарларды ойто армэндэр-ла Кав-
каз јэриндэ өштөштирэтэн. Кавказтын алтыгы учунда та-
тарлардын армяндардын кандары јангыс катап төгүлгэн
эмэс. Кааннын башкаруузы, албатынын түймэп
турганын көрип туруп чуугулы чын алба-
тынын кыйынын буруулуларга јэтпэзин
дэп, бойынын сайгакчыларын албатынын
ортозында ийип өштөштирип салатан,
улус кэрэктин аайын ондобой бойы-бойлорын өлтүрглэп
туратандар.

Онойып јаан-ла оок (аймак) албатыларды базынып
алып кааннын империязы (государствозы) турган. Оны
„албатылардын түрмэзи“ дэп адагандарды төгүн эмэс.

Октябрдын революциязы база базынган албатыны айрыганы.

Орус ишкэкчи-лэ крестьяндарды кыйыннап Октябрь-
дын революциязы база ончо оокта јаан-да аймак албаты-
ларга бош жүрүмдидэ бэрди. Совэт јан башталган күннэг
ала базынган албатылардын кылынар јолын божотпой
турган озогы законды јок эгкэн; ончо тилдэр тунгэй дэп
јарлаган. Ончо албатылар бойлорынын јадыжын канайып
баштап башкаратаны бойлорынын табына салган.

Озо албатылардын түрмэзи болуп турган государст-
во эмдиде ончо иш албатылардын, ончо аймактардын ада-
төрөл јэри болды.

С. С. Р.-С.

Бистинг Совет Социалист Республикалардын Союзы бойлоры алдынан турган республикалардан бүдүп турган јат. Оо кирип јаткандары: Белорусс РСР, Украина ССР Узбэк ССР (узбекстан), Туркмен ССР (Туркменстан), олодрон башка бириккэн (федерация) Кавказтын алтыгы учунда 3—республикалар: Грузин, Азербэйджан-ла, Армян, энг учунда јаан Рассэй Бирлккэн (фэдэративный) Совет Республикаа кирип јат. Бу бириккэн Республика торт алдынан турган эмэс, јэ база бойлорыныг башкаруузы бүдүрэр (автономный) Татар, Башкыр, Казак, Бурят база башка Республикалар кирип јат. Сүрэкэй оок аймак албатылар: эмди, Вотэктар, Татжыйлар Ойроттор, Автономный Областу болдылар. Јүзүн-јүүр албатыларды бириктирип турган учун РСФСР Федеративный Республика дэп адалып турганы ол туру. Кандыйда бойы алдынан турган республика ишмэкчи-крестьян башкаруулу, Совет јуунду, Төс јэриндэ Исполнительный Комитеттү (ЦИК-ту) база Совнарком-лу, болуп туруп јат.

Нэниг учун Совет Республикалар Союзна бириккэндэр.

Бу алдынан турган республикалардын Союзы нэниг кэрэгиндэ башталган? Баштап-ла, јангыс аай туруп өштүлэри бистэнг коруланарга—бистинг грандарыбысты корулап, оног өштүлэрибис одип бисти баспазын дэп турган јаныс Кызыл чээрүүбис бар. Экинчи кэрэги—јангыс аай туруп јангыс күчту болуп, јурттыбысты көдүрип өнжидэргэ туру. Украинада јэрдэнг таш көмир-лэ тэмир таап јат, база аш көп иштэп јат, Узбекстан-ла Туркменстан хлопок бэрглэп јат, Азербэйджан—нэфть, (керосин), РСФСР-да көп аш бар, база фабрикалар, јэрдэнг көп јөөжө иштэп јат, агаш бар. Бу ончо јөөжө јаныс колдо турза, јангыс план-ла иштэлзэ-оног туза кайсада сүрээн артык болор. Акча дэп нэмэ бастра Союзна база јангыс болуп јат; тэмир јолдор, почто-ла телеграм ончо сөйүзтын јаныс комиссариаттарла башкарылып јат. Оскө государства-ла тил алыжатаны, кандый јөн бичиктэр-лэ, саду кэрэктэр Совет Социалист Республикалардын Союзтын адынан бүдэтэн учурлу.

Албатыныг үүрэдүзин, оору—јоболын, јурт јөжөзин өнжидип көдүрэтэни бу мундый аайлу кэрэктэрди башкаратаны алдынан республикаларга бэрилгэндэр.

Нэдэг — дэ арткан албатылардын журт-јобжолборин үүрэдү гайына јэтрэ кодирэри.

Јаннын аайы болуп туруп, Совет Союз турганынан бэри кээк-лэ жылдардын туркунуна башка-башка аймактардын үүрэдү јобжө кэрэктэри сүрэкэй түргэн өзип, тынгып турулар. Кандый газет, бичик кандый-ла бир тил-лэ бичилип чыгып јат, школдорда үүрэдү балдарга танылу омордын тили-лэ болуп јат, учрежденияларда бичик кэрэк журт улуска база танылу омордын тили-лэ бүдүп јат. **Кээк Республикаларда јаанда школдор бар.**

Недэг-дэ арткан аймактар ондонор јолго фаштан-глазындар дэп баштап омордын журттарын онжидип болужарга кэрэк. Кааннын башкаруузы, онотийин көп жылдарга чыгара оморго ондонорго бэрбэгэнин, бис билэр эмэс бэдибис. Эмди Совет јан ол уур энчини түзэдип турар болды.

Эм тургуза суу јок чөл јэрлэрди сүрэкэй аш буткэдий јэр эдэргэ иштэнглэп јат Туркстанда, база Армэниада, база өскө јэрлэрдэ јэр казып суактар чыгарып јадылар, кээк јэрлэр эмдигэ јэтрэ суу јогынан шыралап тургандар, јус мунг крестьяндарды азрарга чыдаарлар.

Көп албатылар (калмыктар) јэр ижин торт билглэбэс, јаткан јадыжы көчип јурэтэн јадыш. Кайда-ла омордын тудуп турган малы азрангадый јэрлэрди бэдрэп көчкөп јүрэдилэр. Бү албатаа баштап көчкин јүрүмди токтосып јангыс јэрдэ журтап јадарына болужарга кэрэк.

Эмди качан бистинг фабрик заводтарыбыс өзип башталгандар оо үзэрэ бис јангы заводтор тудуп баштадыбыс, омордын кээиги өскө аймак республикаларда тудулар. Узбэкстанда база Туркменстанда бөс иштэйтэн фабрикалар тудулар, омор анда иштэлип турган хлопоктон јүзүн-јүүр бөстөр иштээрлэр.

Советтердин јерикдэ аймактардын ортозында бч-бсн болоры јок.

Озо канча чактарга чыгара, каанга, помещиктарга, фабриктын ээлэринэ, којоимдарга оок аймактарды тоно-тырган орус ишмэкчи-лэ крестьяндар, эмди оморго кыйын шырадан айрылып амыр энчү журтаарына болужар кэрэк. Эмди бистинг кичээгэн кэрэктэрибис ончозы јангы онын учун аймактарды ылгап бштөжөрибис јок. Ол иш иштэп турган кижилэр болзо, ол маакарындаш, онын мөргүгэн кудайы кандый-да ондү болзын, тумчугынын эрдиниин бү-

дүжи кандыйда болзын, ол улусты жалдап оны-ла јөөжө таап өскүрип труган болзо, (эксплоататор) кандый-да аймактын кижизи болзын ошкош-ла ол мәнинг өштү-үм туру.

Сурактар.

1. Каанның башкаруузы жаңы јэрләрди жаңы албатыларды кэмдәрдинг күүнинэ тартынып јуулан алын турды.

2. Рассей јуртта јаткан албатыларды каанның башкаруузы, којоимдар-ла фабрик-завоттордын ээләри канайып кыйнагылаган эди.

3. Каанның башкаруузына албатылардын ортозына өчти нәнинг кәрәгиндә әдәргә кәрәк болгон.

4. ССР-Сойузында аймактардын ортозында нәнинг учун өч-өбг јок болотон.

5. Бистә јүзүн-јүүр аймактардын республикалар нәнинг учун бар база нәнинг учун олор јагыс Союзка билеккләгәндәр.

6. Совәт јаг нәдәнг-дә арткан аймактарга јурт-јөөжө-лөрин кәдүрәринә база бичик-билик биләрин канайып болужуп јат.

Эәчийдәги куучын нәнинг кәрәгиндә.

Эәчийдәги куучында, канайып каан помещиктар-ла кипиталисттар јагына албатыларды кыйнагандарын, табыжып биләрибис.

Эәчийдәги үүрәдүгә озо сләрдинг дәрәмнәдәги јадыш кандый аайлу болгонын кичәәп шүүп алыгар.

1. Озогы јәр оны иштәп турган кижидә эәлү болор тужунда крестьяндардын јүрүми кандый болгонын-карган улустанг угуп алыгар. Помещика канча иштәйтән эди. Помещиктар крестьяндарды канайып көрөтөндөр эди.

2. Каан албатаа бош јүрүм бәрип турган манифәст бичик-лә улус јөптөндиләр-бә. Бош јүрүмдү бололо, олор көп јәрлү болдылар-ба, јәрдинг учун олорго кандый төлө-мир салылган әмди-бу мунынг ончөзын билип алыгар.

3. Крестьяндар айрылган кийиндә бойларынын јурттарын јақшы өгжидип туткадый болдылар-ба. Помещиктардан јәрди арәнткә алар болдылар-ба? Өскө јәргә барып иш иштәп, јуртына база кичинәк болуш аайлу туза бәргәдий оок иш иштәп јүрәр болдылар-ба?

АЛТЫНЧЫ КУУЧЫН.

Крестьяндар помещик-ла капиталистардын јаны тужунда.

Нэниг кэрэгиндэ куучын болор.

Бу куучында канайып јажына помещиктар капиталистар-ла каанныг јангы, дэрэмнэдэги јуртты, кулданып ол-јолоп тургандарын табыжарыбыс, нэниг учун крестьяндар каан, помещик-капиталистардын башкаруузы тужунда ачу-коронног айрылып болбойтондорын билэрибис; база крестьяндар ол кыйынду јаннаг аргаланарга түймэ-дэнэр баштап туратандар, канайып ол түймээндэр тузазы јок божоп туратандарын көрөрибис.

Октябрдын революциязынан озо дэрэмнэдэги јуртты помещиктар кулдаганы.

Крестьяндар озо канайып јуртаганын ологго нэниг учун билэргэ кэрэк. Озогы јурттаг бискэ уур энчи јэдишкэн, ол бискэ јангы јуртты тударга узака буудак болор учун билэргэ кэрэк.

Озогы, революциянын алдындагы јанг тужунда, башкарып турган дворян улус, јурттын оргозына кандый-ла кондырган јаман-ла: аракыла, карын-ла, сөс айдынбас-ла бичик билбэзи-лэ тартыжарга кэрэк. Јангыс онын кэрэгиндэ бистиг јокту јадыжыбыс, эш нэмэ билбэзибис, нэдэнг башталганын билэргэ кэрэк.

Крестьян улустыг јүрүминдэ помещик бай болгоны-ла крестьяндар мунаг озо канайып јуртагандарын крестьян-ла ишмэкчи өскүрумгэ сурэкэй билэргэ кэрэк. јангы өзип турган јаш өскүримдэр бойлорынын сыртында помещиктын тыг кыйынын көрип билбэгэндэр-олор онын коркуштуун јангыс карган таадалардан угарлар.

Крепостной јанг (јэр оны иштэп отурган кижиге ээлү болотон) тужунда помещиктар крестьяндарды канайып базынып иштэтиргэндэр.

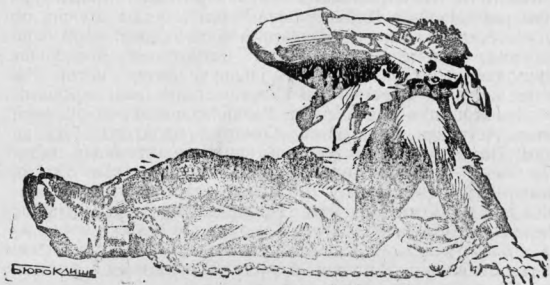
Крепостной јанг, ол эмээ андый јанг, качан крестьян кижиге алдыног бош кижиге эмэс, ээлу, дворян помещикка кул болуп јурэтэн јанг. Рассэй јуртында канча јус јыл мунап озо башталган. Крестьяндардын ээлэри бояр, дворян, ак укту князтар-ла монастырлар болотондор. Монастыр бойы алдынаг база помещик аайлу болгон, анда крестьяндар бояр-ла княз улустардан артык кыстатырып иштэйтэндэр.

Ол тужунда мундый закон болгон: крестьян кижн помещиктан јоби јок бойы алдынан кайдаар-да барары јок болгон. Эмди крестьян бойы алдынан помещигынан барган болзо, они качкын дэп јарлайтан, оны бэдрэйтэн, табылган соондо, оны баштап согып кыйнайтан, онын кийиндэ ойто ээзинэ табыштыратан.

Учкары крепостнойлордын (ээлү улустардын) тоозы көп катап кожылган. Каандар, каан абакайлар крестьяндарды, мал чылап, бойлорынын сүүмчилэринэ аайлу эдип сыйлап туратандар, кэээктэ јаманда кылык учун бэртэн 2-чи Катерина каан (уй кижн) бойынын тоозы јок сүүмчилэринэ **крестьяндарды мундар-ла үлэп туратан.** Соондо каандар крестьяндарды чээрүгэ бойлорынын табыла бэрэр база олардын алдында буруулалган крестьяндарды Сибиргэ айдаар правалу болдылар. Айдарда, крестьян бастра бойынын билэзи-лэ јөөжөзи-лэ оног болгой јүрүми-лэ помещиктын табына бэрилгэн болгон. Үзери мундый учур болгон: крестьян кижн помещиктын кэрэгиндэ јаргаа комыдалын угуспас.

Көп помещиктар бойлорынын кату кыйндары-ла улу мактулу болгондор. Андый кижн үй помещик Салтычиха (Салтыковтын үйи болгон Москванын јанында онын јуртты болгон, база оо коштой дэрэмнэ турган, ол дэрэмнэ революцияа, јэтрэ „Шыра“ дэп адалатан. Чындап, мунда албаты шыралаган: 139 крэпостной улусты ол Салтыковтын үйи бойлорынын јурттарында (именияларда) өлгөнчэ кыйнаган, оларды сүрээн кату кыйнаган, онын учун, оо јаргыда болгон, онын учун оны бурулап катуда болбогон. Ончоны ол бойынын помэщик атту болуп карын бэрип туруп бэктэп ийэтэн. Оскөлдөридэ база онойын кылынарга јалтанглабайтан. Помэщик боин јаныс бойынын јуртында ээ дэп бодонып туратан эмэс, јокту эш нэмээ бодолбос крестьян-да јуртында, оног болгой онын билэзиндэ-дэ ээ болуп туратан: јараш бүдүмдү кыс балдарды крестьяндардын үйлэрин бойына алдырып алатан. Помэщик јуртында „кыстардын кыбы“ јаныс помэщиктын күүнинэ болотон. Јиит уулдарды карган эмэгэндэр-лэ, јангыс бойлорына ойын эдип, алыштыратандар, ол эмэээ ойто,—каргаан апшиякты јаш бала-ла јаращ бүдүмдү кижини кылчыр, корчок кижн-лэ алыштыратандар, калагы тужунда көзөрлэп-дэ салатандар, малгада толыйтандар. Кээиктэ помэщик јангы-ла чыккан баланы энэзинин эмчэгинэн айрып салыу энэзин ийттин кучуктэрин эмистирэтэн; јангыс билэ улусты башка-башка айрып туратандар, кичинэк-лэ кэрэк болзо, чээрүгэ бэрип ийтэндэр. Чыбык-ла камчы кандыйда помещиктын јур-

тында бар болуп, крестьяндардын, сыртын сыйрып туратандар. Кандый-ла помещик јуртта турмәдәп нәмә болгон. Эмдидә озодон тура калган помещиктын јуртында андый кыптар бар (подвалдар) кайда крестьяндарды кыйы-ла стәнәә јаба тагатан болгон. Эр улусты аттар туратан кажаанда (конюшнәда) сойтондор, кәзиктә бир-дә буруузы јок јаныс помещиктын күүнинә болуп кылынаттан.

Барщина-ла оброк.

Бу ончо кылыктардан үзәри крестьяндардын тәрин барщина-ла сүрәән агыскандар. (Барщина дәгәни-помещика иштәгән иш нәдәләний ичиндә 3-4 конок кәзиктә онон артык ирдә јалы јок). Ол барщина дәп ишти јурттагы крестьяндар ончозы јаныс аай помещиктардын улузына (приказчигына) баштатырып иштәйтәндәр. Кәм киж иштәйтән ижин божодып болбогон болзо, оны сүрәкәй сойтон. Кәзиктә ол барщина дәп иштин ордына помещиктарга оброк аларга артык болгон. Крестьян киж кайдала бойынын сагыжынча иштәәр учурлу, јаныс помещика аш курсак-ла ол эмәзә акча-ла төлоп туратан болгон. Оброкты крестьяндар барщинадан артык сүүйтәндәр, јә ол-да ологро сүрәкәй кату јәдижтән. Барщинада база оброкта крестьяндарга госуларстваа калан төлөбөскә айрыбайтан. Крестьян јаныс бойының ижин бәрәтән эмәс, бойынын јүрүмин бәрәтән. Јәр-лә киж и эәлү болуп туратан јан тужунда, (крепостной) крестьян каанның чәэрүүзинә-дә 25 јыл туратан.

Крестьяндардын түймээндэри.

Правазы јок болуп крестьяндар кыйынга чыдашкылабай тудуш түймээшкләп туратандар, ол-да түймээндердин башталып тургандары помощниктардын шогына чыдап болбостын бажында болотондор.

1670 жылда бастра эјил суудып јаказыла сүрәкәй коркышту Стәпан Разин баштаган крәстъяндардын түймәәни өттү. Разин Стәпан түрчәлә јәти мунг чәэрү јууп алды, ол чәэрү-ле Царицын деп горотты алды, мунанг ол бастра эјил јаказындагы јаткан албата-дворян, чәэрү башчыларды, бояр-ла помещиктарды өлтүргиләп бош казак аайлу болуп јатклазын „дәп“—јакаруу бичик ийгән. Разинга кайдагда крәстъяндар кәләтән, олор оны, олордын аргалаачызы дәп көрөтөндөр. Разин кааннын чәэрүләрин чачал, Астрахан, Саратов-ла Самара городторды јуулап алды. Помещиктардын јурттары күйгләп тургандар, кааннын чәэрүүзин башкаруу чыларын өскө кулдарын өлтүрә соскылып туратондар. Бу түймрәндә албаты улус киришкәни көп-то бөлзө, ол учы бажында, оротозында јангыс сүмәзи јок болуп, базылган. Со оннодо јус мунг ажра крәстъян улус катуладып өлгүлөгәндәр, Степан Разин бойы Москвада эмдиги Кызыл јалагда оттырган.

2-чи Екатерина каан тужунда 1773 жылда јангы түймәән башталды. Эмдиги тужунда Емәльян Пугачев дәп доннын казакы бойынын кичәәп турган кәрәгинә јәдәрге, бойын 3-чи Пәтр каан дәп адап јарлаган, ол бичиктә база 3-чи Пәтр каан үуй Катәринә оны өлтиртәргә ийгән улустардан качып олумнән айрылды дәп јарлаган. (3-чи Пәтр үйы ийген улустар-ла өлтүрткәни јарт). Пугачев онг башка манифәст бичик-ле“ онун улустарын казнаа төлөмири каланы јокко чәэрүгә улусты албас эдип бойы божодып турган. Оо үзәри крәстъяндарды дворян улусты калан-ла кыйнабас-кәм-дә кижиде ол бичилгән бои јүрүмди“ билгләзин дәп. Ончо крәстъяндарды Пугачев, „јагына казактар“ эткән. Крәстъяндар оо көптөнг барып киргләйтәндәр. Албаты бойынын өчин алып турган. Катап помәщиктардын јурттары күйгләди. Ол түймәәнгә бастра ол тужундагы Россәйдин үчүнчи бөлүги киргән болгон. Пугачев Казан городко јәдип оны алды. Оо удра јуулажып гәнәрал Суворовты ийгәндәр. Казаннын алдында Пугачевтын чәэрүзин кааннын чәэрүзи јуулап чачты. Пугачевты бойын сондо тудуп алала, Москваа јәттиргән. Оны Мөсваада сүрәкәй кыйнаган учында эмдиги Састын јалагында нөкөрләри-ле өлтүргән.

Крѣпостной праваны нэниг учун токтоткон.

Крѣпостной права болуп бистиг журт, јөөжөбис өнг-жип өзөрин узака тутты. Өскө јэрлэрдэ (күн бадыш государстваларда) фабрик-завотторды туку качанан бэйи тудуп турдылар олоры өзип тыгып турдылар, дэрэмнедэ јәрдин-де ижинэ машыналарды иштэтирип тургандар, јәрдин јараткыжын база иштеп оны кэрэккэ јарадар болдылар, фабрик-завотторго кэрэктү нэмэләрди көптөг иштээр болдылар (свекланы-чикир иштейтэн заводторго, күдәлини-бөс иштэйтэн фабриктарга, койдын түгин-түктэн табар иштэйтэн фабриктаргы). Бистэги крестьянның журты сүрэкэй јокту болгон, садкадый нэмэ табылбайтан, помэщик дээ, база онын кресьяндар журтында крестьяндары кандый кэрэктү нэмэзин эдип бэрэтэндэр, айдарда ол оног артык нэмэ кэрэксинбэйтэн.

Өскө јэрлэрдэ фабрик заводтор өзип, тигып турганы бистиг јәрди база мылтык иштэйтэн заводтор, бөс иштэйтэн өскөдэ фабриктарды тутураар болды.

Баштап-ла государстваныг фабриктары, казнаныг заводторы тудулган, соондо алдынан јагыс капиталист-ла помещик киждэн тудулдылар. Ол фабрик-завоттордо иштеп турган улус-крѣпостной (помещиктардын крестьян) улус, олорды баштап кандый-кандый заводко бичип салатан.

Фабрик-завоттордын иштэри там кондигип турарда, ол кулданган улустын ижи астамы јок болор болды. Чындап, јалдап алган ишмэкчээ јалын төлөөргө кэрэк болгондо болзо, ол јакшы иштэйтэн, онон башка оныла сүрэкэй шакпырт болбойтон. Оо үзэрэ крѣпостной права (крестьян ээлү) тужунда крестьян улус јокту болуп, фабрикада иштелген таварларды садып аларга күчи јок болгон. Ол дээ государстваса бойына сүрэкэй јаман болгон, онын кэрэгиндэ крестьяндардан сүрэкэй көп калан јууп болбос болгон.

Крѣпостной орава (крестьяндар ээлү болуп турары) јагыс фабриканыг ээлэринэ јарабай турган эмес помещиктардын бойлорына база. Эдип байыган помещиктын журты эмди аш дэп нэмэни јагыс бойынын журттынын кэрэгинэ иштээр эмес болды, ашгы ол граница өткүрип садар болды. Помэщиктын кичээгэни јагыс бэлэн крестьянның күчи, ол ашты иштэп алары эмес болды, канча бойынын журттын өскүрип алып онын астамын көптөдөргэ. Оны крестьянды чыбыктап иштэтиргэнчэ, јалдап алган кижилэ артык аайлар. Онын учун помэщик крѣпостной праваны (крестьян ээлү болорын) токтодорына журтына бәрди.

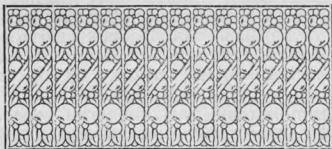
Ол айас база крестьяндардыг түймэн кэрэги кожылды. Жыл заин олордыг тоозы көптөп турды. 1830 жылда 46 крестьянның түйммээни болды. Крестьяндарды бош божодор алдындагы жылда түймээнниг тозы 172 болды.

Бу ончо кэрэктэр дворяндарды, помещиктар-ла эг баштапкы дворян-ла помэщик каанды крепостыг праваны токтодоорына албадагандар.

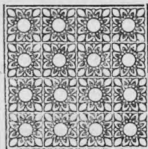
Кангайып каан помещиктар-ла нежо крестьяндарды „бош божоткондор“.

Крестьяндарды бош божоткон-да болзо, помещиктар бойлорының јурт јөөжөлөрин өгжидэргэ акча-јөөжө (ка-

Крепостной права бузулганта јердинг турган аайы.

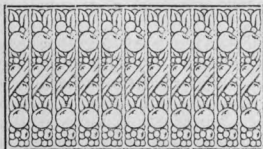

Крестьяндардыг јэри 75%.

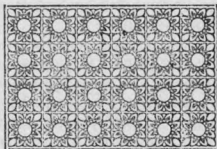

Помэщиктардыг 25%.

Крепостной права бузулган сосиндо јердинг турган аайы.

Крестьяндардыг јэри 51%.

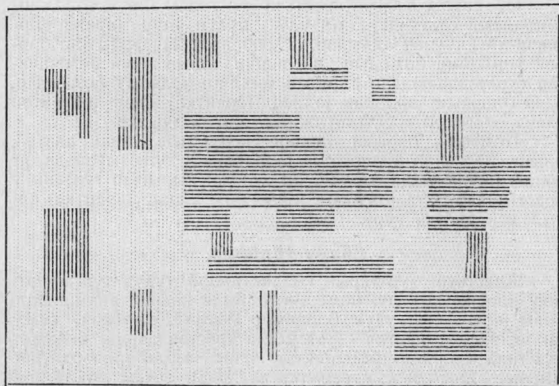
Помэщиктардыг 41%.

питал) кэрэк болгон, айдарда оны олор крестьяндарга бэргэн, јэр учун төлөмирин аларга күүндү болгондор.

База олардын сагыжында—бош божонгон крестьяндардыг кэзиги торт јэр јок болуп калзын, ол эмээ кичинэк јэрлү болзындар дэп, андый крестьяндар аргазын бэд-рәп ойто оо помэщикка кэлип јалданып иштәп турзындар, эмээ оның јерин арэнткә (јалга алып турзындар дэп кичээгэндәр. Крестьяндарды база анайып божоткон, канайып помещиктар күүндү болгондор. 1861 јылда февралдыг 19 күнүндә „каанныг б и й а н ы - л а“ каруу бичик (манифэст) чыкты.

Бу јакаруу бичикти (манифэсты) бир абыс-чийгән, ол абыс аның алдында албатаа-кижи кул болотоны кудайдаг болгон дэп айдып јарлап туратан болгон. Јарлаган бичиктә крестьяндарга бәрәтән јәрдин тоозы јәр зайын помещик-ла крестьяндардын ортозында бүткән јөптинг айынча бәриләр дэп айдылган.

Канайып крестьяндарга јәрди чыгарып тургандар.

Крестьяндардын
јәри

Помэщиктардын
јәри

Москва гүбәрдин. Борошицкый уэзттәги Јажыл Слобода
дәп дәрэмизинг јерининг планы.

Айдарда, олардын ортозында чыккан комыдал-блаашты кәм аайлагадый болгон.

Ол-ла помещиктардын бирзи, албатынын ортозында кэрэкти аайлайтан, јамылу болуп. Учында нэ болды? „Айрылгалактын“ алдында крестьяндар иштэп турган 22 миллион кра јэрди, эмээ кижн зайын кра јэрдэн, блаап помещиктарга бэрдилэр. Айдарда, крестьяндар „айрылар“ тужунда олардон 22 миллион кра јэрди айрып алганына үзэри крестьяндар помещиктардан алып иштэп турган 22 миллион кра јэрди кошсо, олорын онын алдында крестьяндардан айрып алгандар, бошайрылып чыгар тужунда крестьяндар помещиктарга иштэп турган јэринэн 44 миллион кра јэр алдыргандар. Оо үзэри крестьяндардын алган јэрлэринин тоолоры јангыс эмэс. Јэр јакшы, аш чыгымду, кара тообракту јэрлэрдэ, помещиктар тудуш крестьяндарга душ зайын бир крадан, эмээ үч кижинин ортозына бир крадан бэрдилэр. Јэри коомой јэрлэрдэ, помещиктар оны крестьяндарга ийтэндэр, јэ аный-да болзо, ол коомой јэр учун төлөмирин јакшы јэр учун алып туратандар.

Оо үзэри, 600,000 крестьян јурттарды айруу төлөмирдэн айрып салгандар, ол улус бүдүн үлүү јэрдин дөртинчи-лэ үлүүзин алдылар, 720,000 крестьяндарды јэр бэрбэй төрт бош божодып ийгэндэр. Онын учун помещиктар тургузала јалдап алгадый миллион јалчылу болдылар, база олардын јэрлэрин јалдап (аренткэ) алып иштэйтэн канча миллион крестьян чээрүлүлэр болдылар.

Помещик бойына јэрдин јакшызын кэзип алатан, онын кэрэгиндэ ол крестья јэрлэринин ортозынан-да эн јакшы јэрин кэзип алатан, ол анайып кылынып турганы—крестьяндар арга јокто ол јэрлэрди јалдап (арентке) алгылазын дэгэни туру.

Айруу төлөмир.

Крестьян јурттарын кондиктирбэй тудуп турган јеткэр—јэрдин кезигип помещик бойына кэзип алатан болгоны јарт. Анын учун Владимир Ильич Лениннын сүмэзи-лэ, бистин партия - 1861 јылда крестьяндарды божодор тужунда олардон помещиктар кэзип алган јэрлэрди јандызын дэл нэкэп сурап турган. Онон артык јеткэр крестьяндарга-айруу төлөмир болгон. Ол нэ дэгэжи? Крестьяндарга бастра бэрилгэн јэрдин баазы ол тужунда 648 миллион салкоойго (алтып акчала) бодолгон, крестьяндарга төлөмир эдип јэр учун салганы 567 миллион салкоой (алтын акчала). Ол акчаны крестьяндардан алып турарда олардон анча проценттар алып тургандар, 1903 јылда крестьяндар ол јэвдин баазын эки катап артык төлоп салгандар бүдүн јарын миллиард салкоой (1 миллиард 457

миллион салкоой), анда-да башкаруу крестьяндарды алым-дап 400 миллион салкоой алым бар дэп турган. 1905 жылда революция болгон болзо, крестьяндар база миллиард салкоой акчаны, айса оной артык төлөп саларлар эди. Айру төлөмирди (жәрдинг учун алым акчаны) помещиктар казнадан ол тужунда тургуза-ла алгандар. Олор ол акчаны кэрэккэ жаратклаар эди, кэзиги дэээ ол акчаларын торт аракылап, агысклап салгандар крестьяндар дэээ 45 жылга чыгара айру төлөмирин төлөп туратандар, үзэри олорго жүзүн—жүүр проценттар кожотондор, дворян улус бойлорынын ойын-жыргалдарына адка кэрэксинип, онызын крестьян улустыг алымына үрэри процент салгалап алатандар. Жәрди айрып, кэзил алатаны (помещик крестьяндардан) айру төлөмир ас жәр,—бу ончолоры крестьян журтты ачуда жоктуда туткандар.

Үзэри ол төлөмирлэр аныйып салылгандар эди, а газы жок, жокту крестьяндарда артык төлөйтэндэр.

Бу төлөмиргэ государстванын каланын, 12—15 салкоой эр душ зайын кожылар, земстванын, жонныг каландары, садудын нэмэзинэ бэрип турган кала (акциз) аракыны государство яныс бойы садар учурлу болуп канча астам алып турган бодоп алыгар,—ягыс ол тужунда жарт аайына чыгарыгар, канайып каан-ла помещиктар крестьяндарды „бош божоткондорынын“.

Жүзүн—жүүр каландар (чикэ салылатан, садунын нэмэзинэ бэрилэтэн) айру төлөмирлэр-лэ кожо, жәрди жаллап (арэнткэ алатаны) база өскө жууш-ла крестьян журттын тоногондор.

Помещиктар крестьяндардын мойкында отургылаганча.

Помещиктардын ас-ла болуш, алты үлүүдин бирзи, алган айру төлөмир акчаларын бойлорынын журттарын кондиктирэр жакшы ишкэ жаратырдылар, жакшы баага саткадый, жакшы аш мал иштэп, азрап туруп, олордын көп сабазын өскө государстваларга алпаратандар. Помещиктардын көп сабазы дэээ ол, алгылаган жөбжөлэрин, аракы ойын жыргалдарга үрэп, көзбрлэп, жазалга-ла жарагадый нэмэлэр садып алып тудуп салгандар, айл-журттарын оныла аайларына кичээбэй.

Олор бойлорынын журттарын, жэрлэри жалга (арэнткэ) ортоокто иштэзиндэр дэп-бэрип турар болдылар. Анда-ла бу алып тургандары помещиктарга жэтпэйтэн, башкаруу олорго болуш айлу (сууда) он-жок акча бэрэр болды, ол-ла дворян помещиктарга каруузып башкарууда башка-башка жагы жаамы таап, жаан бийлэринэ жаан жал тургузып

Үзэри олор бойлорына јаан астам эдип карын алганын бурулабайтан. Өскө эрмэк-лэ болзо, башкаруу крестьяндардын ижи-лэ он-жок помещиктарды 1861 жылдын кийндэдэ, 1917 жылда Октябрь Революцияа јэтрэ, азраган.

Ачаналу арэнт.

Крестьян јурттары тудуш јоксырап турган. Албаты 1861 жылдагызынаг эки јарым катап көптөп өскөн. Јэр дэээ крестьяндарга кожылганы алдындагызына дөртинчилэ үлүү, айдарда эмди душ зайин јэрдин јэдижип турганы помещиктарданг крестьяндар айрылары тужундагызынаг ас болды. Јурт јаранып өгжибэйтэн. Айдарда алдында, 1861 жылда торт ас јэр алган крестьяндар торт јоксрайла деремнэдэ јалчаа, ол эмэээ гороттко барып фабрикада иштэп турар болдылар. Олордын көбизи деремнэ-лэ база кажы кэрэгин јангыс эдэтэндэр, кичинэк јэрлэрин аргалузы јалдап салып, учкары бу-да кэрэгин токтосклоп, торт крестьян јуртын ычкынглайтандар. 1905 жылда 2 миллион 200 мунг крестьяндар торт јэрлэри јок болдылар; 1916 жылга бастра үч үлүү крестьяндардыг эки үлүүзи ас јэрлүлэр болдылар. Јэрлэрин таштап ийэргэ олор болбогондор. Фабрик-завотгордын кэрэктэри, ишмэкчилэрдин көбизинэ иш бэрэргэ, тыгып көндикпэгэр. Азранарга, калан-јууштарды төлөргэ кэрэк болгон, айдарда арга-јөкто ачаналу арэнт эдип, башка јэргэ иш бэдрэп база көчклэп, аргазын бэдрэп, бойлорын кандый-ла туткан аргалу кижээ кулдандырып, кыштын узун тунүнэ нэмээ бодолбос јалга иштэйтэндэр. Арэнткэ (јалга) алган јэрдин јалы тудуш өзип турар болды, кра јэрдин баазы 15 салкоойго јэдип туратан, 26 губэрлэрдэ арэнт дэп нэмэ 5 үлүү крестьян билэзининг доходынаг (астамынаг) 4 үлүүзин јип салатан. Крестьян јангыс торолоп өлбөскө тагнаг тагга јэтрэ иштэп турар болды.

Крестьян улус „бош божонгон“ соондо јадыштарынын аайы кандый болгонын Владимир Ильич мунайып чийип јат.

Крестьяндарды бош божотконног бэри 40 јыл өдө бэрди (муны Ленин 1901 жылда бичигэн). Кэрэктинг аайын јарт көрзө крестьяндарды јөдэнг айрып, бош божоткон, олордын јажына иштэп турган јэрлэринэнг он-жок јэрлэрдн помещиктар айрып алгандар, јус мунг крестьяндар торт јэри јок болуп,—бир үлүүдинг дөргинчи үлүүзиндэ отуруп калдылар“.

„Крестьяндарды эки кат тонотыргандар: олордын јэрин айрып кэзип алганы ол, олорды үзэри олорго артыскан, јажына олор иштэгэн, јэр учун „төлөмир“ салып

төлөтирип турдылар, үзэри айру төлөмирдин баазы чын туурар баадаг сүрэкэй јаан эткэн“.

Албатынын көбизи тудуш жоксырап пролетарийлар болуп турдылар, ас сабазы дэээ крестьяндардыг журттары колдорына јүүп алган кулак-ла, аргалу крестьяндарды сондо деремнэдэги буржуйлар болотон улусты—бөлүп чыгарып турды. Тудуш (крестьяндарды 1861 жылда божотконунг кийиндэ) бу дөртөн жылга чыгара кылынып турган кылык—крестьянды крестьян этпэй, оны там-ла кыйнап өлтүрүп турган ылык эмтир. Крестьян кижини жокту болор ойинэ јэттирди—ол мал-ла кожо јангыс јатты, кийингэн кийими салбыр, азранган гурсагы—агаштын бүри; крестьян, качкадый јэр-лэ эп бар болзо, үлү јэринэи качатан, оног болгой онын јэрин алгадый кижн табылганда, јангыс айрыларына болуп, јэр үзэри оо акча бэрип божойтондор, јэриниг бэрип турган ажы онын учун төлөйтөн каланнаг ас болотон учун. Крестьяндар тудуш ачанаа јуугыш ооруларга бастырглаап он-мунг улустан өлгилэйтэндэр, ол аш чыкпас, ол эмэээ торг ачаналу жылдар жылдыг жылга јууктап көптөп туурар болдылар“.

Туура јэргэ барып иш иштэйтэни.

Бойынныг журтында крестьяндар табатанына туура јэргэ барып иш иштэйтэн. Ол иштэр крестьянга нэни бэрэтэн? Јакшы јүрүминэн крестьян туура јэргэ барып, иш иштэп турган эмэс, кэзиктэ оло срагай кату иштиг (өлөң чабар, аш кэээр) ойиндэ баратандар. Крестьян кыс баалдар, уулдар, јашттары, каргандары Дон-ла Кубан јаар баргылап казактарга өлөң чабатандар, тапкулу-ла свеклалу јаландарда иштэгилэйтэндэр. Түжүнэ 18-20 час иштэйлэ крестьяндар сүрэкэй ас јал алатандар Кэзик губерлэрдэ журт-улустын көп сабазы туура јэргэ баргылап иштэйтэндэр.

Айдарда, крестьян журт бойын-да јэтрэ азрап болбой сүрэкэй коомой турган эмтир, јыл зайын јүс мунг улус деремнэдэн чыгаргыратандар. Ол-ла тужунда дэрэмнэдэ ол туура јэрлэргэ иштэп барглаган улустын билэлэри артын калатандар, көп сабазында олоордыг јигэн курсагы ол барган улустарынын иштэп таап алган ас јал акчалары болгон.

Айда узанатаны. Кэмгэ ол нэни бэрэтэн эди.

Озогы крепостной (крестьян помещик-ээлу) права-тужунда, оок нэмэ узанатаны: айлда бөс иштэйтэни, казан, аяк, айл ичиндэги нэмэлэр, өдүк, кийим, аттыг јеп сэлдэри, бастра-ла крестьян журтында кэрэктү-лэ нэмэлэр

көндигип турган. Чындап, ол оок нэмэни узанарга олкрэ-
стырдар баратандар кажыларында јэри ас болуп, јиир
курсагын јэттирбэй турган.

Јэ, андый ус бойы алдынаг иштэнип кылынып бол-
бойтон. Базар раак болуп, јазап алган нэмэлэрин бойы
алып барып садарга күч болгон, база ижинэ кэрэктү кан-
дый нэмэлэрди садып аларга акча кэрэк болотон. Айдарда
бу мундый кэрэк тужунда оо болушкадый быйанду садуу-
чи кэлэтэн. Ол садуучы ус кижиниг јазап алган нэмэлэ-
рин јабыс баа-ла садып алала ойто оо кэрэктү нэмэлэ-
рин јаан баа-ла јэттирэтэн. Ол ус кижилэрдинг иштэгэн
нэмэлэриниг баазы јэгиел болзын дэл, садуучылар ологго
төлүгэ кандый-кандый јөөжө (акча, кандый нэмэ) бэрэтэ-
ндэр. Ижин иштээргэ кредит акча бойынынг иштэп алган
нэмэлэрин садарына таргынып оок устардынг көбизи ол
садуучыларга айрылар аайы јок алымга түшклэгэндэр.

Крэстьян фабрик-завотто.

Аренд, айлда узанатан иш, туура јэрдэги иштэр, бу
ончолоры крэстьян јурт-улустарды ишкэ бадырып болбой-
тондор, крэстьяндар бойларынынг күчтэрин бойларынынг
јурттарында бадырбайтандар. Бистинг крэстьян јурт аайлу
болуп турган болзо, ол канча катап артык албатыны аз-
рап чыдаар эди, база ол јуртта ончолорына иш јэдэр эди.

Јуртта иштинг аайы коомой болзо. „курсактынг артык
улуслар иш ишгэйтэн аргык колдор,“ болуп горотко ба-
рып, фабрик-завотто иш бэдрэбэйинчэ болбос туру.

	1895 жылда.	1910 жылда.
Таш көмүр иштэп танканы	280 МИЛ. БУТ.	1500 МИЛ. БУТ.
Нэфть	116 МИЛ. БУТ.	600 МИЛ. БУТ.
Тээмир-лэ болот	65 МИЛ. БУТ.	500 МИЛ. БУТ.
У ч у к	7 МИЛ. БУТ.	25 МИЛ. БУТ.

Рассәйдә капитализм өзип тыңыганы.

Капиталист фабрик-завотторы өзип башталганын кәрегиндә, крепостной праваны (учурды) токтосконы, капиталисттардын кәрәктәрин там өскирип тыңытты.

Фабрик-завоттордын база олардын иштәп турган табарлардын тоозы үзүк јок өзип турдылар.

Өскө јәрдин капиталисттарынын колунда болгоны.

Јәр казып јөөжө табатан иштәп	<u>60%—90%</u>	јәтлә.
Электритәство иштәп	<u>75%</u>	
Н э ф т ь	<u>70%</u>	
Тәәмир иштәйтән завоттордон	<u>85%</u>	

Орус фабрик-завотторды өско јәрдин капиталисттары алганы.

Бу јурамалда (80 страницада көр) сләр, 15 јылдын туркунуна-ла көмүрди, болот-ла учукты иштәп таап турганы канайып өзип турганын көрөригәр.

Фабрик-завотторды одырага көмир-лә нефть сүрәкәй кәрәктү нәмәләр. Оларыбысты иштәп көптөдип турганы оларды одырып турган фабрик завотторыбыс көптөгәнин айдып јат. База анайып-ла болот-ла учуктын көптөп тургандары бистинг тәәмир иштәйтән завотторыбыс-ла көбөн бөс иштәйтән фабрикаларыбыс өзип турганын айдып јадылар.

Күн бадыжынын капиталы (акча—јөбжози).

19 чактын учында Рассәй јәриндә капитализм сүрәкәй тыңып өскөни мунын кәрәгиндә болгон: бистинг бойыбыстын капиталыбыска (јөөжөбискә) капиталы озо өзип тыңып калган јәрләрдән, болужарга өскө государствалардын капиталы кәлгән учун. Бойынын јәриндә ол тәләкәйдинг үстүндә јәңил јалду иштәйтән колдорды-ла јәрининг

алдында көп жөөжөлү бай жаңы жэрлэр бэдрэп турар болды.

Бу мундый аайлу нэмэлэр ончозы Рассэй журтында табылды. К а н а й ы п, Рассэйдинг фабрик-завотторынның ижинэ өскө жэрдинг капиталы кирижип туратаны, т у д у ш ö з и п т у р г а н ы н бис көрип жадыбыс.

Ол капиталисттар бойлорынның миллиондарын Рассэйдисүүп, кара сагышту бололо, салып тургандар эмэс, карын онын канын соорып тоноп аларга фабрик-завоттордын ижинэ кирижип тургандар.

Алтынду, мөнгүндү, көргөлжинду-ла жэстү сүрэкэй бай жэрлэр өскө жэрдэги капиталисттардын колдорында болгондор: Лена суудын жаказындагы алтын иштэп турган жэрлери, Кыштым—Уфа-лейский округтын жэс иштэп турган жэрлери, Уралда платина иштэп турган жэрлер; Алтайдагы корголжинду, мөнгүндү жэрлэр; Каркарна маргинейту-ла ртутту жэрлэр, бу ончо олоордын колунда болгондор. Өскө жэрлэрдинг капиталистары бистинг жөөжөбисти канайып жэрдинг алдынан иштэп алататанын бистэнг артык билэтэн. Жаан элэктричэстванын станциялары, трамвай жүрэтэн жолдор, көөмүр казатан жэрлэрдинг көп сабазы өскө жэрдэги капиталдын колында болгон. Бастра бистинг жэрдэнг жөөжө таап, оны иштэйтэн заводтор, өскө жэрдэги капиталисттардын колында болгон. Кайсада көөмүр иштэп турган жэрлэрдинг дөрт үлүүзинэнг үч үлүүзи башка капиталисттардын колдорында болгон. Революцияданг озо карасин-ла нэфт Швеция жэрдэги Нобэль дэп капиталистын колында болгонын ончогор билэригэр.

Бистинг жэрдэ жаткан өскө жэрдинг капиталдары башка госуларлардын ортозында мунайып болгон. Франциянын үчүнчи үлүү (73% жуук), Англиянын дөртинчи үлүүгэ жуук (23% жуук), Германия-ла Австриянын бэжинчи үлүү (20%), өскө госуларлардын—аргканы.

Кэмде кижиге бу тоолорды кичээп шүүп алза, ол жарт бир кэрэктинг аайына чыгар:—нэнинг учун Рассейдинг башкаруузы, капиталисттары-ла помещиктары жуу башталар тужунда Англия-ла Франция жаар турганын. Күрэктинг аайы онойып болгоны—Рассэйдэги жаан фабрик-завоттордын көбизи бу жэрлэрдинг капиталисттарынын болгондор.

Капитализм там тыгып туруп деремнэдэги журтта база билдирди. Помещиктардын көбизи эмди жэри иштэйдэн озогы аайын таштап, өскө госуларларданг жэр иштэйтэн машиналар алдыргылап, жэрди жар адып, жакшы тштын алдындагы (буудай, свэкла, таңкы) жэрлэрди жаанайып турар облдылар.

1905 жылда бастра Рассэй јэриндэ бұдүн јарым муннан артык, алты миллион кра јэрлү, помещиктардын јурттары болгон. Орус јэрдин ажин граница өткүрин садатаны тудуш тыгып өзип турар болды.

Крестьяннын јуртты базарга бойынын ажин база алып барып садарын жылдын көптөдип турды. Садула алган акказы-ла крестьян кижии бойнын јуртын аайлап көдирип алып болбойтон. Олорды тудуш өзип көптөп турган калан-јууштар база помещиктын јэри учун јалын јиглэп салатандар.

Крестьян, бойынын-кажы-ла кэрэгинэ јеттирэлэ артыгын базарга алып баратан эмэс, база онын јэрдэ салган ажи тўжүмин кошкон, јуртты доходын көптөдө бэргэн учун эмэс. Олор бойлоры-да тойо јибэйтэндэр-јигэни дэээ ару арыш калаш эмэс, арышла будайды олор арга јокто садатандар. Сүттинг ажин, кушты, јымыртканы крестьян кижии бойы јииттэн дэп айдары-да јок, көп сабазын база садып турган.

Садучынын-ла кулактын кыйынында,

Бойынын јурттын, бойынын күчи-лэ бут бажына тургузарына чыдабай, калан-јууштарын төлөөргэ тудуш акча кэрэксинип, олоры крестьяннын талорто доходын (астамын) јип салатан, аргазын бэдрэнип крестьян кижии гороттогы садуучыга, ол эмэээ бойынын деремнэзиндэги кулакка јалданатан. Кулак бойы деремнэдэ јадып алып гороттогы јаан капиталистын-ла фабрика ээлэрининг агенты аайлу болгон. Нэдэн ондый дэгэжин? Гороттын табарын деремнэдэги јуртка садып, оок устарга кандый кэрэктү нэмезин базардан акэлип үлэп бэрип, фабрикаа кандый, кэрэктү нэмэлэрди јууп деремнэдэги иштэлгэн нэмэлэрди садып јууп алып, анызын горотко јеттирип, ол эмэээ јаан капиталистын бойына јеттирип туратан. Кулак бойы кэээктэ крестьян кижининг сагыжы-ла помещикты јаман көрүп турза-да, ол помещиктын нөкөри болгон. Деремнэдэ дворяндардын јангын тургузып крестьян улусты кыстаарга кулак помещика болужууп туратан. Кулакты, көп сабазында волостын старшына, эмэээ сельский старост эдэтэн. Каанга кулданып бұдүмчилү бичиктэрди чийгэн кижии ол; уткуул тужунда губэрнагорды аш-тусгу уткуп, тонолгон јокту—крестьян адаанын алып кааннын башкаруу јангын сүуп мактап туратан кижии база ол.

Бойлоры ондонып болбос крестьяндарды кулак бзынып алала онон артык нэмэ-дэ кэрэксибэйтэн, бойынын јуртын канайып-канайып артык көдүрэрин машиналар, укту малдар садып алып, јэрди база аайлап јакшы

үрөндү иштээрин, эмээ ташталган јәрләрди иштәп башкарып кичәйтән-дә. Канча миллион крестьян јурттар јогыла иштинг аайынаг арткан болзо, оны ондоп аларым дәп, сананары-да јок.

Онын учун деремнәдәги јәрдин ижи сүрәкәй коомой болгон кра јәрдән ашгын тужуми көптөп өспәйтән. Мунанг ала, университетту, музәйлү, электричество отту, трамвайлу база кандый үүрәдү нәмәләрлү гороттагы улус, такпай отту, салам јабыткулу, карангы туралу, мал-ла кошгой јадатан, абыска, урядникка, помещикка-ла кулакка бийләдәтән деремнәдәги улустанг раганы ол туру.

Кааннын Јаңы, помещиктардын јаңы болуп, өскө јәрләрдинг капиталы-ла сайузта.

Канча јылдарды чыгара, каан крестьяндардын јанында дәп, крестьяндар санангандар, кандый-ла катуда оло бастрала помещиктарды кажы бирдә капиталисттарды буруулайтандар, оморды катулап кыстап турганын, каан билбәсдәп, бүдүп туратандар, онон чынды јажырглап јат, ол ончозын билгән болзо омордын учун туружар әди дәп сананып јүрәтәндәр. Онынг кәрәгин албатынын ортозында кәп сос-тә болгон: „Каан кайрал бәрзә-дә бий болуп турган кулдары кайрал бәрбәс“.

Чында, ончо улус анайып сананбаган; крестьяндардын ортозында озогы тужунда әки јаңыстанг сүмәлү улус болотон, омор шүүйтән мунда „кол колды јунуп јат“, каан бойыда ән-лә јаан помещик, помещиктар оо ончолоры јуук улустар, төрөгөндөр. Качан крестьяндарга күч болгондо омор: каанга јәдип барала, оо ончоны айдын бәрзә, ол тужунда каан бистинг јадыжыбысты јәнгилтәләр дән, ижинәтәндәр. Каанча депутаттар чыгарып ийәтәндәр. Ол депутат улусты, көп сабазында каанга јәттирбәй јолдо тозып алатандар, база кәзикгә, ол улустар каанга јәдиптә баратандар, јә ононг ошкош-ла аай болбойтон.

Кандыйда тузалу аай болоры јок болгон, каан помещиктардын орус-ла башка капиталистардын дәгин јалчызы болгон учун. Каан башкаруузынын кичәэгәни-ишмәкчи-лә крестьяндарга јарабас кылык болгон. Онынг кәрәгиндә каанын кандый-ла чыгарып турган закондоры, капиталист-ла помещиктарга јарайтандар. Полиция, јаргы, церквә, школ, бу ончолор каандар тужунда помещик-ла капиталистарга кул болотондор.

Капитализм тужунда крестьяндардын аргалакар әби јок.

Каан тужунда, бу закондорды мунынг учун чыгарган: крестьян-ла ишмәкчи улусты колдо тударга омор ук-

ур болзындар дэл туру. 1905 жылдагы революцияа јэтрэ јоннын јөби-лэ чыбыктайтан јанг болгон, 1913 жылга јэтрэ дээ чээрү ортозында јаргыны чыбык-камчыла эдэтэни база болгон. Чээрү кижн крестьяннын кыйын шыразын көрүп оо килэп турганын билээ, айла омордын учун бойлорынын бийлэринин алдында кандый эрмэк айтса, оны јаныс јүзи—бажына согып божойтон эмэс, оны чыбыктап божойтон. Урядник, стражник, земский бий—кайракан болгон. Зэмский бий, исправник, пристав—деремнэдэ каан-ла кудайлар болгондор. Устүги јаан јамыда база помещиктар отургандар, омор кааннын јангын бүдүмчүлү күдээчи ийтэр болгондор.

Туймээп турган крестьяндарды сүрэкэй катулайтандар: оморды базарга отряд казактарды, стражниктарды—осэтин-ла ингуштарды ийглэл туратган Анда-да крестьян түймээндэр токтобойтондор.

Бу ончо түймээндэ учында јангдирэтэндэр. Канча миллион крестьян албаты башка-башка бөлүнип калган болуп, база земский бийлэрдин-ле абыстардын мэкээзилэ, урядниктардын мэкээзи кэрэгиндэ сүмэлэри башка болуп кааннын башкарузы-ла помещик-капиталисттар-ла тарты-жарга аргазы јок болгон. Кайдаг-да болушты сакыйыры јок болгон. Онын јангыс сойузта нөкөр болоры јаныс иш-мэкчи албаты болгон. Качан ишмэкчи албаты өзип тынып кэлэрдэ, ол јангыс бойынын кэрэгин кичээп тартышпады, ол ончо иш албатынын кэрэгин кичээп кааннын помещик-капиталисттардын јангы-ла базынгандардын учун туружар болды. Ол тартууны бис ээчидэги куучындарда билэрибис.

Сурактар.

1. Нэнинг кэрэгиндэ каан-ла помещиктар крестьяндарды бош божоктондор.

2. Крестьяндарды божодоло, помещиктар нэни аларга кичээгэндэр, омор нэни алдылар.

3. Бойынын јуртында крестьян аргазын ташпай, кандый иштэрди иштэп турар болды, база ол иштэрдэн нэни алатан эди.

4. Капиталист јанг тужунда, нэнинг учун крестьяндардын көп сабазы (эки јангыстан башка) аргазын табынбай јурттарын көдирип болбой јадылар.

5. Бу куучында, кандый кэрэктер Рассэй деремнэдэги јуртты көдирилэрин божотпой, јогынаг айрытпай тургандарын билдигэр, оморды адап бэригэр.

6. Каанныг башкаруузы кэмдэрдиг кэрэктэрин туружып кичээп туратан эдэ, база канайып ол оны кылына тан эди.

ЈЭТИНЧИ КУУЧЫН.

Ишмэчилэрдий аргаланар эбин бэдрэп турган баштапкы кылыгы.

Алдындагы куучында бис помещик-капиталистардын жагы тужунда крестьяндарга кандый күч болгонын, куучындашканыбыс. Капитализм тыгып турган аайынча, крестьяндардын көбизиниң жадыжы там-ла катуланып туратан, айдарда аргазын бэдрэнип олордыг көбизи бойлорынын јурттарын артызып горотко иш бэдрэп баратандар. Мында ол бойынын күчин фабрикада иштэп јарадатан.

Бу ишмэкчи-пролетарийлардын *) жадыжы крестьяндардыынан аайлу эмэс болгон. Бойлорынын колдоры-ла кандый-ла јөөжө иштэп бүдүрүп турган, олор бойлорынын ижи учун ас-ла јадагатандар, фабрик-ла заводтордын ээлэри еэзэ сүрэкэй јаан дохоттор (астамдар) алатандар.

Помещик крестьяннын шилтууна, оног јэрдин јалын алып, јатканын, садуучы кижии крестьяндардын шыразына болуп, ажы учун, эш нэмээ турбас баа бэрип, байыганын бис билэрибис. Капиталист кижии канайып байып јат?

Капиталистар ишмэчилэрдин шылтууна нанайып байып јадылар.

Ол бу мунайып болуп јат. Капиталист фабрик, эмээзэ завод тудуп јат. Ол бойынын кээик јөөжөзин (капиталыч) заводтын туразын тургузуп тудуп јат, машиналар садып алып, ол фабрик-заводтын одырарга (одын, торф, көмир, нэфт) садып алып јат, фабриказы турган јэри учун, јэрдин ээзинэ баазын төлөп јат; кээигин ишмэчилэрдин јалына бэрип јат. Учы бажында нэнинг учун онда алдында тутканынан акчазы артык болуп јат? Айса фабриктын туразы кандый-кандый астам бэрип турган болор-ба? Јок. Кижизи јок болзо, машина алдынан бойы астам бэрэр-бэ? Бэрбэзи јарт. Ишмэчилэр иштэглэбэгэн болзо, олор мунг јыл кыймыктагылабай тургылар, эди; ончозы татап, эмээзэ бузулуп калар. Иштэлэтэн нэмэлэр бойлоры кандыйда астам бэрбэйтэндэр. Олор машинаа, кижининг болужына

*) Пролетарий дэгэни—бойында иштэнгэдий јөөжө-јэпсэл јок кижии туру, ол жагыс бойынын иштэгэдий күчин садып јалып јат.

болуп иштэлип, бойлорынын өнгдэрин өскөлдөдип жадылар. Айдарда, иштэлэтэн нэмэ (сыры) астамды бэрип турган эмэс, бэрип турганы—оны эдэргэ тудулган иш эмтир. Фабриктын туразы, иштэлэтэн нэмэлэр, одын, машиналар астам бэрбэй тургандар болзо, нэнинг учун фабрикант фабриканы тургузуп ишмэкчилэрди јулдап јат? Оны тудуп-турган кэрэги бу: ишмэкчээ бойын бала барказын кур-сактап кийиндирэргэ кэрэк, күнүн күнгэ бойынын иштэ-гэдий күчин катап ордына тургузарга кэрэк. Мунын кэ-рэгиндэ бир кэээк акча кэрэк болуп јат. Ол кэрэктү ак-чазын ол јал дэп капиталистаг алып јат. Бу јалын ол бастра иштэп турган күнинэ иштэп алып јаткан эмэс. Эмди ол күнин 8 час иштэп турган болзо, јалын ол ба-штапкы 2-3 частын туркунуна иштэп алып јат. Бу частар-дын туркунуна иштэп, ол анча табар иштэп бэрип јат, оны сатса, капиталист фабриктын туразына, машиналарга-ла иштэлэтэн нэмэлэргэ, одынга, ишмэкчилэргэ јалга чы-гарган акчаларын јандырып бэрип јат, арткан частарда, эмэээ кожылган срокто, ишмэкчи бойына иштэбэй јат, капиталистка иштэп јат. Бу кожылган иш болор, бу частардын туркунуна нэни иштэп бүдүргэни, кожылган баа дэп адалып јат. Капиталист фабриказында иштэлгэн табарды садкан кииндэ ол алган акчаныг завод эмэээ фабрик тударда оны јангыртар чыгымды-машиналарды јангы алар, јангыртар, ту-ээлэгэнинэ учун чыккан акчанын, фабрикты башкарып турган управлениязына чыккан акчаны база госудастваа кандыйла төлөп турган налогты ишмэкчилэргэ төлөп тур-ган јал акчаны, база фабрик турган јэр учун төлөгөн ба-аны јаап јат; оног артык нэ артканы бар болзо, ол-капи-талистын ару-астамы. Бу ару астам бастра оо ишмэкчи-пролэтарийдын колула бүт-кэн. Капиталист пролэтарийдан кожыл-ган ижин блаап алган.

Капиталист нэнинг учун иштэйтэн күнниг срокын узадарга турганы эмди јарт. Кожкон час тудуш јангы-јангы кожылган баа бэрип, капиталистын ару астамын көптөдип турар. Капиталист карып ишмэ-кчиниг јалын астадарын кичээп јат нэ-нинг учун, ол тужунда онын ару астамы база көптөөр. Капиталист бойына иштэргэ оок өскүрүмди нэнинг учун тартынып турганы база јарт, олор укур болуп иштээрлэр, база деремнэдэг кэлгэн кыс баалдар-ла јаш уулдарды јалдап аларга кичээн јат олорды катуларга јэнил, олор капиталисттар-ла тартыжарга билглэбэстэ үүрэнглэлэктэ.

Капиталисттардын јөөжөзи нэ учурлу өскөн социалист јөөжө канайып өзип јат.

Эмди качан фабрик-ла заводтор ишмэкчи-крестьян госуларстванын колунда болглоорда, фабрик-заводторда кожылган баа болуп јат-ба?—дөп айса сураирлар. Фабрик заводторда иштэлген табарлар садылып турглаарда ондый иштэн фабрикада, заводта, трэстта астам болуп јат, ол астам эмди-дэ кожылатан баадан болуп јат. Јэ ол кэрэктин аайы сүрэкэй башка.

фабрик-заводтордо иштэгэн ишмэкчилэрдиг тоозы.

Буржуй госуларстванда капиталист јөөжө жуулуп өзип јат, Совет госуларстванда социалист јөөжө жуулуп өзип јат. Буржуйлардын госуларстваларында јөөжөлөрдө алдынаг јагыс капиталист, эмээ бириккэн артел капиталистар жууп өскирип јадылар. Совет госуларстванда дээ ишмэкчи албаты јөөжөнө жууп өскирип турган кэрэги ол јөөжөнө бастра иш албатынын кэрэктэринэ јарадып турдага, албатынын јурттына, кижини кижини иштэггирип онын күчинэ отурбазын дөп ишти торт айрып аларга јөөжө жууп јат.

Пролетарий-ла ус кижининг өскөзи нэдэ?

Пролетарий-ла узанчы крестьяннын оок ус крестьяннын арэнт алаачы-крестьяннын ортозында башказы нэ бар.

Узанчы-крестьян, оок ус-крестьян арэнт алаачы-крестьян бойларынын јөөжөлүлэр болуп јат,—пролетарий дээ бойынын јөөжөзи јок. Чындап, оок устын-ла узанчынын иштээп таап турганы—јалданып иштэп турган иш-

мэкчийнэнг ас. Көп сабазында андый оок устар јаныс курсагына болуп иштэбилэп јат. Андыйда болзо, ол оок устар-ла, узангылар бойлары шүүнип јат—кайсада мэн бойым јөөжөлү болуп пролетарий чылап фабрик-завотко иштээргэ барбай јадым дэп,—сүүнүп јат. Удабас садуучынын алымынаг айрылала, „ондонып“. Эки үч ишмэкчи јалдап алып бойым алдынаг ээ болуп амыр јуртай бэрэрим дэп, — ижэнип отуруп јат. Пролетарий кижээ онойып ижэнэргэ болбос. Онын кэрэгиндэ, капиталист јангды чачпаганча болбос дэп, ол сүмэни бойы сагыжына алынганы ол.

Капитализм тужунда ишмэкчи уктын правазы (учуры) јок күч јүрүми.

Фабрикада ишмэкчилэрдинг јүрүмэ сүрэкэй күч болгон. Јаг дээ ээлэри јаар болгон, закон дээ фабрикада кандый-ла учур тургусканын кэрэксип катулабайган.

Онын кэрэгиндэ көп фабрик-завотгарда (карган улус оны эмди-дэ ундутгалак) иштэйтэн күн 12—14 частаг төмөн болбой 18 часка јэтрэ боготон, түнилэ тудуш кайда-да иштэйтэндэр; баалдар јаш өскүрүмдэр-лэ үй улустар оног артык катуладагандар, озор ондонып бойлары учун туружуп болбос учун. Баалдарды өйлөп иштэтирэтэн закон јок болгон; 8—10 јашгу балдар коноктыг туркунуна 14 частаг иштэйтэндэр.

1845 јылда түндэги иштэ 12 јашган јаш балдар иштэбэзин дэп закон чыканда болзо, ол јангыс чазында-ла артып калды, оны бузуп турган кижини катуланбайган айла оны чэк бүдүрүп турганын база кэм-дэ көрбөйгөн. Андый законды јаныс көсги-лэ кыйдыарга чыгарган. Фабрикада онын ээзи, јаан мастеры, (ус кижизи) приказчиктары бойларынын күүнинчэлэ ишмэкчилэрди јалдап алглар-да чыгарар-да учурлу болгондор, срокынаг озо јалында јабызатанзар, бир кичинэк кыйш болзо, эмээ онызы јоко-да штрафгайгандар. Јал төлөөргэ јарт тургускан срогы јок болгон; онойы ээзиниг јакшы күүниндэ болгон, иштэп алган јалынаг кэзигин бэрзин дэп, ишмэкчи ээзинэ барып будына бажыратан. Ишги корулап көрүп туратан нэмэ јок болгон: карануй, јыггу, чыкгу тураларда ишгэйтэндэр, јаткан туралары дээ андый болгондор, эмди андый тураларда јадарга кэм-дэ јөптөнгбос.

Ол тужунда ишмэкчи албаты коркунчаак, ондонын болбос бириккилэглэк болгондор. Андада, кыстап турган ээзиниг колы анча крэзи кату болгон, кэзиктэ озор түймээп туратан аайлу бологондор.

Тартыш башталганы.

Крәпостной учур тужунда, ээ киж ишмәкчиләрди бойы, жаргы јок, жаргызын эдэтәг: сойотон, оног болгой Сибиргәдә айдайтан. Ишмәкчиләр ээләрин укпай түймәән тургандырын оморды башкарууны укпай түймәәглләп јат дәп тәнгдәштирәтәндәр, оның учун оның жаргызын түрмәә отургузар-ла, катаргаа (кату ишкә) ийәр дәп эдәтәндәр; Чындап, ишмәкчиләрдинг баштапкы түймәәндәрин аайлу-башту дәп айдарга болбос. Ол тужунда ишмәкчиләр баштапла, оморго киж аайлу јүрүм бәрзиндәр дәп, при-казчиктаг, ус кижидәг, ээзинәг сурап туратандар, ол сурактыг учында эш нәмә болбогонда јамылуларга кәзиктә каанга-да јәтрә депутаттар ийәтәндәр. Депутат чыгарып ийгәнинәг база-ла нәмә болбойтон. Оның бажында иш-мәкчиләр ишти таштап (оны стачка дәйтән) фабриканыг јамылуларын соклоп, фабриктыг јөбжөзин оотклоп тура-тандар. Учында, чында, ишмәкчиләрди базатандар, кәрәк-тиг аайы озогызынан башкаланбас кәрәгиндә, бир кәрәк чөлө өткүрип, база бир башка јәрдә катап стачка башта-ла бәрәтән.

Стачкалардын көп сабазы шыйдуу јок башталатан-дар, ишмәкчиләргә куучын-да айтпайтан, оморды бирик-ктирип баштабайтан-да. Ишмәкчиләр јагыс-ла ээләриниг кату кызуунаг айрыларга, — иштәйтән күнди кыскартсын, ол тужунда торолоп өсбөскәлә бәрип турган јал акчаны бир эбәш кошсын дәп сурайтандар. Ишмәкчиләр ол тужунда база јамылуларга ижәнип турата-ндар, ээләри катулап тургандарын, комыдал әдип угу-зарга улус чыгаргылап ийәтәндәр.

Ишмәкчиләр кандый-ла уктыг кичээгәнин биләр бол-ды, база бирикләп аайлу башту болорын сагышта-рыка алындылар.

Јүрүмниг аайы, ишмәкчиләрди үүрәдип турган, өт-көн чактыг јәтон јылдардын учында ол тартуудын аайы башкалана бәрди. 1878 јылда Питәрда учук иирәгән фабриканыг-да ишмәкчиләри, јал-акчаны јабызаткан учун түймәәп чыктылар. Омор полицияа, гороттыг бийинә оног болгой наследникка оның кәрәгиндә комыдал бичик бәргәндәр. Ол бичиктиг кәрәгиндә улусты арестовать әдип баштаган улусты өскө јәргә айдагыладылар. Айдар-да, ишмәкчиләр 1879 јылда катап түймәәп чыктылар, әмди омор јамылулардан сурангандар әмәс, өскө фабрик-завоттордогы ишмәкчилә-р ди, болушсындар дәп сурап кычырдылар.

Олорго өскө фабрикалардын ишмэкчилэр бириккил лэп, түймэп тургандарга болуш этклэп акча јууп бәрди-лэр, олоp-ла кожо ээләрдэнг кәрэгин нэкэп сурагандар. Фабрикалардын ээлэри сүрэкэй коркуган бойынча сура-ганын бәрэргэ санангандар, башкаруу дэээ түймээнди кўчи-лэ басты, көп улусты арестовать этти түймээгэндэ-рин ончолорын чыбыктап божоты. Бу стачка-түймээн— ишмэкчилэр эмди бастра бойынын угы-нын кәрэгин билэр болгондорын-јарт көргүсти. Эмди ишмэкчиләрдинг организация лары башталап болды. Улу-чапту Орехов-Зуевтын фабрика-зында, 1555 јылда болгон стачка а айлу-башту болгон. Ол стач-каны озогы эки ишмэкчи баштагандар, ол түймээн чэрү-үниг кўчи-лэ арест-ла, өскө јэргэ айдап туруп 800 кижи айдалгандар (базылганда болзо, ол иш-мэкчиләрдинг кўчин, башкаруу-да, бастра албатыга-да база ишмэкчи-дэ угына көргисти.

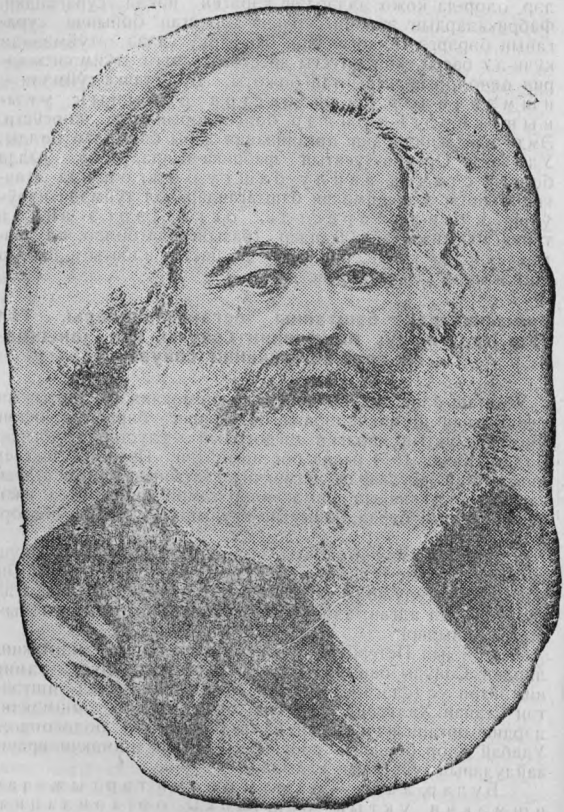
Ишмэкчиләрдинг баштапны организациялары. Тал туш јрдэги-орус Ишмэчининг Сојузы. Түн јанында-гы орус ишмэкчининг Сојузы.

Узактаг бэри тудуш ээлэри-лэ ишмэкчилэр тартыжып турганынан ишмэкчиләрдинг ортозынан, бирдэнг, экидэнг ишмэкчи уктыг кәрэгин ондогодый улустар табылар болды. Качан 1874 јылда бөс иштэйтэнг Пэтр Алексеев ишмэкчини јарглаарда, ишмэкчи албатынын јуртап турган аайын, база канайып ишмэкчилэр тэмэй башкарууга ижэн-гэнин айдып бәрди, бойынын куучынын мундый сөстөр-ло божотты:

„Орус ишмэкчи албаты, кэмнэнг-дэ бойына болуш саккыбай, јагыс бойына ижэнгэдий... Ишмэкчи албатынынг өйкөлгон-катулу кэлы көдүрилип јат, чээрүүдинг јидазы-ла каруулдадып алган, албатынынг кыйын-шыразы тозын болуп чачылар!“

1878 јыл Петербург түн јанындагы орус ишмэкчи-ләрдинг Сојузы башталды. Оны баштаган улус, тэмир иштэйтэн ус (слэсарь) Виктор Обнорский-ла стал иштэй-тэн Стапан Халтурин, бу сојуз ончо Рассэй ишмэкчи-ләрдинг организациязынынг бажы болор дэп бодогондор. Удабай олоp бойынынг сојузына 200 јуук ишмэкчиләрдинг аайлуларын јууктадып алдылар.

Булар, а айлу-башту болуп тартыжатан ишмэкчи уктыг баштапкы организация-лары болды. Бу организациялар удабай каанныг башкаруузы-ла чачтыргандар.

Табынча ишмэкчилэрдинг биригэтэни там өзип тыгып турар болды.

Ишмэкчилэр баштап бойлорының нэкэлтэзин јагыс фабрикада, заводго сурап турдылар; оноң бир-дэ туза болбой турганын, оноң башка оморды жагыстап турганда јәнил базып турганын ишмэкчилэр бодоп алып, башка-башка фабрикалардың сүмәлү ишмэкчилэри тартуу-та кандый нэкэлтэни жагыс аай туружуп тартгыжарын јолгө-жөр болдылар. Удабай омор, башка-башка фабрикалардың, заводтордың ишмэкчилэрининг кэрэги жагыс, нэкэн сурайтан сурагы база жагыс дэп,—сүмә алындылар. Оноң болуп, омор эмди тартууда канайып кылынактанын жагыс план-ла программа (иштәйтән учур) бүдүргилән јадылар. Рассэй јәрди озолөгөн јәрлэрдэ, кайда фабриказавоттор озо башгалала капиталист жаң база озо турган болордо, анда ишмэкчи ук база озо башталган,—анда ишмэкчилэр-лэ капиталисттардың ортозында база тартуу болуп турганын; ол тартууны баштагадый ишмэкчи организациялар, партия баштап алганын, ол партия социалист дэп адалып турганын,—омор билип алдылар. Андагы ишмэкчилэр, Карл Маркс-ла Фридрих Энгельстын үүрэдүининг болужына болуп, айландра нэ болуп турганын (албатының јадыжыг, башкарууның—јагның кылыктырын) ондоор болуп, оның аайынча канайып кылынатандарын, нэни кичәйтэндэрин, билглээр болдылар. Бу (марксизм дэп үүрэдү) бистинг-дэ јэргэ одил турар болды.

Марксизм дэгэни нэ үүрэдү болотон, нэнинг учун ол ишмэкчи алблтаа болужын јәтирәт?

Маркстын Үүрэдүзи кандый аайлу үүрэдү.

Маркс бойының иштәп бичигән бичиктәриндэ капиталист жаңның аайын јаңт айдып бэргән. Капиталист жаң канайып башталганын, канайып ол бәңжип тыгып турганын, капиталистар канайып кылынгылап астам алгылап тургандарын ол јаңтап айдып бэргән. Капиталист жаң өзип тыныган аяс ишмэкчи ук өзип оның жагыс биригэтэни база өзип јаң, капиталист жаңның өскөни оны учында бойын базар дэп,—ол үүрәдип туратан, Буржуй жаңның сөгин јууйтаны-јүрүмининг аайынаң болуп капитализм-ла тудуш тартгыжып туратан—ишмэкчи ук болор дэп, ол үүрәдип туратан. Маркстын үүрэдүзи бу тартуудың кичәйтән кэрэгин айдып бәрип јаңт: капиталист жаңды бузуп токтозотонун, государстваның жаң-башкаруузын алып алатанын, ончо иштэгәдий јөөжө-јәпсәлдәрди, алып ала-

танын (фабрикаларды, јәрдән јөбжө казып турган јәр-ләрди, тээмир јолдорды-да база өскөлөрүн). Ишмәкчи ук тартуудын кәрәгин јангыс партияа бириккләп, бойларына өскө-дә иштин албатызынын (јокту крестьяндарды) јуук-татырып алгадыйлар.

Ишмәкчи ук јангы мундый кәрәктийн бийләнгәдий, ончо иштин албатызын кыйыннаң айрарга, бойынын угынын јөбжөзин ончо албатынын эдәргә, кижини кижидыстап иштәтирбәзин дәл,—коммунист јурт кондырарга.

Башталны орус марксисттар.

Маркстын үүрәдүүзин јарадып оны ээчийтән улус Рассәйдә-дә башталдылар. 1883 јылда кааннын башкару-узына истәтирип граница өдип качкан бир кезик револю-ционерлар, Плеханов баштаган баштапкы орус марксистар-дын, ишти айратан „группа дәп адалган организациязын баштап алдылар. Бу группа Маркстын үүрәдүүзин јарла-п туруп революциянын кәрәгинә јаан туза јәттирди.

1895 јылда Питерда „ишиәкчи укты айрыырга тартыжа-тан Сојуз“ башталды. Бу сојуз Владимир Ильич Ленин-ла башталган. 1896 јылда Ленин арестовать этгирип айда-тырала Енисей губердә Минису уезте үч јыл јаткан болзо до, тартыжатан сојузтын кәрәги токтободы. Удабай ол Петербургта катап башталып јат. 1896 јылда Москванын Сојуз Башталып јат, 1897 јылда-Киевта, ишмәкчиләрдин аргаланатан ижи көидикәндә өскө-дә фабрика-завотту го-роторда башталдылар. Ишмәкчи укты айрыырга тартыжа-тан сојуз јангыс онын јараш ады учун адалган эмәс. Ол тужунда болуп турган ишмәкчиләрдин тартуларында ол чын туружуп баштап туратан.

Ишмәкчи ук тартыжарынын алдында революциянын тартуузын көп сабазында студент-лә интеллигент (көгис-лә шүүп ишмәкчи улус) улус әдәтәндәр. Бу тартууда олар кожо крестьяндарды тургузып аларга кичәэнгәндәр, олардын башка-башка сүмәлүләрин, ондонып болбой карачкыда јургәндәрин билгләбәй олар крестьяндардан о-луш сакып туратандар; олар каанды онын јуук улустарын өлтүрөрүн кичәәп туратандар 2-чи Александр каанды өлтүргән атту-чуу-лу революционерлардын Желябовтын, Софья Перовскийдын аттарын бис биләрибис, бис өскө-дә албаты учун туружып өлгиләгән ниродник революционер-ларды мактап, уткуп јадыбыс.

Канга крәзи олардын јалтанбазы јаан болгонда бол-зо, башка-башка јуртап јаткан, башка-башка сүмәлү кре-стьяндарды тартууга көдирип болбодылар, јангыстаң каан-

нынг бийлэрин өлтүрэтэни каанын башкаруун буспады. Ол кылык базылган. Иш албаты учун туружуп оморды айрырга сагышту улустар, эмди ончо иштиг албатызын айрыгадый күчти аыкгап көрип турар болдылар. Ондый күч, ол тужунда жагы-ла башталып турган ишмэкчи ук болгон, ол өзип чыгала, айрылар кэрэктиг бажында турар дэн, онойып баштапкы орус марксистар жарлап турар болдылар.

Народниктар-ла Блаажаны.

Көп революционерлар озо „албатынын“ оргозында барып революциянын кэрэгин жарлап туратан улустарды ээчип бойлорын база омордыг ады-ла „народниктар“ дэн адап алгылап ол марксисттардын сүмэзин ондогылабай, оныла јоптөнгилэбэйтэндэр.

Ишмэкчи уктын күчин омор көрбөгөндэр, айла көрөргэлэ кичээбэйтэндэр. Крепостной права (учур) токтогон соондо Рассей-дэ капиталист јанг өзип тыгып јат. оны-ла кожо ишмэкчи ук өзип тыгып јат дэн, марксисттар айдып туратандар. Народниктар дэзэ Россэй јурты өскө јэрлэр чылэп баштанбас; Рассэйдэ капиталист јанг тыгыбас, онын кэрэгиндэ ишмэкчилэрдин-дэ араланатан дэн кылыгы ондый сүрэкэй кичээгэдий кэрэк эмэс дэн-айдып туратандар. Крестьян јуртту Рассей јэриндэ социализм јуртты төзөп кондыратаны капиталист јанг турганан арн эмэс, төзинэн ала социализм кэбтү крестьядардын јон-ла туратан јадыжынаг болор кыл народниктар айдатандар. Бу јон-ла јангыс туруп кылынатан крестьяндардын јадыжы там-ла бузулуп турганын, омор көрбөгөндөр, крестьяндар бойлоры кулактар-ла јоктулар болуп башка-башка бөлүнип тургандар.

Плэханов-ла Ленин баштаган орус марксистар бу мэкчи „албатынын најыларынын“ јарабас сүмэзин јарт айдып блаажып туратандар. Ленин „Албатынын најылары нэмэ дэн бичик чийгэн. Бу бичиктэ чийэчи народниктардын албатынын кэрэгиндэ јакшы эрмэктэри, чын кэрэктэ шок болуп тургандарын чийип јарт көргизип бэрди. Рассей јэриндэги капиталист јанг барына народниктар бүтпэйдэ турган болзо, аны туура таштаарга болбос, ол бар оног өдип болбозын, оны кичээп үүрэнип билэргэ кэрэк, капиталист јангнын айын таап аларга кэрэк, база оны бузып чачкадый күчти таап, бир аай бириктирөргэ кэрэк-дэн, ол айдатан.

Андый күч база крестьяндарды ээчидип алала, Рассей јуртты коммунист революцияга акэлгэдий ишмэкчи

ук, дэп ол бичигиндэ бичигэн. Народниктардын уүрэдүү-
зин нэнинг учуи чэмдү болгон?

Рассей журтта капиталист жаг табарбас дэп олоp оны-
ла иштинг албатызын чын революциянынг кэрэгиндэ кы-
лынатан јолдог астырып, олоpдын организацияларын бу-
зуп туратандар. Рассей јэриндэ капиталист жаг болбойтон
болзо, ишмэкчи ук баштайтанын айдары-да јок. Народник-
тардын шүүлтэзининг аай ондый болгон. Бу ишмэкчи ук-
тын баштайтанын тэмэй эрмэк дэп, шүүлтэзи-лэ олоp
бойлорын „албатынынг мэкэчи најылары“ болуп турганда-
рын коргүстилэр. Ту у, канча јылдардан бэри. Ленин-
нынг айткан эрмэгин, шүүлтэзин буткэн кэрэктиг аайы ак-
тады.

Революциянынг кэрэгин кичээп турган организация-
ларга-ла иш албатызынынг сүлэзин тыгыдарга Лениннынг
база „Рассей јэриндэ капитализм өзип тыгыганы дэп би-
лик сүрэкэй болуш эткэн. Ленин бу бичиги-лэ, канайып
крестьян журтту Рассей јэриндэ капитал тудуш тыгып
турганын, канайып ол крестьяндарды јоксырадып јатканын,
канайып ол ат јок крестьяндардын, јэри јок крестьяндар-
дын, јалчылардын-ла јарым јалчылардын, тоозын тудуш
көптөдип турганын, база канайып капиталист жаг оок
устарды јоксырадып турганын, канайып аргалу крестьян-
кулактарды тыгыдып турганын јар коргүзип айдып бэрди.
Бу бичик ишмэкчи ука крестьяндарга революциядан
башка аргаланар кылык јогын көп улуска айдып бэрди.

Сурактар.

1. Ишмэкчи, крестьян-ла оок устаг нэдэн башка-
ланып јат, нэнинг учун революциянынг кэрэгиндэ ишмэкчи
ук башчы болотон.
2. Капиталисттын ару астамы нэдэн болуп јат,
3. Нэнинг учун ишмэкчининг бойынынг ээзи-лэ тарты-
жатар кылыгы, ончо ишмэкчи укты бастра капиталист јан-
ла тартыжар этги.
4. Ишмэкчилэрдин аргаланар кылыгына Марксистын
уүрэдүүзи нэ-лэ туза јэттирди.
5. Народниктар бойлорын „албатынынг најылары дэп
адап туруп, чынында нэнинг учун мэкэчи најылар болгон-
дор.

Ээчидэзи куучын нэнинг кэрэгиндэ.

Бу кучында бис, Рассей јэриндэ ишмэкчи ук аргала-
нарга баштап-ла кылынган кылыктары-ла олоpдын орга-
низациялары-ла таныштыбыс, Ишмэкчи ук өскөнчэ онынг

јагыс аай туружатаны тыгып турганын, онын ондооры тартууда жагыс бойынын угынын кэрэгиндэ тарты-
жар эмэс, бастра иш албатынын кэрэги учун бэлэнин ту-
ружарын бис билдибис.

Ол тартуу тузалу болзын дэп, оны баштагадый он-
догодый база кэрэкти чын кичээгэдий партия кэрэк, эмэ-
зэ ишмэкчилэрдин эн-лэ талдама ондууларын бирикти-
рип бастра уктын кэрэгин аайлагадый онын учун тарты-
шкадый организация кэрэк. Чын аргаланар јолдон кыйбай
ишмэкчи укты бастрада иш албатынын аргаланар кылык-
ты билип баштагадый, бойынын чын кичээйтэн кэрэгин би-
лип, оо јэдэргэ јакшы јолды тапкадый партия кэрэк бол-
гон. Андый партияны төзөргэ Владимир Ильич Ленин
јагына тартышкан. Канайып бу партия төзөлип башталга-
нын, бис ээчидэги куучында билэрибис.

СЭГИЗИНЧИ КУУЧЫН.

В. И. Ленин-ла большевик партия башталганы.

Ишмэкчи уктын баштапкы организациялары-да бой-
лорынын иштэрин бириктирэргэ кичээйтэндэр.

1895 јылда, качан Ленин Петербугтын ишмэкчи ук-
ты айрыйтан тартыжатаран сојузты башкарып турарда, ол
ишмэкчилэрдин јаан јэрлэриндэ (Вильно, Москва, Орехов-
Зуев) иштинг аайын јагыс эдэргэ, јүргөн. Онон озо ол
граница ө үп јүрүп андагы, ишти айрыйтан группа-ла би-
ригэргэ јөп эткэн. Бу јылдын-ла учында Ленин арестовать
эттирип Сибиргэ айдатырды.

Баштапкы јуун.

1898 јылда башка-башка гороттордогы ишмэкчилэр-
динг организацияларын бириктирэргэ баштапкы иш болды.
1889 јылда Минск дэп горотта, Петербуртта, Москвада
Ивано-Вознесенскийда Киевта турган тартыжатаран сојузтар-
дын-ла өскө организациялардын делегаттары туйка јуул-
гыладылар. Бу јуунда Рассэйдиг социал демократ Ишмэ-
чи Партия дэп адап алып жагыс партия баштап алар кэрэк
дэп јөп бүдүргилэди, эмээ баштапкы јаан буквалар
РСДИП. дэп адалар болды. Бу (баштапкы дэп адалып
турган) јуунда Партиянын Улу јаан Комитеди тудулган.
Јууннын башчылары арестовать эттиргэндэр, кээик орга-
низациялар кааннын полициязы-ла чачтыргандар болуп
кээик чөлөб организациялардын жагыс партия биригэри-
нэ туттак болды.

Экономисттар.

Ол-ла ойиндэ яны организацияларда ишмэкчи уктыг кэрэги-лэ рэволюцияның тартуунда кичээйтэн кандый болотоны шүүжип жангыс аай сүмэлү болглобой, блаашклай бәрдилэр. Анда иштэп турган улустып кэзэги, ишмэкчи укка башкарууның кылыгына кирижэри-дэ јок, каанын башкаруузы-ла тартыжып, башкарууның алдында бош јүрэрин кичээйтэни кэрэги јок-ишмэкчилэрдинг жангыс кичээйтэндэри-јал акчазын кожтырып аларга, иштэйтэн күнди кыскартарга штрапты база ондый нэмэләрди токтозорын кичээгэдийлэр, өскөлөриндэ олардын кэрэгидэ јок дэп айдатандар, Андый социал-демократтарды „экономисттар“ дэп адаар болдылар.

„Экономисттар“ јастра шүүп тургандарын Плеханов-ла Ленин јартын айдып, олар-ла тартыжар болдылар. Башкарууның кылыгына (политиканын) кэрэгинэ, киришпээз, ишмэкчилэр нэлэ нэмээ јединэр болун амыр јуртаары јок дэп, Ленин айдып туратан. Онон башка, ишмэкчилэр жангыс бойлорының амырына тартынбай, бойлорына өскөдэ базындыргандарды, эн-лэ баштап крестьяндарды јууктатырып алып оларды айрыларга ээчидип барглазын дэп ишмэкчилэрди Ленин онойып үүрэдэтэн.

Ленин экономисттар ишмэкчилэрдинг аргаланар кылыкты јабызадала оны крестьяндардаг айрыглап јадылар дэп оларды бурјуулайтан. Кндый-да болзо; чэмдү кылык өзип тыгып туруп ишмэкчи укты чын јолынан астырарга јэтти.

Искра дэп газет ишменчилэрдинг аргаланар кылыгына онын јеттиргэн тузззы.

Эн-лэ баштап бастра ишмэкчилэрдинг аргаланар кылыгын баштагыдый бир төс тургускадыйын Ленин јарт көргөн. Андый төс, Ленинның шүүлтэзи-лэ, бастра орустын газэди болгодыи болгон. Ол газэтти жангыс өскө јэрдэ чыгаргадый болгон, айдарда, Ленин ол-ла јыл Рассэйдэн, аттанып „Искра“ дэп газет чыгарар болды. Бу гранды туйка өткрөтөн газэт-лэ ол революцияның күчтэрин јууп, рэволюцияны эткэдий улусты үүрэдип оларды жангыс бириктэрэргэ, јаан иш баштады.

Рассэй јэриндэ ишмэкчилэрдинг аргаланатан кылыкка „Искра“ дэп газет јаан туза этти. Ол ишмэкчилэргэ чын кэрэктэрин ондоорго, жангыс биригэргэ болушты; экономистардын кылыгын јарт айдып турды; ишмэкчилэрди олардын тартыжында бириктирип турды; жангыс ишмэкчи партияны төзөбрин бэлэтэди.

Ишмэкчиләрдин аргаланар кылыгы тыжыганы.

Бу өйиндә Рассэй јәриндә ишмэкчиләрдин аргаланар кылыгы сүрәкэй тыгыр өзип јат. Ол кылык сүрәкэй өскөни 1902-лә 1903 јылдарда болды. Ишмэкчиләрдин стачкалар Рассэйдын тал тўш јәриндә тудуш болды, Јанысла ол јәрдә 1903 јылда миллионнын дөртинчи үлүүзинә јууп ишмэкчиләр түймәэгәндәр. Бу әмдиги кылыкта јаныјы нә болгон дәзә, бу кәрәккә јаңы ишмэкчиләр. Онон болгой деремнә журттагы ишмэкчиләр-лә јалчылар кирип турушклагадыйлар.

Ишмэкчиләрдин аргаланар кылыкка көп ишмэкчиләр киргән болуп, ишмэкчиләр там-ла бойларынын нәкәп турган сурууларын әмди јаңыс фабриканын кәрәгиндә нәкээр эмәс болдылар, бастра ишмәкчи уктын кәрәгин иштәйтән күн 8 час болзын дәп, бичик эш чийәри сойуз баштары, јуун, стачка әдәри тудуу јок болзын дәп сураар болдылар. Ол тужунда ишмэкчиләрдин кылыгында база бир јаңы, база бир нәмә табылды. Ишмәкчиләр демонстрация әдәр болдтлар, әмәзә аайлу башту болуп гороттордын оромында басклап јурәтән болдылар, кәзиктә кызыл мааны тудунуп, революциянын кожондорын кожондоп, кәзиктә дәзә ором-ла јүргиләп „каан башкаруузы јок болзын“ дәп чийип алган суруулу јүргиләйтәндәр. Ишмәкчиләргә студенттар, интеллигент улус кәзиктә дәгиндә демонстрацияда он мун улустан артык болотон. Андый кылыкту (демонстрация әдәтән) улус-ла кааннын башкаруузы байланбайтан, оларды казактардын камчызы-ла үлдүләп божойтон, кәмдидә чәбәрләбәйтән, көп сабазында демонстрациялар кан төгүлип јуу-ла божотйондор. Масквада 1901 јылда демонстрацияа чыкандар казактар-ла полициянын коруланып ологго бәлән казактар-ла полиция јәтпәзиндәр дәп коорум салгылаар болдылар. Ол-ла 1901 јылда Обухов заводтын-ла чәэрүниг ортозында тын-тартуу болгон, ол тартуудын адын „Обуховтын корузы“ дәп кәмдә биләр: 6 ишмәкчини өлгрә аткан, 8 тын мыркалаткан, 37 кижии јаргаа туттургылап, олардын көбизи кату ишкә (каторгаа), арткандары түрмәә баргылагандар. Ишмәкчиләрдин арыаланар кылыгына әмди тудуш јаңы гороттор кожылып турар болдылар. 1902 јылда ноябрьда Рассэйдин тал тўш јәриндә а ту-чуулу Ростовтын туймәәни болды. Бу түймәнин кайкалду болгоны-өл түймән јаңыс Ростовтын ишмәкчиләрин тарткап әмәс, јуугында гороттордын-ишмәкчиләрин тартып алган. 1903 јылда түймәәндәр Одесса, Киев, Екатринослав, батумла өскө горотторда түймәән өтти. Ол кылык учун арестовать әдәтәни, ада-

таны, өскө жэргэ айдайтаны-ла соготоны оны токтозор нэмэ јок болды,—ол эмди бастра уктыг политический кэрэк болды. Ишмэкчи ук ол тужунда бойынын башчы—Социал-Демократ ишмэкчи Партия-отрядыг баштап алган-Кандый-ла горотторда бистин партиянын туруп ишмэкчи-лэрди баштап турган комитеттэри кычыруу бичиктэр чийип туйка-да билдирип-тэ олорын таркадып туратандар, оромдорда база фабрик-завотторда чачкылап туратандар революциянын ижин чээрүдэ-дэ иштэгэндэр, андый ишти крестьяндардыг - да ортозында јаңы баштагылап тургандар.

Крестьяндардыг түймээндэри.

Калыг крестьян албаты помещиктарды туйка өштөп турган. Кэзиктэ ол билдирбэй турган ол крестьяндардыг түймээни болуп тыжына чыгатын. Јаңыс сүмэлү эмэс башка-башка јуртаагы крестьяндар революцияда оңчозы јаңыс аай бир күч болуп баштанып болбойтондор Крестьяндарга бу кэрэктэ база олордыг јалтанганы, укуры-ла кудайга мөргүйтэни туттак болгондор. „Христос кыйынга туруп чыдашкан бискэ база оны јакыган. Кулдар бойлорынын кайракандарына укур болзындар“ дэп оны јажына үүрэткэн эмэс бэди. Јаңыс јаан кийимду абыстар үүрэткэндэр эмэс, өскө-дэ јаңду јарлыкчылар үүрэткэндэр.

Андыйда болзо, јурт ортозында болуп турган јөөжөниг аайы катап крестьяндарды чыгатын эбин революциядан бэдрэtti, Ол өйиндэ өскө государстваларда аштыг баазы көдирилгэн, оны-ла кожо јэрдин јалы-ла јэрдин баазы база көдирилгэн. Крестьяндар бир јанынан кичинэк јэрлүлэр болуп оттургылаарда, коштой помещик јаңыскаан оң јок јэрлү оттурарда; јажына болгон үч катап тыгып чыгатын 1900 јылдыг баштапкы өйиндэ, канайып крестьяндар бир аай биригип түймээгилэп тургандарын көрип јадыбыс. Јэрдин иштэри алдында 1902 јылда: Полтава, Воронеж, Харьков, Тамбов, Чернигов, Волын-ла база өскө губерлэриндэ, Кавказта, Уралда, Кывказтыг устүги јанында,—тудуш крестьяндардыг бир аай турглаган тыг түймээндэри болды. Мунда стражниктар чыдажып болглобогондор, олорды токтозорго бастра полктар-ла, чээрү, эмээзэ дивизияларла казактарды-ла атту чээрүлэрди ийэргэ кэрэк болгон. Јаңыс Полтава губердэ март айдын ичиндэ тоолула күндэрдинг туркунуна 54 помещиктардыг јурттарын тоноглогондор, Харьков губердэ 25 артык јурт тонолгон. Түймээгэн улустар, оңчо-коронног айрылып болбой турган, деремнэниг јоктулары, болгондор.

Јаңыс јоктулар бу түймээндөрдө турушклаган эмэс. Алдында база аргалулар болуп турган крестьяндар, эмди жаңы-ла јоксрап башталгандары бойлорының турглаган аайын көргилөп, ол түймээндөрдө сүрөкэй туружатандар. Јоктулар дөзө крестьян түймээндөрдө јаан чээрүзи болгондор.

Оноң ары 1902, 1903, 1904 жылдарда түймээн аайлу башту боло бөргөн, ол түймээндөргө жаңы јөрлөр, кирдилөр. Крестьяндар помещик јуртына бойкот јарлагылап јат (эмээ помещиктардың јерин јалга албаска, јерин иштөглөбөскө, помещиктарга кандый-да ишкө јалданглабаска, акчаа-да болзо кандыйда болуш этпөскө, бирдө нэмө сатпаска јөн этклөп јарладылар), деремнөдө иштөп турган ишмөкчилөрдин стачкалары этклөп турдылар. Крестьяндар јуушты төлөгилөбөй јат: кезик јөрлөрдө чуулданган улус помещиктарды өлтүрөп турдылар, помещиктардың јурттарын өртөбөри токтобой јат. Оноң башка бу мундый кэрәкти ундубаска кэрәк, крестьяндардың түймээни эмди ишмөкчилөдиг түймээндөри-лө бирикклөгөндөр, чындап, ол тургуза јөнгөп чыкадый сојуз эмөс болгон. Ишмөкчилөрдиг организациялары-ла чыгарып турган бичиктөр крестьяндардың ортозында таркап туратаңдар. Крестьяндар жаңыс јөргө јуулып, ол бичиктөрдө кычыргылап туратандар.

Крестьяндардың түймээни базылган кэрәги.

Канчала крестьяндардың башталган түймээндөри, ончолоры јөңдирип бастыратандар. Оноң кэрәгин ол тужунда Ленин мунайып айдатан.

Крестьяндардың түймээни мунш кэрәгиндө бастырган, ол түймээнди эткөн улус—караңыда јүрөп эш нэмө оңдоп болбос улус болгон. кичөп сураган суруузының јарты јок болгон, эмээ государтваның жаңын оашкалатсын дөп нөкөп сурабаганлар. Крестьяндардың түймээни ажындра бөлөтөлбөгөн болуп бастырган. Крестьяндардың түймээни бастырганы—деремнөдөги пролетарийлардың гороттогы оролетарийларла сојузы јок болгон учун, бу үч кэрәк баштапкы крестьяндардың шлттагы. Түймээн тузалу болзын дөп, ол оңду болзын дөп, оны бөлөтөп алар кэрәк оноң башка ол түймээн бастра Рассөйдө гороттогы ишмөкчилөргө сојузына болзын дөп кичөөр кэрәк.

Түймээгөндөрдиг јаргызы кату болорын, олордиг јаргызын эдөргө деремнөө андый атряттар, оноң болгой бүдүн пол чээрүлөр, казактор ийилгон. Качан чөөрү көл-

гэндэ, крестьяндар оморды ашту-густу уткуйтандар, тизэлэнип бажырглайтандар каа-жаа-ла колдорында мылтыкту коруланатандар. Оморды андала сойотондар, кэзиктэ кааргандарннан баштап, үй-дэ улусты чэбэрлэбэйгэндэр; атклайтандар; кэзиктэ бастра деремнэдэги улусгы—крестьяндардын сөзінчэ болзо—„кижиниг эди сыйрылганча,“ сойтондор.

Андый кату жаргы крестьяндарды бирлэ кэээккэ амрадатан. Шыра кыбынаг айрылгылап болбос канча миллион албаты учы бажында катап там тыгып түймээнди баштайтандар.

Ол ишмэкчилэрдин-лэ крестьяндардын түймээндэри тудуш одип турарда, бистин партиянын күчин жууган эди. Социал-демократ организациялардын тоозы озип турган ишмэкчилэр-лэ омордын ортозында тил алыжып жангыс иштэйтэни тыгыган, омордын ижи көптөп туратан Ленин баштаган „Чээдиргэ“ бу организацияларды-чын жангыс ишмэкчи партияа бириктирэгэ жангы жуун бэлэтэп турган.

Экинчи жуун большевик-ла меньшевик болуп бөлүлгэки.

Бу экинчи жуун 1903 жылда Англиянын Лондон дэп жаан городында жуулган. Бу жуунда көп организациялардан 60 кижээ жуук делегаттар жулган. Жуун партиянын программаны (кичээйтэн кэрэгин) тутты, анда партия-ла ишмэкчи нэни кичээп турганы база оны канайып тартыжып ишмэкчи ук өткүрэтэни бичилгэн болгон. Программаны жуун бастра јөптөнип тутты. Кэзик кэрэктэрдинг учун жаан блааш болды.

Баштапкы болгон блааш, кандый кижини партиянын члени дэп бодогодый. Ленин-ла онын жангыс сүмэлүлэри партиянын члэни жангыс онын кэрэгин сагыжы-ла јарадып турган эмэс, бойы партиянын бир организациянында иштэп турган кижилер болор дэп айдып тургандар. Оскөлөри, Мартов баштаган партиянын эжигин партиянын кэрэгин сагыжыла јарадып тургандарга јаанада ачып бэрзин дэп блашклап тургандар. Жуун Мартовтынг сүмэзин јарадып тутты, жангыс ээчидэбилэ партиянын жуундарында бу јастра буткэн кэрэк түзэлгэн.

Экинчи блааш болгоны ишмэкчи ук канайып буржуйларды көрөтөнин. Бу кэрэкти нэниг учун јартажып турган дэээ, ол тужунда буржуйлардын-ла онын интеллигентэринин ортозында Рассэйдэ турган жангынын аайын башкалаткадый, улус көп болгон. Омордын көп сабазы; турган кааннынг башкаруузынын кылыгын закон-ла өйлөдип, албатаа эбэш бош кылынгадый учур тудар кэрэк дэп,

шүүп туратандар. Бу буржуйлар баштап ишмэкчилэрди чэнэп оныла ойноп, ишмэкчилэрдин түймээндэри-лэ каанын башкаруузын коркузып жагын олор-ла үлэшсин дэп, кылынып туратандар. Качан буржуйлар, ишмэкчилэрдин өзип турган түймээни-лэ ишмэкчи ук бастра капиталист жаңды чагарын кичэй бэрэргэнин көргөн кийиндэ, ишмэкчи укты оны-ла өлгөнчэ тартыжатап өштүзүн билип алды. Буржуйлар ишмэкчининг түймээнин буржуйлар бойлорынын кэрэгинэ жарадып алып, соондо олорды катап базынып алатанын—Л е н и н оны јарт билип турган.

Л и б э р а л ь н ы й буржуйлар коомой сой-узниктар, ишмэкчи ук бойы аргалангадый түймээнинг бажында буруп, крестьяндарды бойын ээчидип баштагадый дэп ол айдып туратан-Мартов-ла онынг жагыс сүмэлүлэри Лениннынг бу сүмэзин јаратклабагандар. Бу кэрэктэ Ленин-ла јууннынг көбизи јөптөшкэн.

Бу балшевиктар-ла (онойып Ленинды ээчигэндэрин адайтан) меньшевиктардын (онойып Марговты ээчигэдэрин адайтан) ортозында болуп турган блаашты көп улус кэрэкэ-дэ бодобогон. Кэрэктинг бойы удабай бу партиянынг эки бөлүгининг ортозында сурэкэй јанн ұйа барын көргүсти. Там удаганча, олордын ортозында јөптөнэр аайы тамла раап турган. Учы-бажында болшевиктар ишмэкчи ук-ла крестьяндарды баштар болдылар, меньшевиктар дэээ актар-ла сојуз эдип мылтыкту ишмэкчи-лэ крестьян совет жаг-ла јуулажар болдылар.

Ишмэкчилэрдинг түймээндэрин токтозор крээзи јогын башкаруу көрүп турган, айдарда ол ишмэкчилэрди мэкэлэжип турар болды. Ол ишмэкчилэрдинг түймээнининг очин аларга башкарууга баштабай өскөлөринэ баштап алып оны чэми јок эдэр аайы бар-ба? дэп эбин бэдрэп тургандар.

Ишмэкчилэрдинг энг кайкалдарын арестовать эдэр тужунда, башкаруу ишмэкчилэр-лэ өштөжэргэ турганы јок, ол олордынг учурлу сурагын јэттирэргэ бэлэн дэп айдып туратандар. Ишмэкчилэрди революция јолына баштабай иштэр кылынга, башкаруу олорго бойынынг болужын јэттирэр болуп јат. 1902 јылда Маскпада, машыналар иштэп турган ишмэкчилэрдинг ортозында, Москванынг охранканын бийи Зубатов бойы-бойлорына болушкадый јон баштады. Оо мунда профессор Дэн, Озэров-ла өскөлөри болушклап јадылар, олор ишмэкчилэргэ куучын айтклап бичик кнчырглап јадылар; оны-ла коштой ишмэкчилэр-лэ кудай жагынынг кэрэгиндэ куучындашклап туру-

лар оны-ла олор ишмэкчиләрдинг революциянын кэрэгийн кыйдырарга јадыгар,

Жандармалар ишмэкчиләрди бэлэн мэкэлэп аларга тэмэй кылынгылап тургандары удабай билдирэ бәрди, качан ишмэкчилэр-лэ ээлэрининг ортозында кандый - кыйыш болгонда олор бу жандармалардын баштап алган организацияларга сүмэ угарга баратандар. Ол Зубатовтын оргаризациялары кэм јаар болушкадыйлары јарт көрнэтэндэр ишмэкчилэр јаар-ба, эмээз ары капиталисттар

јаар-ба. Кэзиктэ Зубатовтын организациялары ишмэкчилэр јаар болуп болушклай бэргэндэ. капиталистар калактай бэрэтэндэр, башкаруу дээз капиталисттардын күүнин бүдүрип турган болуп, зубатовтын корузын токтоспойынча болбос болгон. Айдарда, ишмэкчи укты андый организациялар-ла мэкэлэп аларга болбос болгон. Андый ишмэкчиләрди мэкэлэгэн калганчы ајыкту мэкэзи „гапоновщина“ дэп нэмэ болгон.

1903 јылда кааннын министр Фон-Плэвэнинг јоби-лэ, Орус фабрик-завоттордын ишмэкчилэрининг јоны дэп атту организация башталган.

Ол јонды баштаган кижиги-Гапон дэп абыс болгон, ол ишмэкчиләрдинг алдында олордын најызы болуп јилбиркэп туратан, ол-ла тужунда, канайып ишмэкчиләрди рево-

люциядан радатанын, кааннын полициязы-ла шүүжип туратан. Мында-да, ончо зубатовтын организациялары чылап кэрэк ондонбоды.

Качан, 1905 жылда ишмэкчилэрдинг бир аайын бүдүрэтэн бйи једип кэлэрдэ, кэрэктинг аайы јартбилдиріі .

Ишмэкчилэр-ле крестьяндардын ортозында түймээндэр токтоглобой тургандар. Оо үзэрэ отко сарјуны—„орус-ла Японнын јуузы“—урды.

Кааннын башкаруузы нэниг учун ол јууны баштап алган?

Рассэй јэриндэ фабрик-завотторго бойлорынын анча јөбжөлөрин салган база бастра орустын бастра фабрик-завотторы колунданып алган өскө государствалардын капиталисттары, бойлорына јангы астам алгадый јэрлэр бэд-рәп тургандар. Кааннын башкаруузы омордын күүнин јәттирип. Күн чыгыжында ишбээләри јок Корея-ла Манжурияны јуулап олјоолоп аларга сананган. Оо үзэрэ каан бойы-да онын карындаштарыда бойлорынын јыргалдарына база јангы јөбжө таап аларга санангандар. Корея јаар дээр башка государстванын колы чөйиліп турган. Ол государства—Јпон болгон. Учында јуу башталганы-ол.

Оо үзэрэ кааннын башкаруузы мындый сүмэлэ бөйын сүүндирип туратан: „иштиг албатызынын сагыжын јуу-ла јург ичиндәги кэрәктәг радала, јуудын кэрәгиндә болуп революцияны јәнгил базып аларыс“—дәп шүүгән.

Јуу әг-лә баштап кааннын башкаруузына коомой башталды. Орус бийләр салдаттарын тоноп туратандар, учында Япондор орустардын чээрүзин јуулап, талайдагы чээрүни кэрәптәри-лә сууга агызып салдылар. Јуу јаман болгон болуп, канча мунг улус кырылган нә нәмә бааланган болуп бойы-ла чээрүнинг, ишмэкчиләрдинг-лә канча миллион крестьяндардын ортозында революциянын кэрәги катап тыгып чыкты. Кааннын башкаруузынаг бош кылынгадый закон болзын дәп, база албатынын чыгартылу улустарын јуузын дәп земскийда иштәәги улустары, профэссорлар база өскө либерал буржуйлар бойлорынын үүндәрин бәргләди.

1905 жылдагы революциянын күндәри јууктап кләәткәндәр. Каннын јагы-ла канайып кылынып тартыжатанын јарттын бу күндәрдә шүүп билип аларга кэрәк болгон. Болшәвиктар-ла меншевиктардын ортозы раак болуп турганы мунда билдирди.

Ленин баштаган болшевиктар ишмэкчи лэ крестьян-нынг сойузы учун тартышкап јат.

Ленин баштаган белшевиктар кандый сүмэ айткандар эди? Каан јангы бузуп чачарга ойи јэткэн дэл ол айдып тургандар. Тартууды баштагадый јангыс ишмэкчи ук, ол тартуудын күчи ончо ижэмчилү сойузник эмэс, ол баштаппкы-ла кэрэк тужунда ишмэкчиләрди акка таштап туура басклай бәрдиләр; ишмэкчиләрдинг сойузниктары — јангыс крестьяндар; ишмэкчиләр јәрдинг кэрэгиндэ помещиктар-ла крестьяндардын тартыжып турган кэрэгиндэ, болушкадыйлар: ишмэкчиләр-лэ крестьяндар каанды чачала революционный башкаруу тудуп алгадый, ол башкаруу јангы јанг туду т баштаар дэл айдып тургандар. Чындап, ол тужунда пролетарий улус бойынын кичээгэн социализм үүрэдүнинг аайын бүдүрип болбогон, баштап јәнгип чыканы, онынг кэрэгин јәнгилтэдәр эди.

Айдарда, ишмэкчиләр-лэ крестьяндардын сойузын Владимир Ильич февральдын-ла Октябрьдынг революциязынаг ала јарлап турган эмэс туру, ол оны 20 артык оны јарлап баштап алып тыгыткан туру.

Владимир Ильич 1903 јылда „Д е р е м н э д э г и јоктуларга“ дэл бичик чийгән. Ол бу бичиктэ бистинг партиянын јакшызын, онынг кичээп турган кэрэгин, онынг кылыгын јартг крестьяндар јәнгил билгәдий јартг тил-лэ бичигән эди.

Капиталист јанг турганча, крестьян јоксрабай аргалу крестьянга эмээ помещикка кулдатбазым дэл ижинбэй јат, онынг кэрэгиндэ деремнэдэги јоктулар гороттогы ишмэкчиләр-лэ биригип јангыс аай кылынгадыйлар, дэл Ленин ол бичигиндэ айдып турган. Крестьяндар јангыс помещиктардын јәрин блаап алар эмэс, церквэнинг-дэ монастырдын-да, родовой, кабинет јәрләрди ончозын блаап аларга кэрэк дэл ол айдатан.

Помещиктардын јәри учун, крепостной правадан арткан јангнын аайын јок эдәргэ тартыжатан учун деремнэдэги јангыс јоктулар туруп чыгарлар эмэс, бастра крестьяндар аргалу — байлары-ла кожо туруп чыгарлар.

Ишмэкчи ук дээ помещик-ла удра тартыжып турган бастра крестьяндарга баштапкы тужунда болужарга кэрэк.

Деремнэдэги јоктулар пролетарийлар-ла тал орто пролетарийлар. Байлар-ла кожо барары узак эмэс. Јангыс помещиктынг кыйынын озор кожо јуулап чачарлар. Качан бастра капиталист јанг-ла тартыжып, буржуйлардынг бийләнгәнин јок эдәргэ баштагылаза, деремнэдэги байлар јоктулар-ла удра јуулашклаарлар.

Деремнэдэ јаткан кандый-ла кижн бэйин айлантра көрзин-дәп Ленин ол-ла бичигиндэ чийгән—канайып ту-душ аргалу-байлар кайракандардын—помещиктардын кы-лығын јаратклабай јадылар. Канайып олор албатыны кы-стап турганына-ла кайракандардын јэрлэри ээн туруп јат-канына комыдап тургандарын. Канайып олор помещиктын јэрин крестьяндардын колуна јуунадып аларын, көстинг көскө эрмәктәжэргэ сүүп јадылар.

Байлардын айдып турганына бүткәдий-бэ? Јок. Олор јәрди албатаа кэрәксип тургандар эмәс, бойларына кэрәк-синип јадылар. Олор эмдидэ јүзүн—јүүр (купчей и с'емной) јэрләр алгылап алгандар, онызында ассынып јат. Айдарда, д е р е м н э д э г и ј о к т у л а р п о м е щ и к т а р - л а т а р -ты жар тужунда байлар-да раап барбастуру. Јаңыс баштапкыла алтамды бис кожо эдәрбис, оноң ары башка айрылып баргадый кэрәк болор.

Онынг учун, гороттогы-ла дэрэмнэдэги буржуйлар-ла тартыжарга, дэрэмнэдэги токтулар гороттогы ишмәкчиләр лә биригип оноң ары тартыжарына бәлэтәнгәдий.

Ортон күчтү крестьяндар бу тартууда кәм-лә барга-дый?

Јирмә јыл мунаң озо бу кэрәккә Ленин јарт кару-айткан әди: кайдарда, качан байлар-ла јоктулардын эәл-ләр-лә ишмәкчиләрдинг (јалчылардын) ортозында тартуу блааш башталганда, —орто күчтү крәстьян, кайда барарын, билбәй јат. Байлар, сән база јөөжөлү-эә болуп јакшы саа јылаңаш ишмәкчиләр-лә әдкәдий кэрәк јок, бойлары јаар кычырып јадылар. Ишмәкчиләр дэзә: байлар сәни мәкә-ләп туруп тоноп аларлар сән байлар-ла тартыжарга бис-лә јаныс турбайынча арган таап болбосынг дәп айдып ја-дылар.

Ишмәкчи ук-ла дэрэмнэдэги јоктулар орто күчтү крәстьянды бойларынын сојузнигы әдип алгадыйлар.

Меньшевиктар дэзә торт тәскәри шүүп ололды үүрә-дип тургандар. Крәстьян улус революциянынг кэрәгинә туружуп болбос, пролетарийлар дэзә торт кааннынг јағын јуулап чачарып сананглабагадыйлар, ол јаңыс буржуй-лардынг кичәэгән кэрәгинә туружуп болушкадый дәп шүү-п тургандар. Меньшевиктарга Плеханов кожулган.

Ол тужунда Троцкий бойнынг сүмэзин айдып бәр-ди. Каанды чыгарала ишмәкчи башкаруу түргузар дәп ол айдып турган. Крәстьяндарды кайдатаң? Крәстьяндарды, ол мәншевиктар чылап нәмә бәдобоғән. Ишмәкчи ук крәст-ьян-ла кожо барып болбос, канайып-канайып пролетарий кааннынг јағын јәнгип алза, онынг кэрәги крәстьяндардынг кэрәги-лә табарыжар, айдарда олордынг ортозында тартуу

башталбайынча болбос дэп, ол анайып туратан. Бу чэмдү шүүлтэлэ ол тужунда Ленин тартышкан, ол үүрэдүниг жарабазын бүткэн кэрэктин аайы-ла бис эмди билэрибис (оног башка ол үүрэдүни „үзүлбэс революция“ дэйтэн).

Ол тужунда база бир политический партия башталган. Ол партия бойын социал-революционер (эмэээ баштапкы буквалар-ла Эсэр) партия дэп адайтандар. Эрмэктэриниг аайында крестьяндарга блужаачы партия болгондөр, чын кэрэктэ дэээ (сурууларынын аайынд) кулактардыг-ла дэрэмнэдэги аргалулардыг учун турушкадый партия болгон. Учунда эсэрлэр ишмэкчи-лэ крестьян жаг-ла жуулажып божогондорын, бис билэрибис.

1905 жылда болгон революция Ленинныг-ла большевиктардыг үүрэдүзиниг чынныг јарт көргискэнин бис ээчидэги куучында билэрибис.

Сурактар.

1. Экономисттар“ ишмэкчилэрдинг түймээнинэ нэниг учун чэмдү болгондор.

2. Рассей јэриндэ ишмэкчи партияны төзөл баштаарга „Чээдиргэн“ дэп газет нэ тузалу болгон.

3. Партиянынг члэни кэрэгиндэ болгон блааш нэниг учун бастра партия бөлүдэриниг бажы болды.

4. Либеральный буржуйларга бүдүнбэй ишмэкчи ук бойы ончо иш албаты аргаланар түймээнниг бажында туруп оны баштап турузын дэп айткан Ленин нэниг учун акту болгон.

5. Ишмэкчи уктыг-ла крестьяндардыг сойузын Ленин-канайып шүүгэн ди,

Кичээйтэн кэрэгийгэр.

Партиянынг уставында, партиянынг члэни кэм болуп тургадый дэп айдып турган пункты таап көригэр, база оны 2-чи јуунда Ленинныг айткан сүмэзилэ тэнгдэштирип көригэр.

Ээчидэги урокка бу мундый кэрэктэрди кичээп бэлэтэп алыгар: слэрдинг јэрдэ 1905 жыл канайып өткөн; крестьян түймээндэр болгон-ба; крестьяндар нэни кичээнгэндэр; крестьян түймээндэрди кэм канайып басты; түймээчи ишмэкчилэрдинг кэрэгиндэ крестьяндар ол тужунда нэни билгэндэрин.

ТОГУЗУНЧЫ КУУЧЫН.

1905-чы жыл.

Нэнин кэрэгиндэ куучын.

Бу куучында бис баштапкы орус революция-ла таныжарыбыс. Ол кэрэк 1905 жыл январь айда ишмэкчилэр каанга суранып барганынаг башталала ол-ла жыл декабрь айда Маскваныг ишмэкчилэри мылтык жэпсэлдүлэр каан башкаруузын жаратклабай түймээн божогонун, бис корэрибис.

1905 жылдагы-ла 1906-чы жылдыг баштапкы айларын-дагы болгон крестьяндардын түймээндэри-лэ таныжарыбыс. Ишмэкчилэ крестьяндардын түймээндэри бастырган кэрэктин аайын табыжарыбыс, большевиктар, пролетарий-лар-ла крестьяндар болгон баштапкы орус революциядан нэ туза алыгандарын, билэрибис.

1905 жылда январь айдын 9 (22) күниндэ ишмэкчилэрдиг атканы.

Кэрэктин башталганы кичинэк нэмэдэнг болгодый. Путилов-завотто үч ишмэкчи мастэр-ла кыйыжып заводтон чыгартыргандар. Ишмэкчилэр дэээ оморды ойто алзын дэп кичээп турдылар. Гапон арга јокто ишмэкчилэрдин адынаг бийлэрлэ, онын кэрэгиндэ, эрмэктэжээчи болгон айла бойы ончозын јакшы бүдүрип бэрэр болуп сөзин бэрди. Бийлэр јоптөнбэди. Ол тужунда ишмэкчилэр түймээп чыктылар. Путилов заводтын ишмэкчилэринэ тургузала өскө јаан заводтордын ишмэкчилэри кожылдылар, — ол тужунда заводтордо болгон учурларды бастрэ ишмэкчилэр жаратклабай тургандар. Уч күннин туркунуна түймээглэп тургандардын тоозы эки јүс мунга јэтти. Ишмэкчилэрди бойынын үүрэдүзинэнг кыйдырбаска Гапон түймээнин бажына турбайынча болбос дэп, оны башкарап болды. Петроградта ончо фабрик-завотторлу участкаларда болуп турган он-јок улусту јуундарда ол куучын айдып турар болды. куучындарында ол ишмэкчилэрди революциядан јалтандырып, каанга ижэнглэзиндэр дэп оморды кычырып турган. Бастрэ ишмэкчилэр мундый јоп бүдүрглэди ончозы јангыс аай јуулуп каанга суранып барар дэп, онда ончо ишмэкчилэрдин шыра-кыйынын айдып бэрип.

Бу комыдал бичикти ончо ишмэкчилэрдин јуундарында кычырып тургандар, јүс мунг улус оны-ла јоптөнглэп тургандар. Анда чийлгэни бу:

„Кааныбыс, бис, ишмэкчилэр баалдар, бистинг үй улустарыбыс-ла арга-жок карган адаларыбыс, чынды база коруны бэдрэп, кааныбыс, саа кэлдибис. Бис жоксрадыс, бисти күч чыканча иштэттирип кыйнап жадылар бисти кижээ бодобой, бисти шоктоп элэктэп жадылар, эр-жагына кыйналып унчукпайтан кулга тунгэй бисти көрглөп жадылар. Бис база чыдашканыбыс, бисти дэээ там-ла жоксрадып права жок, эш нэмэ ондобос эдип жадылар, бис шыра кыйнап аргаланар эбибис жок болуп тумаланып жадыбыс, мунан ары чыдаарыбыс жок, кааныбыс, чыдаар ойибис жэтти; бискэ ол коркушту ой жэтти, качан, күч жэтпэс кыйынга чыдап жүргэнчэ өлзө жэнгил“.

Онон ары комыдал бичик, кааннап иштэйтэн күн 8 час этсин дэп, жал акчаны эбэш аайлу этсин дэп, политиканын кэрэгиндэ түрмэлэгэн-лэ айдаган улуска бийанын жэттирзин дэп, буруу жок болзын дэп база өскө бош кылынып жүргэдий салымдарды, учредительный жуун жуузын дэп (албатыдан чыгаргылу улусты), табынча албатаа жерди бэрэрин баштазын дэп сурап турган.

Бу бичиктэ ишмэкчилэрдинг андый кэрэктэри-лэ суруулар адалгандар, кажылары омордын ортозында көп жуулган, онон башка мунда андый-да суруулар адалгандар, кажыларын ол тужунда социал демократтар нэкэп тургандар.

Комыдал бичик мунайып учалган: саа айдарга кэлгэнибистинг энглэ жаандары бу, кааныбыс. Оморды бүдүрглэзин дэп жакаруунды бэр, бойынг оны бүдүрэринг дэп чертэн,—ол кылык-ла сэн Рассэй журтты улу мактылу-да чапту-да эдеринг, чактыг чача бойынг адынды бистинг жүрегибистэ-лэ бистинг угыбыста мактулу эдеринг жөлтөнбэй бистинг молжуубысты угуп болужынг жэттирбэээн — бис бу сэнинг журтыннын алдындагы жалаанда өлөрэбис, бистинг барар жэрибис-тэ кэрэгибис-тэ жок. Бистэ эки-лэ жол-эмэээ бош салымду жыргалду жүрэрис, эмэээ өлөтөнис. Кажызында бискэ кааныбыс, айдып бэр,—бис сөс жок онызы өлүмгэ-дэ болзо, оны-ла барарыбыс. Бистинг тыныбыс кыйналып калган Рассэйгэ көдүрги болзын, бискэ бу көдүрги ачынчылу эмэс, бис оны эрмэк жок бэрэрибис.

Каанга барганынап албатаа туза болбозын ишмэкчилэргэ жартын айдарга ол тужунда социал демократтар тэмэй күжирэнгэндэр. Каан база онын башкаруузы капиталисттардын учун тын туружып турганын, ишмэкчилэр бойлорынын кичээгэн кэрэктэрин жагыс алба-ла ээлэринэн-лэ кааннап блаап аларын тэмэй айдып тургандар. Албатынын каанга бүдип турганы сүрэкэй тын болгон

каан бийләрине мэкәләттирип чын кәрәкти билбәй јат каан бойы албаты учун дәп бүдүп тургандар.

Ишмәкчиләр јаткан участкаларда каанга барарга бәләтәнип турар болдылар. Барар күнди озогы тооло январь айдын 9-чы числодо воскрәсэн күн этги (эмәзә јаңгы тооло январь айдын 22 күнүндә).

Каанның-да башкаруузы база уйктабаган. Ол канду мылча әди, ишмәкчиләргә канду үүрәдү әдәргә сананды ол кылык-ла ишмәкчиләрди јалгандырып, катап олар түймәән чыкпас дәп шүүп турган. Ишмәкчиләр торг мылтык јәпсәл јок болорлорын билгләгән-дә болзо, олар Псковтаң Питерга болушка чәэрү алдырлаган, јаан мылтыктар (пушка) тартып акәлгәндәр.

Участка зайын ишмәкчиләр таң-ла јуулып турдылар. Эртән тура он-јок (канча јус мун) мылтык јок ишмәкчиләр гороттын јаказынаң ортозына, каанның јурты јаар (Зимний дворец јаар) баскладылар. Улустын алдында иконалар-ла церквәниң мақыларын база каанның сүрин алпарлагандар. Ишмәкчиләр: „кудай, каанды корула“, „ә каан улустарынды“ база өскө церквәниң кожоңдорын кожоңдоглогондор. Каанның башкаруузы дәзә бәлән оттурган. Јурт зайын чәэрүләрди јажырып салглагандар, оромдорда дәзә атту чәэрүләр-лә казактар јортклап јүргәндәр; каанның јурттынын алдындагы јалаңда пушкала пулемөттөр тургузып салгандар. Качан улус гороттын јаказынаң ортозы јаар басклап кәләрдә, оморды, мылтык-ла пулемөттын окторыла үлдү-лә база камчы-ла, угкугандар. Андыйда болзо ишмәкчиләрдин кәзиги кааның јурттына јәдип баргандар (Зимний дворецка), качан көп улус јуулган соондо, бир, әки катап мылтыктын табыжы угулды. Учүнчи катап мылтыктын табыжы угулганы, ол јалаңды, айландра турган ағаштарга көрбөргә чыкан уулчактарды атклаган. Казактар дәзә качып брааргкан улусты сүрүштиләр. Тушкан-ла кижини атклагандар, чапкандар база јыдалагандар.

Качан соондо өлтиргән-лә шыркалу улусты больница тарклаарда, јаңгыс күнниң туркунуна 1.216 өлтүргән-лә 5.000 шыркалаткан кижидә јәттиргәндәр. Канча кижини полиция туйка түни-лә јууп салгандарын бис оны качанда билип албазыс.

Андайда болзо, бу кылыктын учы, каан-ла онын јууктары сакылаганча, болбоды. Омор революцияны албатынын канына агызып ийәргә санангандар, чындап көрзө омор каанга будуп турган албатынын бүдүмин атклагандар. Ишмәкчиләр әнди, кайданда бийан сакып албасын, јарт билгләди, оморго каанга бүдүргә болбос, торг бой-

лорынын күчинэ ижэнбэйнчэ. Јаңс алба тартуу-ла оло­ бойлорынын жүрүмин ондоп аларлар, ол жүрүмнинг учун тартууда оло­р энлэ башта кааннын жаңын јолынаң кый­ дырып јок эткэдийлэр. Озо социал-демократтар оло­рго кэрэктиң аайын айдып тургандарын оло­р эмди ондоогло­ды. Бу кэрэкти удабай ба­стра Рассэидиң ишмэкчилэри угуп билглэди. Акту ишмэкчилэрди атканы 1905 јылда январь айдың 9-чы кү­ниндэ каанду воскрэсэн ончо јурт­тын ортозындагы тартуудың бажы болды. Качан, түймэ­эндэ турушкан учун канча мунг ишмэкчилэрди дэрэмнэ зайын айдаглаарда, ишмэкчи уктың алдында кандый бу­руу эткэнин јарт ондоды. Ол түймээн дэп нэмэ там өзип тыгып, ончо ишмэкчи јаткан райондор кожылып, кресть­яндардың ортозына барып учында чээрүдин база талай­дагы чээрүдин ортозында болды.

Ленин ол канду воскресенди нанайып көрип турган.

Владимир Ильич соондо ол болгон кылыктарды бу мунайып көрип турган. Ол оны Швэйцарияда жүрүп соци­алист Оскүрүмниң Сојузына канду воскрэсэнниң он экин­чи жылының күнүндэ, мунайып айткан:

1905 јылдагы январь айдың 22 чы күнүндэ јэтрэ (озо­гы тооло 9 кү­ниндэ) Россэй јериндэ рэволюцияның партиясы бирлэ кээк улусту болгон... Баштагадый улус јүс­лэ тололотон, бир канча мунг јериндэги организацияның члэндэри, бир айдың туркунуна жаңыс катап чыгатын бир кээк рэволюционый бичиктэр, оло­рды көп сабазы өскө јэрдэ иштэп Рассэй јеринэ туйка акэлэлгэн, оның учун көп улус-та шыралайтан, —Рассэй јериндэ баштапкы рэво­люцияны партиялары эн-лэ озо социал-демократ партия 1905 јылда—январь айдың 9 күнүнэ јэтрэ, андый болгон­дор.

Андыйда болзо, бир кээк айлардың туркунуна кэ­рэктиң аайы сүрэн башкаланды. Рэволюцияның социал­демократтары канча мунга өсклэди, ол мундар эки-үч миллион пролэтарийлардың башчылаары болдылар. Про­лэтарий тартуу јаан шакпырт этти, 50-100 миллион крэ­стьян албатының ортозында рэволюция база баштала бэр­ди. Крестьяндардың түймээндэри чээрүгө јууктап чээрү кижилэрдиң түймээндэри болуп учында чээрүниң бир бө­лүги база бирзи-лэ јуулажып божор болды. 130 миллион албатылу элбэк јэр онойып рэволюция кирди. Үргүлөп турган Рассэй эмди рэволюционный пролетариатту-ла рэ­волюционный албатылу Рассэй онойып болды.

Ол тужундагы чээрү улус (јауулары-да талайдагы­да) жаңыс-ла эрмэк билип үүрэнгэндэр; „чын андый“ „јок

андый эмэс“ „уктум“,—оның айдар эрмэги ол тужунда ол-ла болгон. Ишмэкчи-лэ крэстьянның ортозында болгон түймээн чээрүгэ тэм артыкпай өтпөди. Оноң башка чээрүнинг јадыжының аайын база јуу болуш этти.

Түймээнинг кэрэгинэ баштапла талайдың чээрүләри киришти. Кэрэктэ туратан улус јэтрэ бичикчи улус болор учурлу. Оның кэрэгиндэ кэрэктэ турарга крэстьяндардан бичикти артык билэрлэрин ийэтэн, машынаның аайын билэр ишмэкчилэрди оноң көп тургузатандар. Талайдагы кэрэптэрдэ көп ишмэкчилэр болгон учун, Кара талайда турган кэрэптэрдэн броненосец „Княз Потемкин“ июль айдың 14-15 күнүндэ түймээп чыкты. Түймээнинг башталганның кэрэги мунаш ала болгон. Талайдың чээрүләрин (матростарды коомой азрагандар. Бир катап курсак азып турган алгыйга курт койлоп турган эт сылып турганын көрөлө, курсак ичпэдилэр. Бийләри оморды коркузуп трудылар, матростар дэээ ол-ла сүмэлү тургандар. Айдарда бийлэр түймээп тургандарды атклап салар дэп јөн этклэди.

Бир офицер матрос Вакулинчукты аткан кэрэгиндэ матростар бастра түймээп чыклады.

Јаман көрөтөн бийлэрди талайга таштаглайла, офицэрлэрди арестовать этклэди. Кэрэкти эмди матростар бойлоры туткан улустар башкарар болдылар. Кэрэп Одэса дэп горотка јууктап кэлди, анда ол тужунда ишмэкчилэр түймээглэп тургандар, Вакулинчуктың сөөгин јууган, гороттагы улус бастра турушкан. Јамылулар аралажарга јалтанып тургандар, оноң башка броненосец бойының пушкалары-ла јаан мылтыктары-ла, горотты бастра јок эдэр эди.

„Потемкин“ кэрэптэги түймээнди каан угала, сүрэкэй коркыды. Кара талайдың ончо кэрэптэр түймээп тургандарын токтозорго барглады. Потемкин дэээ көп өштүлэринэ удра јалтанбай барды. Ол тужунда андый кэрэк болды, оны бийлэр торт санаглабаган. Ончо кэрэптэрдиг матростары бойлорының иштэрин таштаглап түймээп тургандарды атклабады „ура“ кыйгырып туруп революционный кэрэкти уткуглан турдылар. Качан ол кэрэктэрдиг „Потемкиннаң раада алып барглаарда бийлэр сүрэкэй сүгүңглэгэндэр. Андыйда болзо, бир јаан „Георгий Победоносец“ дэп броненосец оморго бириккэн.

„Потемкинда“ турган матростар чылап ончо кэрэптэрдэ матростар революцияа бэлэтэлбэгэн болгон. Оноң башка „Георгийда-да“ тургандарынаң булгак болды. Кэрэптэ арткан контр-революционерлар матростардың ортозында булгак этклэп турдылар, учында кэрэпти тайыс

жэргэ оттургузуп салдылар „Потемкин“ жагыскан артып калып, кызыл манынын алдында 12 конок жүрди, учы ба-

**Үч жылга чыгара бастра түймээгэн
ишмэкчилэрдинг тоозы.**

1896 жылдан 98 жылга јэтрэ	132.547 кижжи.
1898 жылдан 01 жылга јэтрэ	119,105 кижжи.
1902 жылдан 04 жылга јэтрэ	148,407 кижжи.
1905 жылдан 07 жылга јэтрэ	4.711.653 кижжи.

жында арга јокто Румын јэрдинг јаказына токтойло румыннын јамылуларынын колдорына бойлоры бактылар.

Кара талайдагы флоттыг түймээни анайып божогон. Андыйда болзо, түймээндэр торт токтобойгондор, ишмэкчи уктыг ортозында революциянын кэрэги өзип тыгыганча чээрүдин ортозында ол база өзип турган.

Ишмэкчилэрдинг тартуузы ончолордынг каттай түймээни.

Ишмэкчилэрдинг тартуунда эн-лэ тузалу нэмэзи түймээн болгон. Эмди бу түймээндэр башка-башка фабрикаларда болбогон, гороттогы ончозы жагыс туруп түймээглэйтэндэр. Бойлорынын нэкэлтэ сурууларында ишмэкчилэр жагыс бойлорынын кэрэкэрин нэкэл сурагандар эмэс, јаткан јуртын жагын—учырын айлап башкалатсын дэл сурагандар. Түймээндэр бир гороттог база бир горотко ұлай-дэлэй көчип токтобой турган. Јаан түймээндэр Иваново-Вознесенскта, Лодз-да, Варшавада, Тифлиста, Нижнийда база өскө јаан јэрлэрдэ болгондор. Көп горотторды бу түймээндэр полиция-ла чээрү-лэ тартыжып кан агызып божойгондор. Ишмэкчилэрдинг энлэ јаан түймээндэри октябрь айда болды (1905 жылда), качан ишмэкчилэр бастра түймээп чыклаарда.

Түймээнди Масквада типографиянын ишмэкчилэри (наборщиктар) баштаглады. Удабай бастра јурттынг ичиндэ түймээн өтти ол түймэндэ бастра ишмэкчилэр турш-

кандар, ол түймэндэ тээмир јолдыг-ла почто-ла тэлэграфтын служащийлары түймээжип токтоды. Бу түймээн чын политический бастра јангыс аай турган ишмэкчиләрдинг түймээни болгон, ол түймээндэ ишмэкчиләр јангыс бойы бойлорының нэкэлтэ сурууларын ас нэкэгэндэр, олардын сурагны—бастра ишмэкчи ук-ла иштинг албатызынынг кэрэги болгон. Бу түймээн тужунда канча мунг улус кызыл маанылулар горотын оромдорына чыгып басклап јүрэтэндэр. Кайдала јаландарда тураларда көп мунг улустынг јуундары, митингтары болглогон, кээик јэрлөрдэ казактар-ла атту чээрү-лэ, жандарм-ла полиция-ла соғужып божойгондор. Кээик јэрлөрдэ барикадалар (оромды ағаш-таш-ла сынык нэмәлр-лэ туй салглайтандар) баштала бәрди; тээмир јол торт токтогон, тэлэграф иштәбэй барган. Кэрәктинг аайы ајыктуун башкаруу көруп турган. Онынг учун ол јөпкә кирип турган, ол түймээн буржуйларга түбәк јеттирип турган учун, чээрү-лэ оларды токтодорго башкаруу чыдаарына ижәнбэй турган. Онон башка башкаруу јөпкә кириптә турза оны соондо ойто блаап аларына ижәнип турган. Октябрь айдын 17 күниндә каан јакаруу (маниФест) бичик чыгарды, ол бичикти албатынынг ортозында кийиндә мунайып токтоп кожондойтон; „каан коркыйла манифест чыгарды: өлгөндөрди-бош салып, түрүләрди арестовать эдәт“. Түймээн токтоды.

Октябрдын 17 күннинг эртәнгезиндә-лэ качан албаты јыргап турарда, бастра јүрттынг ичиндә улусты тоноп өлтүрүп турар болды. Бу кылыкты башкаруу интеллигент-ла еврей улусты базынарга баштаган. 110 јуртынг јэрлөрдә ол тоноп өлтүрәтән кылык болгон, ондо 4 мунг кижи өлтүргәндәр, баалулаган улустынг тоозы 10 мунг болгон. Томтурада, ол тужундагы (кара сотнелар) акттар губернатор-ла архиерейдинг көзинчә театрды бәктәйлә андагы мунг ажра, көбизи ишмәкчи улусты, өртөгиләп салдылар.

Манифест јангыс албатыныла мэкәләп алгадый нәмә болгон. Тартыш дәзә катап там тыгып башталып турган.

Ишмәкчи депутаттардын советтәри.

Питерда ишмәкчи депутаттардын соведи башталды, база андый советтәр Москвада, Красноярскта, Читада база өскө горотторда (Иванова-Вознесенскта Совет август айда башталган). Бу Советтердинг башталган кэрәги-түймээндәрди башкарарга, онон башка олар бастра түймээндәрди башкарарга санагандар, олар

ол тужунда-да ишмэкчи башкаруу аайлу болгондор. Советтердин бэргэн жакарууларын угуп бүдүрэтэндэр. Советтердин жакаруузы кэрэгиндэ канча жаан демонстрациялар, түймээндэр өткүргэн; Советтердин кычырууна болуп банкаа акча салган улустар олорын ойто алгылагандар; декабр айдын туркунуна банка салган акчадан онон, алганы 86 миллион солкоой алтын акчала артык болгон.

Советтер, жагы революционный башкаруунын төзи дэп, Ленин оны сүрэкэй көрөтөн.

Андыйда болзо, ол тужундагы советтер, озогы жагды бузуп, чачарга, јэтрэ күчтү эмэс болгон. Башкаруу дэээ эки башка кылынып турган горот-ла дэрэмнэнин күчтэрин базар, бойынын чагын жууп турган. Түймээн ол тужунда сүрэкэй тынган. Кранштадта турган матростор түймэглэгэн, база лейтенант Шмидт баштаган Севастопольдагы матростор түймээп тургандар, соондо ол Шмидт дэп кижини Березани дэп ортолыкта аткылап салгандар, Гродно, Самара, Рига, Выборг дэп горотторда турган чээрүүлэр база Польшада, Кавказта, Владивостокта, Читада, Красноярск-ла Харбиндагы чээрүүлэр түймээп тургандар.

Андыйда болзо, түймээн колунда мылтыктулар жагыс Москвада-ла база каа-жаа јэрлэрдэ болды.

Масквада мылтык-јэпсэл тудуиган албатынын түймээни.

1905 јылда декабрь айда Масквада мылтык-јэпсэлдү түймээн башталды. Ол тужунда ишмэкчилэр баштапкы кызыл чээрүүдинг отрядтарын база ишмэкчи дружиналар баштап алдылар. Гороттын кайкал орондорын барикада-ла туй манап салдылар, олорды ажра чээрүүлэр-лэ жуулажарга. бүдүн жарым неделэ ол оромдордо тартыш болды. Башкаруу ол өйиндэ өскө гороттордан чээрү акэлип алган. Чээрүүнинг тоозы дружиндагы улустан раак артык болгон, мылтык-јэпсэлдэри база раак артык болгон. Масквадагы чээрүгэ башкаруу тын ижэнбэй турган, онынг учун ол оны чэрү јаткан тураларда туткан. Ижэнбэй турганы дэээ, мунын алдында-ла Маскванын Гренадер полкта база Масквада турган чээрүүнинг ортозында түймээн болгон. Башкаруу кандыйла кылыктан жалтанбай турган. Гороттын ортозында Кудринский јалагдагы церквенинг үстүнэ пулемот тургузуп салгандар, церквенинг шагынын табыжынын ордына преснянын ишмэкчилэри јаар уулап алган пулемот тркреп турган; жаан мылтык-

тар атклаган. Он-жок улус өлтүргэн, көбизи дружинанын улузын эмэс, тэгин ором-ла базып жүргэндәрди көргөндөлө адатан. Соондо анаиҥ артык улусты арестовать эдэлэ түр-мэлэп-тэ салган, айдагандары-да көп болгон. Москваныҥ мылтык-жәпсәлдү түймәэнди ярадып ого болужуп Сормов-та (Нижегородский гүбәрдә) Горловка-да (Донда) Жмеринкада (Украинада) кавказтын үстүги учында, Сибирдә база өскө жәрләрдә анайып-ла түймәэн чыклагандар, олар нәмә болбой бастырдылар. Башкаруу јәнгән болуп јыргап турган. Ол тужунда башталган ончо советтәрди бузуп чачты. Петербургтын Соведи бастра члэндәри-лә арестовать эттирәлә депутаттарын Сибиргә айдаар әдип јаргланган.

Крестьяндардым түймәэндәри.

Ишмәкчинин аргаланар кылыгы (түймәэн) крестьян албатаа отко үсургандый болды. Оо үзәрә крестьяндарды јоксраткан 1905 лә 1906 јылдарда аштын јәтрә чыкпаганын кожор кәрәк. 1905 јылда сентябрь айда, озогы јууган аштан, 600 миллион бут ас јуулган, 1906 јылда алдындагы јылдагызынан 300 миллион бут ас јуулган айдарда, эки јылдын туркунуна аштын бүдүп турган крәзи үч үлүдән әкилә үлү болды.

Түймәэндәр 1905 јыл јаскыда башталган, олар сүрәкәй тыгып көптөгөн соноры јыл (1906 јыл) күскәри болгон. Түймәэндәр мунайып башталгандар, јөп-лә јарлаган күндә помещиктын јурттын айландра јаткан крестьяндар түргән јуулагылап; ашту амбарлардын сомокторын ооткылап, аблагарына салып алып амырла јурт сайын таркай бәретәндәр. Помещиктардын бойларына тийбәйтәндәр. Помещиктардын агаштарын кәскиләп тура бәрдиләр, ол агаш кәрәгинә крестьяндар бойлары түрәп калган эди. Гороттогы ишмәкчиләргә адаркажып крестьяндар помещиктарга кәрәктәпәскә база мунайып тартышклайтан; бойлары помещикка барып јалданбайтан; өскөдә улусты оо божотпойтон, кандыйла јәнгил јалду јәрди јалдап албайтандар.

Онон башка тудуш помещиктын јәринә мал божотклоп турар болдылар, база бойларыла билингләп помещиктардын покосторын иштәгләй бәрдиләр. Крестьяндар бойларыла билип помещиктардын, база көп јәрдә монастырдын јәрләрин сүрүп кра иштәәр болдылар. Бу јәрләрди олардон блаап алган эмәс бәди; бу јәрләр тудуш олардын колдоры-ла иштәлгән эмәс пә—онын учун олар онын әэзи болуп мәнзинип тургандар.

Агаштын, покостын, јәрдин кәрәгиндә тартыш учын-

да помещиктардын журттарын тоноорына жэттирди. Өрт-өр тудуш жалбрап турдылар. Помещиктар кийиндэ ойто бойлорынын жэрлэринэ жанглабазындар дэп, крестьяндар журтты торт нэмэ артыспай өртөйтэндэр.

Оны бойлорынын көзи-лэ көргөн улустар Саратов губэрдэ мунайып чийглэп јат: „Помещикты журттынаң раадатан, ашты үлэжип алглайтан, кэзиктэ журттың кыймыктаар јобжозин, малын алпарглайтан, јалчылардын база айл ичиндэ иштэп турган улустың јалын төлөп божодотондор, баалу тураларды эмээ албарларды өртөглэйтэндэр. Помещикты албаа каа-јаа ла тудатан. Помещикты тоноп божогонла тэң үлэп бэрэрин эрмэктэжип јопти бүдүрэтэндэр, оның кэрэгиндэ приговорда бичийтэндэр. Урядниктар стражниктар јажынгылап јүрэтэндэр, каа-јаа кандый јэрдэ оморды арэстовать эдэтэндэр. Крестьяндардын бажын дружиналар билип тургандар, үлүүниң кэрэгин база башка комитеттэр билэтэндэр. Помещиктан алып алган акча бастра јонның јобжози болотон. Помещиктардын журттарын эки кэрэктиң учун өртөглэп тургандар бирзи, помещик журтты јок болуп ойто јанып болбос. айдарда, јэрдин аайында јангы учур капшай тыңгыр, экинчизи, журт-улусты токтозорго кэлгэн казактарга јадар јэр јок болор дэп“—шүүп туратандар.

1905 јыл күскүдэ кыскала сроктың туркунуна торт чачылган-ла тонологон помещик журттарынын тоозы 2 муңнаң артык болгон. „Крестьяндар ол тужунда орус јэриндэ озогы јаман јангың төзи болуп турган бастра помещиктардын јуртын кырбай 15-чи лэ үлүзин кырып салганы јаман болды дэп Ленин анайып айдатан. Оноң башка крестьяндар башка-башка кылыңглап туруп аайы-бажы јок болуп, јакшы ичкэрлэбэгэн кэрэгиндэ революциянын бастырган кэрэги ол дэп“ айдатан.

Ишмэкчилэрдин түймээни јэнгеринэ крестьяндардын түймэни оо болуш жэттирэринэ сүрэкэй јеткэлэк болгон. Помещик крестьянга бойынын журттын көдүрип өңжидэринэ булгап турган кэрэгиндэ јажына бштү нэмэзин крестьяндар јангыс оны јок эдэргэ кичээгэндэр. Оо үзэрэ крестьяндардын түймээндэри каан башкаруузы-ла тартыжарын торт кичээбэгэн. Кэрэктиң аайы андый болгоны ол тужунда эсэрлэрдын чийип турган бичиктэри айдып јат, омор айдатан: каан јакшы болгон болзо крестьяндар каанның јангы-ла капиталист јан-ла, ол тужунда ишмэкчилэр тартышклаган чылап, тартышклубас эди, крестьяндар јангыс ас јэрдин кэрэгиндэ тартышклар эди, оморго тутак болуп турган көп јэрлүлэрди токтозып салып. 1905 јылда башталган

Крестьян Союз база эсерлердин колуна кирэлэ јоктулардын кэрэги учун турушпай аргалула кулактардын учун туружар болды. Оо үзэрэ крестьян түймээндери ол тужунда тыгып кэлглэгэндэр, качан гороттогы ишмэкчилердин түймээндери базылган кийиндэ. Онын учун кааннын башкаруузы крестьяндарды јенгил базып алган. Түймээп тургандарды токтодорго чээрүүни бир полктон ийэтэндэр. Ошкош-ла крестьян улус мэкээ киргэн чээрүүлэр јагыс боро шинэл кийип алган болуп түймээп турган албаты-ла биригэргэ бэлэтэлбэгэн болуп, крестьяндарды тыг катулап туруп божодылар. Крестьян түймээндэр бастырглады.

Андыйда болзо, революциянын кэрэгиндэ, помещиктар јердин јалын 30% (үлүгэ) јабызаттылар, ол-ла крестьяндар-ла јалчылардын кызууна болуп помещиктардын јуртында иштэп турган улустын јал акчазы 28-30 (үлү) кожылды. Үзери 1907 јыл аш јакшы бүткэн јыл болгон. Бу кэрэктәрдин бажында крестьяндардын түймээндери астай бәрдилэр. Айдарда, 1905 јылдагы баштаякы орус революция, ишалбатыны бастырып божогон эмтир.

1905 јылдагы революцияны бастырган нэрэктэр.

Баштапкыла кэрэк ишмэкчи ук бойы тартууда јарт бойынын кэрэгин билип кичээбэгэн. Онон башка бу-ла јыл башталар ойиндэ канча мун Питердын ишмэкчилери каанга молјилу јүргэндэр, олор каанга бүдүп тургандар.

Онон ары ишмэкчилэр тартышта стачка-ла оок түймээндэр эдип турдылар, јылдын учында-ла олор Масквда мылтык-јәпсәлдү түймээринэ јәттилэр. Јә бу түймәән өскө гороттордон болуш јок болгон.

Экинчи јаан кэрәк-крестьяндар ишмәкчиләргә јәтрә болужын бәрбәгәндәр. Чындап, крестьяндардын түймәәндәриндә бастра үч үлү уезгтәрдәг әки үлү турушканда болзо, јагыс олор бир ойиндә болбогондор, крестьяндар помещиктын јурттын тоноп чачарынан раак барбагандар, тонотырганыд бастра помещик јурттарынын 15 чилә үлүзи болгон. Әг-лә раагы он-јок крестьян албаты чээрүүдә болуп, онын јаан күчи болуп, революция биригәргә бәләтәлбәгән болгон. Чындап, чээрүдәги-лә талайдагы кәрәптәрдәги түймәәндәр каан башкаруузынын аайын булгап турган, андыйда болзо, чээрүүнин көп сабазы-ла каан түймәәп чыкан крестьянла ишмәкчиләрдин қанын агызып токтозкон.

Узэри эбэш бош јүрүм кичээйтэн буржуйлар, албатынын түймээнинэ болуп, кааннаг бир эбэш бойынын нэкэлтэзин суруулап туруп, ишмэкчи бойын оо мэкэлэтирбэзин билип алып революциядаг кыйды.

Качан адмирал Дубасов Масквада ишмэкчилэрди адарда, качан Мин, Римаг, Мэллэр-Закомельский, Рэниэн-кампф генералдардын граф Орловтын база өскө отрятары кайдала ишмэкчилэрди чээрү улусты крестьяндарды атклап тургылаарда, качан башкаруу революционер улусты јүстэн бууп турарда,—бу кайракандар башкарууны токтозып турган учун јангыс алкап туратандар. Буржуйлар конституция кичээп тургандар, јангыс олог ишмэкчилэ крестьяндардын революциязынаг јалтанып тургандар. Онын учун ол башкаруу-ла эптэжип эрмэктэжэргэ эбин таап алып, оног јаан нэмэ сурабай, јангыс түймээнди токтодоло кату учур тургузсын дэп јөптөшти. Бу кату учурды улусты бууй-ла, адала тургузатаны,—бу буржуйларды шакпатпаган.

Бу ончоны, каанныг башкаруузы бойына јарадып алды. Оо үзэри өскө јэрлэрдиг капиталисттары (Франциянын банкирлары) акча-ла болушклагандар. Революция јэгдирди.

1905 јылдагы революциядаг алымган үүрэдү.

Андый болзо 1905 јыл тэми јок өтпөди. Ишмэкчилэр-лэ крестьяндар јакшы үүрэдү алынгады. Революциянын болгон аайы база ондобогоны Лениннын нэгэ үүрэткэнин, большевиктар нэгэ кычырганан актап јарт көргүсти. Революциянын бажында јангыс ишмэкчи албаты туруп баштагадыйын, јангыс мылтык-јэпсэлдү тартыш јэгдээрин, революциянын кэрэгинэ качан бастра крестьяндар јангыс аай туружуп болушкларда революция јэгэрин, чээрү албаты јаар кожы.база революция аайлу болбозын јарт көргүзип үүрэтти. Бу үүрэдүүлэри ишмэкчи-лэ крестьян сагыштарына алынгылап 1917 јылдагы революция тужунда оморды јаратклады.

„1905 јылдагы революция јокко 1917 јылдагы октябрь революциянын јэгэри јок эди“, дэп Ленин 1905 јылдагы революцияны анайып көргөн.

Министр Столыпин-ла „бэк крестьяндар“.

Качан крестьяндардын түймээндэри баштала бэрэрдэ, кааныг башкаруузы крестьян революциязы болбозын дэп канайып кылынатанын санаркай бэрди 1905-ле-1906 јылдардагы, крестьян түймээндэрди ойиндэ тудуп божогон. Чын-

дап, крестьяндардын суруузына болуп, кээик кэрэктэрдэ јөптөнип тўжўргэн болгон. Крестьяндар эки муннаг артык помещиктардын јурттарын чачып салдылар, помещиктар торт јэрдэн куру каларынаг коркуп, оны сўрэкэй садар болдылар; айруу төлөмир токтогон, недоимканыг кээиги таштаган; казна-ла дворян улустыг кээик јэрлэри крестьян банка бэрилгэн; јэрдинг јал акказы 30% (ўлўгэ) јабызаган; јал-акча кожылган. Башкаруу дэээ арга јокто, бойының озогы башкарып турган крепостной кылыгын таштабайынча болбос болды. Бу тужунда башкарууның бажында министр Столыпин турган. Помещиктар-ла аргалу крестьяндардын ўнин угуп туруп ол тужунда көп помещиктар чылап ол шўўп турган революцияны ол тужунда кўчи јок эдип токтодор, качан крестьян албатының ортозында јўзўн-јўўр ук болзо, качан ол улус бойының јэринэ сўрэкэй тартынгылап турглаза. Бу шўўлтэни көп дворян улус јарадып анайып айдатандар.

Бис јэрлў дворян-улус эмдиги албаты оорузының јолын билэрибис. Социализм-ла тартыжатаны јарт, оо уд ра тургузатаны јагыс-јөөжө тартынгылап мэнзинэр болзындар дэп Павлов дэп дворян кижии айдатан.

Башкаруу база анайып шўўйтэн, каанныг ширээзин бу, озогы јаг учун тыг турушкадый, крестьяндар-ла тўргўштэп алза јаман болбос дэп. Оның учун 1906 јыл ноябр айдын 9 числодо чыкан Столыпинның законы-ла ўзэрэ 1910 јыл июль ай 14 числодо чыкан кожылтазы-ла јонног кэмдэ кижии башка айрылып турайын дэээ, јонног јоби јоккода айрылары учурлу болгон. Бу законның аайыла озор, Европаныг кўн бдыш јэриндэги чылап, бэк кулак јурттар баштап аларга тургылагандар. Оның учун крестьяндарды јонног отрубка (зайымкаа) айрып чыгарарына јөптөнип тургандар. Онойып, алдынаг башка турглаган јурттар-ла кожо, 4 миллион крадан артык айрылган, 9 миллион крадан артык јэр дэрэмнэ зайын ўлэлип отрубтарга баргандар. Онойып туруп, бастра јон-ла тудуп турган јэрдэнг отрубтарга база хуторларга 13 јарым миллион крадан артык барган. Андый-да болзо, башкаруу бойының шўўлтэзи-лэ јасты Кандый јэрдэ крестьяндардын тўймээндэри тыг болгон, андагы крестьяндар јөптөнбэдилэр. Столыпинның экинчи кылыгы-крестьяндорды көчирип туруп сагыштарын помещиктыг јэринэнг кыйдырып сибирдийнэ сагыжын салдырзын дэп, кичээди 1905 јылдан ала 1913 јылга јэтрэ Сибиргэ 3 миллионго јуук крестьяндорды көчиргэн. Бу кылык крестьяндарга кичинэк-лэ јаратан, јаныс бир башталган элбэк крестьянның ордына он дөрт јаксраган крестьяндар болотон. Албатының јоксрайтаны

там тыгып турган. Учында крестьяндар помещиктарды бштөп турар болдылар, жаңы отрубка айрылып байыган кулак крестьяндарга күйүнүп турар болдылар. Отрубка айрылып чыкан кулак бойынын журтап турганы-ла база сүрэкэй ток болбогон, оо нэлэ нэмэнин тазылы јэдижэтэни помещикка дэээ бажы јэдижэтэнии ол јарт көрип турганын. айдарга кэрэк. Онын кэрэгиндэ кулактар баст-ра крестьяндар-ла кожо помещиктарды чагарга күүндү болгондор. Башкаруу бойынын ширээзип ол аргалу крестьяндар-ла тўргўштэп аларга турганы ижэмчилў шўўлтэ эмэс болды. Башкаруу нэгэ сүрэкэй ижэнип турганы тоозы-да онын аайы-да андый болбоды.

1907-лэ 1911 Жылдардагы тымык.

1905 јылдагы революция тужунда, тал-орго чирип брааткан башкаруу јөпкө кирэр болды јакару бичик (манифест) чыгарды государственный дума јуулды, оны албаты туткан. башкаруу бойынын кўчининг аайын билгэн-лэ соондо, ол тургузала албатыны катулай бәрди.

Бэрээчи болгон „бай јүрүминэнг ши-дэ артпады. Государстванын Думазында көп сабазы кара сотнялардан болгон, крестьяндар-ла ишмэкчилэр бойлорынын улузын оо өткүрип болбойтондор.

Министр Столыпин башкарап тужунда эки мунга јук улусты бүүй-ла адып салгандар. Ол тужунда, түймэнди токтодып туруп. канча улусты олтүргэн оны тоолоп алгадый эмэс. Мунг деремнелердинг улузын чыбыктап божогон, мунг ишмэкчилэр-лэ крестьяндар кату иштэ (калчооргада) кынјылары-ла килрэдип јүргэндэр, турмэлэр толгон, он мунг ишмэкчи-лэ крестьян улус, чээрў улус матростар крестьян-ла ишмэкчи-лэ кожо болгон интеллигент улусты башка јэргэ айдагандар Ишмэкчилердинг организациялары чачтыргандар. Буржуйлар ишмэкчилэргэ өчин јеттирип тургандар.

Ишмэкчилердинг, түймээглэп турган ишмэкчилердинг тоозы көргизип јат.

Бистинг јаныжып иштэйтэн ижибисти токтодор кэрэк дэп, база туйка иштэп турган большевик партиязын јок элэр дэп, ол-ла тужунда меньшевиктар айдатандар. Онын учун бис аларды „ликвидаторлар“ дэп адаганыбыс. Олор революция божогон дэп бодогондор. Большевиктар дэээ ишмэкчи албаты бир кэээк чөлоо кайралаган, ишмэкчи-лэ крестьяндарынг түймэжэр ойи јууктап турганына олор јурт ижэнип тургандар.

Бу жылдарда большевик-ла меньшевик торт айрыл-

гандар. Оо гэтирэ олоор жагыс РСДРП партия болгон эмэс бэди, эмди дэээ бойы бойлорыла тилдэшпэс болдылар.

Ол тужунда Троцкий сөзи-лэ ары да эмэс, бэри-дэ эмэс, олоорды јөлтөштирэргэ кичээнэтэн, ижиндэ дэээ меньшевиктардын ликвидаторлордын учун сүрээн турушкан.

Катап көдирилгэни.

Большевиктар акту болдылар. 1912 жылда, ишмэкчилэрдиг жагы түймээни башталып јат. Бистиг большевик партия күнүн заин. „Правда“ дэп газетти чыгарар болды: жагыс туйка иштээргэ оло тартынып турган эмэс, кэрэктин аайы чала андонып турганда, оны ончо албатыны үүрэдэринэ јарададып турганын, бу кылык-ла ол ончолорына јарт көргүсти. Ишмэкчилэр иштин аайынча союзстар, ку¬жактар баштаар болдылар. Бистиг партия катап тыгып јат. Ачу кыйынга чыдагылап болгылабай Сибирдын јажында. Лена дэп суудын јаказында, алтын казып турган јэрлэрдэ ишмэкчилэр, 1912 жылда апрель айдын 4-чи күниндэ (озогы тооло 17 күниндэ) түймэп чыктылар. Бойынын комыдал-суруузын айдарга кэлип јаткан, мылтык јэпсэл јок албаты јаар. Терещенко офицердын јакаруузыла бир канча мылтыктын октооры барды. Олдаргэн-дэриниг тоозы 320 ажыра ишмэкчи болды, 150 кижидэн ажыра мыркалулар болды. Бу ишмэкчилэрди аткан табыш түрчэлэ јайылды. Айдарда, ишмэкчилэр ончозы јаныс бөштөп турган сүмэлү болуп, тартыжарга тургуладылар. Жагыс Пищерда 200 муннан ажыра улус түймэй бэрдилэр. Бастра Рассэй јэриндэ дэээ јарым миллион артык. Мынан ары, канайып ишмэкчилэрдиг түймэндэри озип турганын, бис көрөп јадыбыс.

Бу түймэндэрдэ 1 миллион 337 мун кижиг турушкан, үзэргэ бастра төрт үлүү түймэндэрдиг үч үлүү политический кэрэк сурап тургандарын айдарга кэрэк.

Август айдын баштапкы күндэриндэ көн городтор-ло райондор бастра түймэги-лэп тургандар, оромдордо барикадалар јазап, мылтык јэпсэл тудунуп божогондор. Эмди бузагы революцияза удра эн-лэ јаан эм божоткондор, ол эм тэлэкэйдиг јуузы болгон.

Бу јуу дэп нэмэ кэмгэ тузалу болуп башталганын, албатынын јурттына, ол кандый аайлу нэмэ болгонын, канайып ол јуу учында ишмэкчилэрди-лэ крестьяндарды јэгэтэн түймээнгэ аккэлгэнин бис оны ээчидэги куучинда билип аларыбыс.

Сурактар.

1) 1905 жыл башталарда ишмэкчилэр нэни кылынгылап бэйлорынын жүрумнн ондоорго санагандар, учында каан жагыла канаип таргышкылагандар?

2) 1905 жылда крестьяндардын түймээндэри канайып өткөн?

3) Бастра чэрүү ишмэкчи-лэ крестьян түймэндэринэ кожылдылар-ба.

4) Баштапкы орус революция тужунда нэнинг учун ишмэкчи-лэ крестьяндар жэгдиргэн?

5) 1905 жылдагы революциядаг бис бойыбыска кандый үүрэдү алдыбыс?

6) Нэнинг учун Столыпиннын законы бастра крестьяндардын күүнинэ жарабады?

ОНЫНЧИ. КУУЧИН

Импералист жуудаң октябрдын революциязына.

Нэнинг кэрэгиндэ куучын.

Бу куучинда бис, 1914-18 жылдарда тэлэкэйдэ болгон жууны, нэнинг учун ол башталганын, онынг учында нэ болгонын, табыжып билэрибис.

Качан чэрүү кижилэрди жууга алып тургулаарда, ологорго жуу нэнинг кэрэгиндэ башталганын журт айтпай тургандар. „Немец Рассэйды алжолоп аларга туру, немец табарып жат, немец бистинг өштүүбис, немец жан—барглаар жан, каан учук, журтубыс учун олгилэгэр дэп албатаа айдатандар.

Жуунынг чын башталган кэрэги, башка-башка жэрлэринг капиталистары бойынынг колдырына жагы бай жэрлэр баазынып аларга, олондон байырга сананып кылынгандарын, бис билэрибис.

Жуу дэп нэмэ Рассэй жэриндэ фабрик заводторды дэрэмнэдэги журтты сүрэкэй тонойло жоксыраткан, аяс ишмэкчи-лэ крестьяндарды бириктирип каан жагына удра оларды тургусканы, канайып ологор оны 1917 жылда февраль айды чачала, сэгис айдынг бажында большевиктар баштаган иштинг албатызы помещик-ла капиталист жагып качангада жок эдэлэ, Совет жагын баштап алганын бис билип аларыбыс.

Тэлэнийдэ жуу башталганына нэмдэр буруулула р.

Европадагы жаан госу­дарстволардын капиталистары база Американын капиталистары өзип, тынгыгылап кэл­гилээрдэ, ол капиталистар жаңы, жэрлэрди, оок чагы жок госу­дарстволарды олјолоп аларга тартынгылайтандар. Бу жэрлэрдэ оло­р јэнгил баала фабрик-заводто иштэлэ­тэн нэмэлэрди (сырье) онгой баалу иштэйтэн колдор табар эдилэр, үзэри оло­рго бойлорынын иштэп јазаган нэмэ­лэрин арбынду баала јаадып бэргилээр эди нэр. Ф а б р и к - з а в о д т о р т ы н г ы п ө с к и л э з и н д э р д э п т а ш к ө м и р , н э ф т ь т э м и р к э р э к .

Нефть-лэ тэмир жок ол тынгып болбос—оло­р онын каны. оло­р онын жилиги, фабрик-заводторды кыймыкта­дып жарык-ла јылу бэрип турган нэмэлэри ол. Тэмир жок ол база өзип болбос, тэмир јокто јэпсэл-дэ жок, машина­лар жок, тэмир јолдор жок, кэрэтпэр жок, эмди городтор­догы жаан туралар жок болор эди.

Б а ш к а - б а ш к а ж э р л э р д э г и к а п и т а л и с т а р д ы н о р т о з ы н д а ж э р д и н алдында көп нэфтьту, көмирлү, тэмирлү база кайда оны јэнгил иштэгэдий жэр­лэр учун, б л а а ш б а ш т а л г а н . Эртэн-бүгүн бойло­рынын планы бүдүрэргэ капиталистар, банкирлар. фаб­риктын ээлэри бойлорынын башкарууларынын чэрүүлэ­рин көптөтиргилэп ту­душ жаан кэрэтпэри јаанаткылап, мылтык-јэпсэлдэрин көптөтиргилэп турдылар. Үүрэнгэн инженер, механик улустар албатыны кородор там кор­кушту жаңы жаан јэпсэлдэр јазап отургулап јадылар, раак адар жаан мылтыктар (пушкалар), нэнидэ адып чыкадый окторды, аэроп­ландарды, суудын алдында јүрэр кэмэлэр­ди, улусты тумалагадый јүзүн—јүүр јытту кэй эдип јазы­гылайтан болгон.

Госу­дарстволордын кайкалдары ончолоры бойы-бой­лорыла жуулажарга бэлэттэнгэндэр; „эби кэлишсэ-лэ бир жаңын жэрди бойына айра согып аларга“. Бу немецтын капиталистары тудунуп турган јөөжөлөрди, канайып-канай­ып бойыбыстын колубыска айра согуп алатан болбогой дэп франциянын капиталистары онойып шүүжэтэндэр бол­гондор. Франция жуу алдында бойынын јэриндэ көп тэ­мирлү болгон, таш көмири дэээ жок болгон үзэри ту­душ өзүп турган заводторына тэмирдэ јэтпэй турган. Коштой дэээ тэмирлү-дэ, таш көмирлү-дэ бай немецтын жэрлэри јатклап јаткан. Германия байып, Күн чыгыш јаар ичкэри­лэп Турцияда, Персияда, онон нефтьтына бу ончолоры Англиянын капиталистары колында болгөндор, жууктап браатканын көргилэп оло­рго күйүнип тургандар, көн то-

вары англиянын капиталистарынан јэнгил эткилээр болдылар, алдында јаныс англиянын капиталистарынын товарларын алатан болдылар. Англиянын-ла Франциянын капиталистары бойлорынын оштүүн, немецтын бийлэрин, капиталистарын, којойымдарын амырла јэнгил болбосторын бодогылап оны базарга јөптөшкилеп, оо чыдагадый күчтэрин көргилеп, бодоп јадылар. Немецтын капиталистары дээ база бойлорынын айлдаш јэрлэрининг капиталистарынын јөөжөлоринэ күйүнгилеп, база будунаг ала бажына јэтирэ јэпсэнгилеп, күчи јэдэр-бэ дэп бодоп јадылар. Арыгылары-да бэригилэри-дэ канайып-канайып јэрләрди үлэжэтэн, јуу баштала бэрзэ јагыс туругаадый Союзник государстволар бэдрэп олор туйка-да јажырбайда договор-лор (јөп бичиктэр) эткилэн јадылар.

Ондый союзникты Англия-ла Франция Рассейды тагты Нэнинг учун Рассей Германияла союзника кирбэй, Англия-ла Франциянынг союзына кирди? Алдындагы куучындарданг Англиянынг, франциянынг белгиянынг-ла американынг капиталистары, орустын фабрик-заводторынын ижине көп бойлорынын акча јөөжөзин өскө государстволардонг артык салгылагондарын бис билэрибис. Каанын башкаруузы олорго узактанг бэри кул болуп турган, качан французстар-ла немецтардын ортозында тартыш башталарда Франциянынг башкарууна болужуп он-јок чэрүүни бәрди, пушкалар эдип јазаган, нэмецтардыйына удра, орус каанын башкаруузы кэлди. Узэри орус, помещиктар Турцияданг Константинополь дэп городты кэрэптэр-ле орус ашты өскө јэргэ өткүрүн турган суузы-ла алып аларга тартынгылап тургандар“.

Онойып 1914 жылдагы јуунын алдында Антанта дэп Союз башталды. (Антанта дэгэни ол француз сөс, ол союз, јөп тэгэн сөс туру. Оо киргэндэри Рассей, Франция-ла Англия, качан јууданг американын-ла Японнынг капиталистарына јаан астам (доход) болорын билгилеп алып. Соондо Япон-ла Америка киргилэди. Экинчи јанынаг Германия бойына союзниктар эдип Турция-ла Болгарияны јууктатгырып алды. Јуу башталарда Америка мылтык-јэпсэди Германия-ла Антанта јэтирип турган экилэзинэнг тыг байыган. Јууда ончозынаг артык американынг капиталистары байыгылаган.

Јуудын башталган кэрэктэринг аайы мындый: капиталистар. Јөп-лэ јөөжөни үлэшкилэр болбогондор олордыг күүндэри бойы бойлорына јарашкылабас болуп, олордын јэрлэриндэ капитализм тыгып өзүп туруп тудуш јагы-јагы јэрләрди Олјолоотгырып

турган. Бу кэрэкти бұдүрүрдэ олоҥ база онойы пол јоојоңни бийлэнэргэ тургандар, учында тэлэкэйдиг јуузы болгон.

Капитализм тужунда јуу јон кэкиг учун болбос.

Јуу башталар тужунда: „бу калганны јуу дэп“ капиталистар айдатандар Ол ончо блаашты айлап салар, оның кийиндэ чактыг чака амыр болор дэшкүлөгөн. Чындап дэээ бис нэни көрүп јадыбыс?

Антанта јууда јэгиң чыкты, Германия јуулатырып јэңдирди.

Франция Германияның эң бай јэрлэрин алып алды. Австрия государство болуп токтоп браат, јууда турушкан учун оны кээктэп: Чехословакия, Италия-ла Румыния улэшкилэн алды. Германияның кэээгин Антантаа Совет Рассейды јуулаарга болушкан учун бэргилэди. Эмди кэмдэ кижиг,—јаңг—јурт дэгэн јаан табышгу Сөстөр, јыныс капиталистардың кылыгын јажырып албатыны мэкээ салып турганын билэр.

Јуудыг кийиндэ амыр болды-ба?

Јок. Озогыла аайынча јуулажатар кэрэктэри јазалып јадылар, улусты тумалагадый кэй бэлэтэлип јат, чээрүлэр өскилэп јадылар. Кээик јэрлэрдэ дэээ јарт сагыш болуп јат. Франция-ла Испанияның бийлэнгэн Марокканыг албатызы түймөп чыкылады, олоҥо јуулашкылап јат; Өскө капиталистардың бийлэгенин чачарга јуукта көдүрүлүп чыккан Кыдатты Англия, Франция, Японияла Америка токтозорго бэлэттэнгелэп јат.

Капиталист јаңг турганча оојетирэ империалист (јэрди олјолоп блаап алатан) јуулар болбойынча болбос.

Канайып ишмэкилэрдиг башчылары ишмэкилэрдэн јана болдылар.

Буржуйлардың карманын коруулап ишмэкилэргэ јууда туружар кэрэги јок дэп Ончо јэрлэрдиг социалистары озодоң јарлап туратандар болгон. Јуу дэп нэмэ болбозын дэп олоҥ ишмэкилэрди кычыргылап туратандар.

Ончо албатылардың социалистардың јуундарында, Ленин баштаган бистиг нөкөрлөрибис,—јуудыг кэрэгиндэ качанда бу сүмэни тудунглайтандар канайып-канайып јуу баштала бэрээ пролетариат мылтык-јөпсөлдиг јууны баштагандарга удра јараткадыйлар, эмэээ капиталистарга удра,—өскө сөс-лэ империалист јууны јаңг кэрэгиндэ тартыжатар јуу эдэрин кичээйтэнин.

Кэрэктин аайы дээ мундый болды, качан жуу башталарда, капиталист государствалардагы социалистардын башчылары нэ-лэ бар күчи-лэ жуу болдырбазына тартыжарынан, ишмэкчи албатыдан јана болуп капиталисттарга болужар болдылар, ишмэкчи-лэ крестьяндарды капиталист журтты корулаарга кычыргылап турглаар болдылар.

Јаңыс большевинтар жуу-кэрэк јок дэп, тартышклагандар.

Ишмэкчи албаты жууды јан кэрэгиндэ блашту жуу эдэр дэн бодоп ого бүдүмчилү ас-ла социалисттар арты. Жуу башталган-ла бойынча өскө јэрдэ јаткан Ленин, нөк. Зиновьев-ла кожо жуу-ла тартыжарга бэлэн социалисттарды жууп бириктирип турды. Ленин Карл Либкнехт дэп немец укту коммунист-ла баштап 1915 јылда, соондо 1916 јылда Швейцарияда эки конференция жууды, ол жуундарда жуу-ла кандый эб-лэ тартыжарын јөптөшкилэгэндэр: Жууны јамандап Ленин газеттэ-дэ чийгэн, жуундарда-да куучын айдып туратан. Онойып база жууны јамандап немец чээрүлэрдиг ортозында јарлап Карл Либкнехт кылынып турган, (ол бойы фронтто чээрү кижиге болгон). Онын учун оны бэк түрмээ отургускан, анда ол Германияда революция болгонча отурган, революция тужунда оны меньшевиктар өлтүрип салгандар. Европанын күн баадыжында большевиктар ас болгон. Ишмэкчилердинг көбизи сүмэзи-лэ он јанында турган социалисттар-ла кожо болгондор, большевиктар оларды „социал-јангактар“ дэп адаар болды. Албатынын төзиндэги капиталисттар-ла пролетарийлардын ортозындагы жуудын ордына,—олор јөп амырын јарлап тургандар,—пролетарийлар-ла капиталисттардын ортозында јөп-амыр болзын дэп (эмээ бөрүлэр-лэ койлордын ортозында јөп амырын), бу жуу калганчы жуу болор онон соондо „јэрдэ амыр база кижилэрдэ бийан“ болор дэп мэкэлэп тургандар. Кандый аайлу јаман мэккэ болгонын, оны эмди ончолоры билэрлэр.

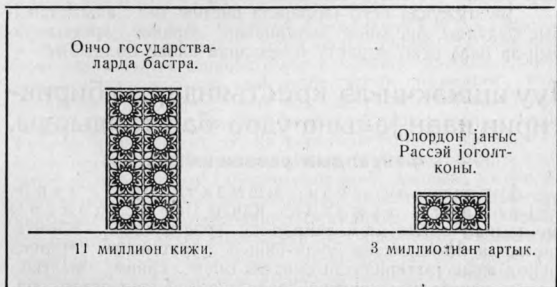
Бистинг Рассэйдэги-дэ он сүмэлү социалисттар:— меньшевиктар-ла эсерлар олардон онду болгылабагандар. Он сүмэлү социалисттар—меньшевиктар-ла эсерлар ишмэкчилерди жуунын кэрэгиндэ иштэнгилэп турган комитеттергэ баргылап, капиталисттар-ла кожо көп мылтыктар-ла патрондар јазаарына болушсын дэп сүмэлэп тургандар. Дөртинчи государстванын Думазында качан жуунын кэрэгин көрөрдө, оны јаратпагандары јаңыс большевиктар болгондор. Удабай ол Думанын 5 большевик-депутаттары јарглайла Сибиргэ айдагылады. Жуу нэнинг учун бо-

луп турганын большевиктар бичик чийгилэп жарлап тургандар. Чээрү кижилэр мылтыкты таштагылазын дэп большевиктар оморды кычыргылабагандар. Јок, омор бойлоры мылтыкты алгылап јууга баргылайтандар, јангыс мунын кэрэгиндэ, бу мылтыкты, учы-бажында, ишмэкичи албаты-ла крестьяндардын оштүлэри јаар баштап алып, анайып туруп империалист јуудан јанг блаашту јуу эдэргэ.

Большевиктар-ла меньшевиктардын ортозында ол тужунда Троцкий болгон. Сөзиндэ ол „јанггэнчэ јуула-жар“ дэгэн меньшевиктардын кычыруун јамандап туратан,— ижиндэ дэээ меньшевиктар-ла кожо болгон, империалист јуудан јанг блаашту јуу эдэр дэп бэргэн. Лениннын кычыруузы-ла јарашпайтап.

Тэлэкэйдиг јуузы албатаа нэни акэлди.

1914-18 јылдагы јуу миллион кижилэрдинг көдүргилэрин алып барды. Он бир миллион кижиле јууда базылды. Јангыс Рассэй бу јылдардын туркунуна 3 миллион кижиле таппай калды: үзэри јуудан улам болгон јаман-јуугыш оорулардан он-јок албаты кырылган.

Ўзэри јуу дэп нэмэ канча јөөжө алпарганын бодозо, пушканын окторы канчаа тургандар, пушкалар, тары, тс-нологон гороттор канчаа турганын, бустырган мостолор, тэпсэлгэн кралар, бу ончолоры 500 миллиард салкоойдон артык турган. Тушкан кижиле ол 500 миллиард дэгэнин ондоор эмэс. Бу акчаны ончозын мөнгүн салкоойлор-ла бодозо омор-ла бастра

јәрди јалбагы 10 кулаш кур эдип курчап ийэр эди, көп гороттор тонотырып кырылган эди, тонотырып кырылган деремнэләрдин тоозы-да јок. Ол чыгымнын көбизи Рассэй јәринэ једижип јат. Онызы ас: јуу дэп нэмэ фабрик заводторды бастра башкаладып ийди. Завоттор, машиналар, салдалар јазаарын токтозып, пушка, онын огын чээрү кижинин кийиминэ чэпкэн јазаар болдылар. Машиналар элэп тургандар, заводтор јангыртырбагандар, бэлэтэлгэн азыктар түгэнглэп тургандар. Он-јок үүрэнип ишкэ таскаган ишмэкчилэр јууда өлгөлдү. Деремнэдэги-дэ јуртка јуу ас корош эткэн эмэс. 2 миллион аттарды јууга алгалаган, иштэйтэн улус јок болды. Јэр куру турган, аштын түжүми астады.

Государстванын чыгымдаары көптөгөндэр, үзэри бир салкоойдонг 84 акча јуудын кэрэгинэ тудулатан. Акча каанда једишпэй барган. Онын кэрэгиндэ, өдүштэнэргэ кэрэк болды.

Франция-ла Англия сојузниктарыбыс акчаны бэрип тургандар, олар оны-ла бистиг чээрү кижилэрибистиг канын садып алып тургандар, эмди дэзэ олары бистэг нэкэй јадылар. Ол-да база једишпэй турган Чаазын акчаны көптөдип чыгарарга кэрэк болды. Акча баазынаг түжэр болды. Нэ нэмэ бааланып көдирилип турар болды.

Јуу тужунда өскө јэрлэр-лэ бистиг тил алыжатаныбыс бузулды, бис ононг машиналар, јәрдин јараткыштары-ла база өскө кэрэктү нэмэләрди албас болдыбыс.

Јуу ишмэкчи-лэ крестьяндарды бириктирип каан јапына удра баштандырды.

Фебралдын раволюциязы.

Јуудын эн күчи ишмэкчилэр-лэ крестьяндарга түжэтэн. Канды агыскандары ончозынаг артык ишмэкчилэр-лэ крестьяндар. Капиталистар-ла помещиктар јууда байып туратандар. Чэрүгэ он-јок азык јеттиризэтэн сула-ла ононг, кийим, мылтык-јэпсэл, капиталист кайракандарга сүрэкэй јаан астам бэрэтэндэр. Ишмэкчи-лэ крестьяндардын көстөринин јажы алтын болор болды, олар-ла капиталист улус бойлорынын сундуктары толтырглап турдылар. Јуу узаганча, јендирип турган тоозы көптөгөндэ, капиталисттардын астамы учун тартышкылап тургандарын ишмэкчи-лэ крестьяндар јарт ондооглор болдылар.

Јуудын аайы мынаг ары анайып барар болзо, јуудын учы болоры јогын олар јарт көрглэп тургандар.

Башкарып билбэс кэрэгиндэ, казнаны уурданып турганына болуп бир корпус чээрүдэн кырылатан, мэкээ салдырглап бир-эки күннүн туркунуна бастра армиялар кырылатандар. Капиталист кайракандар ишмэкчи-лэ крестьяндардан канду чэчкэ эттилэр. Ишмэкчи-лэ крестьяндардын чугулы башталып турганы ол-ла тужунда болды. Күч жадып ишмэкчилэрди бирлэ-аай тартышка ийди туар болды. Удабай госу-дарствалардын жаан горотторында аш јэдишпэс болды. 1917 јыл февраль айдын учында ишмэкчилэрдин сүрэкэй ишмэкчи үй улустардын чугулы үстүги өйинэ јэдэ бәрди,—ишмэкчи үйлэр-лэ ишмэкчилэр орондорго чыклап калаш сурап јууды токтоссын дэп нэкэп туар болдылар. Түймээндэр башталдылар. Ишмэкчи үйлэр-лэ ишмэкчилэр качан чээрү-лэ удурлажарда, чээрү олардын јанында тура баргандар, Питәрда времәнний (кээк чөлөө) башкаруу башталып јарлалды. Удабай кааннын билэзи арестовать эттирди, озоги Рассэй импэриянын ордына кээк чөлөө тудалган башкаруу бийлэди. Ол-ла өйиндэ Чээрү кижилэрдин-лэ ишмэкчи Депутаттардын Советтэри башталдылар.

Февралдын рэволюциязынын кийиндэ күч ишмэкчи-лэ крестьяндардын колунда болгон, јанг дэзэ буржуйлардын колунда болгон.

Времәнний башкаруу помещиктар-ла капиталистардын болгон. Јагыс бу мундый улустын аттарын сананып аларга кэрэк, думада јэнгип чыканча јуулажар дэп кыйгырып турган помещик Родзянконын адын. Времәнний башкаруунын министри болуп турган Тэрэщэнко дэп бай капиталистын адын эмээ Гучков, князь Львов. Бу-ла капиталисттар-ла помещиктар времәнний башкарууда тургандар. Јууны токтозорго олар торт санапбагандар. Олорго сојузник, Антанта, нэни айтканда олар оны бүдүрэглэйтэндэр. Антантанын айдып турганы јуулажып ичкэрлэзин дэп, айдарда бастра госу-дарстванын машиназы кыймыктайтан: газэттэр, плакаттар, абыстар, куучын айдадылар, — ончолоры јагыс үүн-лэ јуулажып ичкээрлэзин дэп кычыргылайтандар. Ончозы башкаланбай оаогы аайынча-ла турганын ишмэкчи-лэ крестьяндар удабй көрөп алдылар, јэр помещиктардын колунда артып калган, капиталистарда дэзэ банктар-ла фабрикалар туруп калгандар.

Чээрү кижилэрдин-лэ ишмэкчилэрдин Депутаттарынын Советтэри дэзэ госу-дарствонын кэрэктэрин башка-рарга правалу болорго јангы баштагадый орган болорго

шыйдынып тургандар. Удабай тартыш башталып тыгыйтаны бир эбин политиканын кэрэгин ондойтон кижээ јарт билдирип турган: эмэээ госуларстванын јангын колун алып алгылаар, эмэээ времэнний башкаруу јангы колынан ычкынбай Советтәрди јок эдип салар. Баштап Советтәрдә тургандардын, көбизи болшевиктар-ла кожо эмәс болгондор, крәстьяндар эсәрлар-ла меншәвиктар-ла кожо болгондор. Болшевиктар немецка садылган кулдары дәп ол буржуйлардын куучынына бүдүп турган. Ишмәкчиләр јангы бойлорынын колдорына јангы алгылабаза, оморды озо канайып мәкәләгән чылап база мәкәләп саларлар дәп јарт билип тургандар. Бу шүүлтә база крәстьян-да албатаа өдип турган. Крәстьян комитәттәр башталдылар. Качан крәстьяндардын комитәттәри помәшиктын јәрләрин алып аларга сананарда, времэнний башкаруу оморды помәшиктардын јәринә тийбәзиндәр дәп отряттар ийәр болды, учредительный јуун сагыгар, ол јонго кәрәктәрди бүдүрәр дәп айдып турар болдылар. Госуларствадагы артык күч омор болуп тургандарын, јанг дәзә омордын оштүләринин колында турганын крәстьяндар-ла ишмәкчиләр көрип тургандар.

Он сүмәлү меншевик-ла эсәр социалисттар ишмәкчиләргә-лә крәстьяндарга буржуйлардан јууды токтотсын јөп әтсин дәп, база јәрди албатаа бәргиләзиндәр дәп нәкән сураарга бәрбәй буржуйларга болушкылаган.

Удабай временный башкарууга көп социалисттар : о жылды. Временный башкаруу јангыс помәшиктар-ла капиталисттардан болгон болзо, омор-ла тыргыжатан кәрэгин ишмәкчи-лә крәстьяндар јарт бодоп алгылаар эди; министрлардын ортозында Керенский, Чернов, эсерлардын башчылары болгондор, эмэээ меншевик Церетелли оны көп сабазы чәк социалист дәп бодогондор,—бу сүмә оморды кыйыннан айрылатан тартышты баштаарына токтозып турган. Бу мәкә удабайла јарт билдирә бәрди: крәстьян-ла ишмәкчиләр јәрдин кәрэгин аайлазын дәп нәкән тургандар, „учредительный јуунга јәтрә сагыгар“ дәп олорго айдатандар.

Ленин бу булгак--социалистгарды эләктәп: „Кайсын, јәрдин кәрәгилә учредительный јуунга јәтрә сагыгар, учредительный јууннагары јуу божогончо, јуу божогонногары јарт јәнип божогонча болотон әмтир. Помәшиктар-ла капиталисттар башкарууда көп

сабазы болглоп крестьяндарды торт чэнэп, токтоп јадылар“—дэп айдатан.

Кандый крестьяндар помещиктын јэрин бойлоры билинип алглаза, оморды Керенский 1917 јыл август айда, тээмир-лэ кан-ла базар болуп турган. Фабрика-ла завод-торда капиталисттар озогыла аайынча ишмэкчилэрдин тэрин агызып тургандар.

Буржуйлар-ла он сүмэлү социалисттарла удра тартыжарга балшевиктар нэни кылын-глаган.

Јуу башталган-ла бойынча болшевиктар јангыс эрик-лэ јууды јаратпай турглагандар эмэс, ижилэ-дэ оны-ла тартыжып туратан.

Ленин өскө јэрдэ јадып временный башкаруу башталганын угала, оног Рассэй јэринэ ишмэкчи-лэ чээрү Депутаттарынын Советтэри-„ишмэкчи башкаруунын төзи“ ол амырг, калашка-ла бош салымду јүрүмгэ тартынып турган ончо јоктулардын чыгаргылу улустары; дэп чийгэн.

Бу Советтэрдиг кичээйтэн кэрэктэри јангыс ишмэкчилэрди бириктирэтэни эмэс дэп, Ленин айдып турган. Олор канча миллион крестьян албатыны бойлорына јууктадып алын, оны ишмэкчи албаты-ла јангыс сојузник эдып, бойлорынын кэрэги учун тартышказын дэп үүрэткэндэр.

Ленин Петроградка кэлгэн лэ байынча, ол јуундарда ишмэшчилэрдин-лэ чээрүлэрдин алдында куучын айдар болды, революция мынан ары кандый болгодыйын ол бойынын шүүлтэзин чийди. Лениннын ол чийилгэн шүүлтэзи буржуйлар-ла он социалистар-ла удра тартыжатан болшевиктардын учуры болды. Балшевиктар оморды јамандап турган Коптон јалтанглабады, карын бойлоры кэм чын ишмэкчилэдрин-лэ крестьяндардын өштүлэри најылары болуп тургандарын јартап айдып турар болдылар. Удабай омор Ишмэкчи Депутаттарынын Советтериндэ көбизи болдылар. Алдында, омор чын немецка кул болуп садылган улус дэп бүдүп турган чээрү удабай ижинэг көрө чын ишмэкчи-лэ крестьян албатынын најызы оморэмтир, јангыс болшевиктар, бу империалист тоноолу јууды токтозорго буржуйларга, помещиктарга ла капиталисттарга удра јарт тартышты баштагадый партия ол эмтир дэп көрдилэр. Фабрик-завоттордогы ишмэкчилэрди бис бириктирдибис, Ишмэкчи Депутаттарынын Советтериндэ бэктөс баштап алдыбыс, ишмэкчи депу-

таттардын ортозында көбизин бис алдыбыс. Капиталисттардын күүинэ тартынып турган временный башкаруу-ла ишмэкчилэр тургуза-ла удурлаштылар. Качан бис баштапкы ишмэкчилэрдин дружиналарын төзөөрибистэ, эмээ ишмэкчилэрди јэпсэп, временный башкаруу ишмэкчилэрдин мылтык јэпсэлин айрып алзын дэп јакаруу бэргэн. Качан июль айдын күндэриндэ Питердагы-ла Масквадагы ишмэкчилэр-лэ чэрүлэр, јууды токтозын дэп, временный башкарууны јараткылабай, чээрүлэрди ол тужунда ичкэрлэзин дэп айдап тургандарын јараткылабай оромдорга чыкклагандар, оны временный башкаруу јартпай болшевиктарды бүржүйларга, јурттарды тонотырып-чачтырды, бистин партиянын јаан Комитедин (ЦК) учыры јок дэп јарлады. Ленин, Зиновьев-ла өскөлөри јажынбайынча болбос болгондор. Каменев, Троцкий база көп болшевиктарды турмээ оттурускандар.

Эг баштапкызында болшевиктарды крестьяндар көрбөйтөн. Олордын ортозында мэкэни јайарга јэңил болгон. Качан крестьяндар, јуудын, јөптөгөни-лэ јэрдин кэрэгиндэ болшевиктар олордын, крестьяндардын шүүлтэзи учун туршклап турганын көрөлө, олар бойлорынын сагыштарын өскөлдөр болдылар. 1917 јыл јаскыда башталган Крестьян Депутаттарынын Советтери, бойлорында кандый-да учур јок болгондор, ол тужунда олордын бүдүргэн јөп бүтпэйтэн. Болшевиктар Крестьян Депутаттардын Комитеттери Ишмэкчи Депутаттарынын Комитеттери-лэ кожо јангы колдорына алгылазын дэп кичээп тургандарын көрөлө, болшевиктар чын крестьян албатынын најылары эмтир дэп бүттилэр. Онын учун 1917 јылда күскэри болшевиктарды айлантра тудуш крестьяндар кожылып биригип турдылар, олар јаар чэрүүнин чик јок артыгы кожылды.

Временный башкаруу чачылганы, база ишмэкчи албаты крестьяндар-ла союпта болуп јангы алгандары.

1917 јыл апрел айда Ленин бэргэн јөби-көп ишмэкчи-лэ крестьяндардын ижи болуп 1917 јылда октябр айда болор болды. 1917 јыл октябр айдын учунда Питерда. Ишмэкчи-лэ чээрүүлэрдин Депутаттарынын Советтеринин јууны јуулды, ээчидэ Крестьян Советтердин Депутаттардын јуулды, олар башка оттурган. Ленин алдында Керенскийдан качып јүрүп, энчикпэй Петроградка келди, мында јажынып јүрүп туймээнгэ бэлэтэнип турган ишти башкарып турган, иштин аайын көрип турган, болшевик партиянын јаан Комитетдинин ижин башкарып турган, рево-

люцияны кичээп тургандарда база олордын баштууларииндэ кандый күч барын көрип бодоп турган. Бис јэнгэр аайыбысты, база ишмэкчилэр-лэ крестьяндар јанды колуна алгадый крээзин көрөлэ, ол ишмэкчи албатыны түймээнгэ баштап алып барган. Ленин баштаган болшевик партия канайып канча-канча миллион ишмэкчи, чээрү-лэ крестьян албатыны бойына ээчидип оморды јэнүгэ акэлгэндэрин бис көрип јадыбыс. Нок Троцкий дэээ бойынын „1917 јыл“ дэп бичигэндэ октябрдын революциязы болгон аайын торг башка айдып јат. Көп сабазында ол бойынын бичигиндэ јаан Комитеттин члэндэринин ортозында ол тужунда болгон блааштарды айдып јат, канайып бистин партия Октябрдын революциязын бэлэтэп јанды башкалатканы торг айтпай јат. Троцкий бу бичигиндэ, Ленин баштаган болшевиктар октябрда озогы бойлорынын шүүлтэзин таштагылайла бойлорынын кычырууды өскөлөткөн учун јендилэр дэп айдып јат. Бу эрмэк чын эмэс дэп, бис билэрибис. Ишмэкчи албаты-ла крестьяндардын сојузы-ла мылтык јэпсэлдү түймээн-јарт јэгип чыгатан јол дэп Ленин баштаган большевиктардын айтканы туу канча јыл озо болгон.

Сурактар.

1. Кэмнин шылтуунда тэлэкэйдэ јуу башталган.
2. Капитализм тужунда нэнин јучун уу болбойынча болбос болгон.
3. Февралдын революциязы кийиндэ болшевиктар кандый нэни истэп сурууладылар. Оморды јаратклабай кэмдэр тартышклагандар.
4. Нэнин учун Октябрдын революциязы јэнди. божоды.

Кичээйтэн кэрэгийгэр.

Калганчы газэттердэ мундый нэмэни кичээп Көригэр капиталистар јангы јэрлэрди јангы албатыны базынарга бойлорыйын бийлэгэнин тыгыдарга, алдынан бош јуртап јаткан, база бажын билдиртип турган албатыларды ојоолоп аларга јангы јуу бэлэтэн турганын көрип тэмдэктэп алыгар.

Им периалист јууды јанг блаашту јуу эдэргэ (Ленинын кычыруузы) дэгэн кычыруу иштин албатызына јарап турган, „јэнгэнчэ јуулајар“ дэгэн (меншевиктардын) кычыруузы јарабаган.

Либеральный буржуйлардын кэрэгиндэ Ленин партиянын экинчи јуунында нэни айтканын јангыс сананып алы-

гар „Февралдын революциязы тужунда онын кэрэги акталды-ба.

Болшевиктар-ла меншевиктардын ортозында баштап-ла блааш нэнин кэрэгиндэ башталганын-ла учунда октябрдын революциязында нэгэ јэткэнин тэгдэштиригэр.

Октябрдын революциязы тужунда Ленин-ла болшевиктардын шүүлтэлэри канайып акталгандарын шүүп алыгар,

Ээчидэги куучын нэнин кэрэгиндэ.

Ээчидэги куучунда бис мундый кэрэктэр-лэ таныжарыбыс, канайып ишмэкчи-лэ крестьяндар бойларынын јэнгжин, тыгыдып тургандарын канайып ологро удра кааннын гэнэралдары, капиталисттар,—помещиктар-ла бастра тэлэкэйдын буржуйлары туруп чыкандарын, канайып ишмэкчи-лэ крестьяндар бойларынын јэнгип алгандарын корулап алгандары-ла.

ОН БИРИНЧИ КУУЧЫН.

Јаң блаашту јуу.

Октябрдын революциязы чактын-чака помещиктар-ла капиталистардын кыйынду турган јангнын—бузылары.

Канча чактарга чыгара помещиктар-ла капиталистардын јангы нэлэ тудунганын бис бнлэрибис. Помещиктардын колдорында јэр болгон, база узак, бистин јэрдэ фабрик-заводтор јок тужунда, саду коомой болгон, јан дэээ бастра көп јэрлү, бояр, дворян, помещик улустын колунда болгон. Саду бистин јэрдэ тыгып өскөнчэ, садуучы албаты, којоимдар, база јанга блаашклап дворян улустын правазынан алышклаарга база бойлары алдынан крестьяндарлу болорго тартыглайтандар. Качан бистэ фабрик-завоттор өзип тыгып бэрглээрдэ, јанга фабрик, завоттордын ээлэри тартышглай бэрдилэр. Государство, кэмнин колунда, јөбжө күч болгонына, чэк кул болуп помещик-ла капиталистардын ортозында јангы өйлэбэйинчэ болбос болгон. Крестьян-ла ишмэкчилэр качанан-да бэри јангы, правалары јок болгондор. Айдарда революциянын тузазы ологро ижэмчилү болзын дэп олог баштап-ла помещик-ла капиталистардын јан кэрэгиндэ тос-күчи болуп турган,—јерди, фабрикаларды, банктарды торт блаап алгадыйлар болгондор.

Јарди бастра госу­дарстванын јөөжөзи эдип оны кр­естьяндарга бэргэки.

Бистинг партия јәрдин кэрэгин түгү озодонг, революциядан озо тос кэрэк дэп тургускан. 1917 жыл апрель (кандык) айдын 15 күниндэ Ленин „Чээрү кижининг Чын“ (Солдатская Правда) дэп газэттэ: „Кандый-да крестьян, канайып помещиктар албатыны кыйнаган база эмди-дэ канайып кыйнап јаткандарын, онын күчи јәрдэ болгонын билэр“ дэп бичигэн. Помещиктарда канча он миллион кра јәр бар, онын учун миллион крестьяндардын билэдэринэ помещикка барып кыстатырбайынча өскө арга јок. Помещиктар канча—канча миллион кра јәрләрди колдорында тудунганча турарда. Кандый-да „Јайым јүрүм“ крестьяндарга болушпас. Бастра помещиктардын јәри албатаа барзын дэп кичээр кэрэк. Госу­дарствадагы бастра јәр бастра албатынын јөөжөзи болзын деп кичээр кэрэк.

Бистинг партия-чэчэн эрмэктинг партиязы эмэс, иштинг партиязы. Октябр айдын 25-дэ јанг Советтәрдэ болды октябрдын 26 күнүндэ ончо Рассәйдинг Советтәрининг 2-чи јууны Јанг бүдүрди:

Помещиктардын јурттары, ошкош база ончо удэльный мана­стырлардын, церквэләрдинг јәрләри, бастра тынду тыны јок јөөжөләри-лэ, јурттарда кандый-ла тудулган туралары-ла-јәрдинг кэрэгин башкарып турган волостын комитәттәринэ-лэ, уэзтәги крестьян дэпутаттарынын советтәринэ бәрилип јадылар.

Бу закон чыккан соондо, помещиктардын јурттарын тоногылабас болдылар. Чындап, көп нэмә тәгин үрәлгән, көп нэмә өртөлгөн, көп тоноп чачклаган, көп нәмәни үрәп салгандар. Каа-јаа јәрдэ укту малды өлтүрглөп тургандар. Помещиктарды крестьяндар канча крэзи өч болгонын оны ундубаска кэрэк.

Јарди бастра госу­дарстванын јөөжөзи эдәрдэ крестьяндар нәни алгылады? Алдындагы турган јурамалды көригәр, революциядан озо 100 кра јәрдинг бажында крестьяндарга 60 кра јәдижип турган, Октябрдынг революциязы кийниндэ 96 кра болды. Уч кразы совхозторга барглады арткан бир кразы крестьяндардын коммуналарына-ла артәлдәргә бәрилгән.

Помещиктардын машина јәпәлдәрининг кәзиги база крестьяндарга бәрилгән, кэрәктинг сүрәкәй дәгәни бир бүдүн уктынгангы бузулган, канча чактарга чыгара болгон тартыш божоды-база албатыны кыстайтан јәрдинг јалы токтоды, база крестьяндарды кыстап турган өскө-дә кэрәктәр, бу

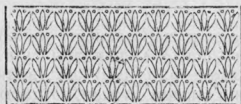
ончозы жагыс Октябрьдын революциязынын болгоныла чачылды.

Банктарды, фабрик-завотторды бастра госудурстванын јобжбзи эткэн.

Крестьяндар помещиктар-ла тартыжып тургандары јердин кэрэгиндэзи јарт, ишмэкчи албаты дэзэ капиталисттарга удра тартышты баштаганы јобжо јэлсэл жагыс кижинин колунда болуп турган учун. Банктар, Фабриктар-ла заводтор капиталисттардын колдорында туруп калза, ишмэкчи албаты-ла крестьяндар кыйынан айрылгылап болгылабас. Фабрик-завоттордын ээлэри јан иш албатынын колунда болорын јараткылабай турглаган, онын учун олар түргэн фабрик-завоттор иштэйтэн нэмэлэрди саткылап, акчалу гран өдин оной Совет јан-ла јуулажарга тургандар. Онын учун 1917 јылда ноябр айдын 14 күнүндэ ишмэкчилэр ончо нэмэни көргилэп турглазындар дэп јакаруу закон чыгарган. Андый-да болзо, капиталисттар ол ишмэкчинин контролин нэмээ бодобоска сананган. Олар тудуш бир фабриканы ээчидэ база биризин токтозып турдылар. Ол тужунда фабрик-завоттор, јердин алдынан јобжө таап каскалап турган шахталар, рудниктар ончолоры бастра госудурстванын јобжөлөри болуп госудурстванын колуна бэрилди. Баштап бистин фабрик-завотторыбыс коомой болгондорын, бис ончозын билэрибис. Көп фабрик-завоттор торт үрэлэргэ јеткэндэр. Иштэп турган нэмэлэри токтогон, үзэрэ ишмэкчилэрдин-дэ јадыжы нэгэдэ јарабас болгон.

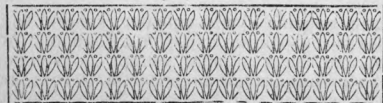
Революциядан озо 100 кранын бажында крестьяндарга.

60 кра јэдижэтэн.

Революциянын кийиндэ крестьяндарга.

95 кра јэдишти.

Совхозтарга.
3 кра.
Коммуналарга.
1 кра.

Онын учун Совет жагнын оштүлери (најылары-да болгондор), нэнин учун оlorды ээлэринэн блаап алдылар, эмди бойыгар оо чыдабай јадыгар дэп Совет жагды бурулап турдылар, Революция башталар тужунда жаг кэрэгиндэ блаашту жууда кандыйла фабрик-завот капиталисттын бэк идэзи болуп Совет жагга түбэк болбозын дэп; оlorды аларга кэрэк болгон. Качан оштүдинг бэк јэрин алганда нэ нэмэ качанда одулатан.

Капиталисттар удра тартышклабагандар болзо, ол ончо јөөжөлөр государстваныг эткэни амыр өдөр эди' ас чыгымду, оног албатаа тузалу болотоны тургуза-ла билдирэр эди.

Совет жаг жуудан чыкканы. Брестский јоп.

Октябрьдын революцизы чээрү-лэ крестьян албатыны бойына тартып турганы, помещиктар-ла удра тартыжатынынаг башка, торт јүүды токтозып јоп эдэргэ турган учун. Бу тартыш шыралап, кыйналган крестьяндардын учун болгон. Пролетарий революциянын баштапкы күниндэ, чазында Совет жагынын баштапкы кичээйтэн ижи— Советтэр албатаа жууды токтозып јоп этсэ кандый болор дэп јарлаган. Антанга дэээ јоп эш кэрэкэксибэгэн,— ол бойынынг оштүүн торт жуулап чачарга кичээп турган. Айдарда, Совет Государство ол тужунда бойы жуудан чыга бэрди. Јуртка кайсада бир эмэш амраарга, тыш бэрэр кэрэк болгон...

Немецтар бискэ сүрэкэй кату јоп эттилэр, ол тужунда оны „јэксинчилү јоп“ дэжэтэн. Ол „јэксинчилү јопти“ јаратпай турган улус коммунисттардын-да ортозында болгондор.

Оlorдын кэзиги (олорды ол тужунда „сол коммунисттар“ дэйтэн) немецтар-ла күч чыкканча тартыжар дэп айдып тургандар, Троцкий баштаган өскөлөри дэээ жуулашпай-да „јэксинчилү јопти дэ“ этпэй оттулар кэрэк дэжип айдып тургандар. Бэригилэрдинг-дэ ары гылардын-да јарабас шүүлтэлэрин Ленин јарт айдып турган. Ол айдып турган, немецтар-ла бис мунаг ары жуулажып болбосыбыс, бистэ күч јок, жууды крестьяндар јараткылабай јар, крестьяндарга јарабай удра баргажын,— революцияны базатаны туру. Немецтардан айрыларга кандый-да јаан баа бэрип айрыларга кэрэк, жагыс жуулап алган бол јүүрүмди колыбыстан ычкынбай, крестьяндар-ла сојузты тыгыдып алала. 1918 јыл март айдын 3 күнүндэ Совет жаг Брест дэп горөгто јоп дичикэ кол салды.

Помещиктар, капиталисттар-ла каанның генералдары крестьян-ла ишмэкчилэр-лэ удра јан блаажып јуу- лашкандары.

Капиталисттар, помещиктар-ла каанның генералдары кандый-ла баа-ла болзын јангыс јангыс ойто бойларына јандырып аларга кичээдилэр. Бисти удра јуулажып, озогы јанга бүдүмчилү болуп үүрэдип салган каанның генералдары, канча мунг офицерлэр-лэ юнкэрлар чыктылар. Совет јан јурттың кэрэгин баштап болорына бүтпэй туратан јэтрэ үүрэнгэн инженерлэр-ла өскөлөри,—оо јангыс помещиктар-ла капиталисттардың күчи чылаарына бүдүп туруп-база Совет јан-ла јуулашкандар. Фабрик-завотто, гороттогы, советтың учрежденияларында, иштэп бойлары Совет јангыс јараткылабай турган улустар канйып-ла кылынгылап Совет јангыс кэрэгин үрөп тургандар, анайып иштэп гургандары—ишмэкчи албаты бойы нэни-дэ эдип болбозын ончолоры көрглэзин дэп иштэгэндэр туру. Каа-јаа јангыстан калыктардың түймээндэри башталдылар. Кажы јэрлэрдэ түймээндэр башталып туруп, оо бойлары ондобос крестьяндарды база кожып алатандар.

Контр-революцияа (революцияа удра јуулашкылап тургандарга) јан болушты тэлэкэйдэги оастра буржуйлар јеттиргэндэр.

Ол кадет, меньшевик, эсер партиязы база кандый-ла контр-революцияның организацияларга болуш эдэтэн, олардың төзөлөринэ болужатан. Өскө јэрдэги буржуйлардың агентары кэрэгиндэ Муромда, 1918 јыл јайгыда Ярославльда, Рыбинскта, Тамбовта база башка-башка јэрлэрдэ түймээндэр болгондор.

Бу ончо акттардың кэрэктэри тың болзындар дэп, башка јэрлэрдинг капиталисттары, Совет јэрдинг јакаларында, талайдан бойларының чээрүлэрин чыгардылар. Јурт ичиндэги түймээн-лэ тыжынанг өскө јэрлэрдинг чээрүлэри јуулап кирглээ, Совет јанг базылар дэп буржуйлар онойып шүүп тургандар.

Јан блаашту јуу-ла өскө јэрлэрдинг чээрүлэри јуулап киргэндэри.

Мындагы контр-революцияның, база эсер-ла меньшевиктардың болужына болуп Украина Совет Рассэйдэн бөлүнлэлэ герман капиталисттардың колунда болуп калды.

Онойып база Балтийский талай јаказындагы јурттар айра согыла бэрдилэр. Немецтар анда торт бийлэнип ийдилэр. Кандый-ла тартып алып баргадый јөөжөни алгылап јуртты јоксраткандар. Немецтар Украинада Соро-

падский дэп гетманды Өттургусты, актардын Краснов дэп генералы Крым-ла Донды ологго айра согып аларга болушты. Оо үзэри, империалист жууда Рассэйгэ баккан, Австриянын чээрүзинэнг Рассэй журттын ичинэ көчирткэн чэхтэр жуулажып чыктылар. Сызран дэп горотонг ала Сибир-лэ бастра тэмир жолду, жэтрэ жэпсэлдү сэгизон мунг чээрү болгон. Эсерлардын, кадеттардын-ла меньшевиктардын болужына болуп актардын офицерлэри-лэ генералдары-ла чехословактар, Пензада, Сызранда Самарада, Златоустта Челябинскта база өскө жэрлэрдэ Совет жангды чачтылар.

Рассэйдинг тал түш жэри Каледин, Корнилов, Алексеев учында Деникин баштаган казактардын контр-революциязына бактырды. Күн бадыш жаар жаткан жангы башталган—Эстония-ла Латвия дэп республикаларданг база тун жаар жэриндэ Финляндияданг генерал Юденич баштаган офицерлэрдинг отраттары Ленинградты аларга жуулап чыктылар. Архангельск дэп горотта,—Англия-ла Американын болужына болуп,—эсер-кадеттардын башкаруузы башталды. Сибирдэ „жаан башчылу адмирал Колчак баштаган“ актардын башкаруузы башталды. Ол-ла тужунда, журттын ортозындагы он эсерлар Совет жанга тудуш ачууны жэтирип тургандар. Олор революциянын башчыларын өлтүрэрин кичээгэндэр, Ленинды атклагандар, мостолорды (күрлэрди) ооткылап тургандар, пушкалардын окторын салатан жэрлэрин чачтырып тургандар, Совет Рассэйдинг турган аайы ол тужунда сүрэкэй кату болгон. Бис чын отту курчууда болгоныбыс, бу курчууда аш бүткэдий жэрлэр жок, айдарда жарт торолоп өлөтөн, нефть-ла таш көөмир база жок, фабрик-завогтор иштэбэй, таварлары жок болуп туратандар туру, тэмир жолдор элэп калгандар, тонын брааткан гороттор-лу, үзэри журт ичиндэги интеллигент улустын жаман кылыгы-ла, кулактардын түймэндэри-лэ —ишмэкчи-лэ крестьянын Совет Рассэйинэ, Совет жанг учун, туружуп тартыжарга күч жэдишкэн.

Кызыл чээрүүди төзөгөнн.

Эн-лэ баштап бойыбыстын чэрүүбиститөзөл аларга кэрэк болгон. Октябрьда башталган Кызыл гвардия бойынын жалтанбазын база жэтрэ жуулажарын жангыс катап коргүскэн эмэс, качан ол жэтрэ үүрэнгэн, жэтрэ жэпсэнгэн чээрүүлэ удурлажарда, олорла бистинг тартыжатаныбыс узак-та тыгда болотоны жарт билдирди, онынг учун жуунынг кэрэгиндэ жэтрэ үүрэнгэн Кызыл чээрү баштабайынча болбос болды. Баштап Кызыл чээрү бойлорынын табынча киргэн улустардын төзөлгөн, 1918 жылда ноябрь айдын 15 күнүндэ. Албаты

Комиссарлардын Соведа-Кызыл чээрү бастра Рассей жэриндэ болор-дэп жакаруу бэрип јат. Бис чэрүүбисти тэб-бэргө јуудыг кэрэгин билэр озогы офицер улусты алар болдыбыс. Бис ологго ижэнбэй турганыбыс учун, јуудыг кэрэгиндэ ологдыг бажын билип тургадый политический комиссарлар тургусканыбыс. Ишмэкчи-лэ крестьяндардаг јуу кэрэгин јэтрэ баштагадый башчылар ас чыккан эмэс: Баштапкы Атту Кызыл чээрүүдиг бийи Буденный, Ворошилов, Чапаев, Егоров база көп өскө улустар болгондор. Тэгин крестьян кижилэр полктыг, бригаданыг, дивизияныг оног болгой бастра армияныг чээрүүдиг, бажын билип башкарып тургандар; революция ишмэкчи-лэ крестьян ортозынаг бойыныг кэзэрлэрин чыгарып турганын көргүсти. Ончо Рассейдиг Центральный Исполнительный Комитеди чрүүди эмди јагыс бойлорыныг күүни-лэ киргэндэр-лэ тудар эмэс, јурт-улустан алатан этти. 1918 јылда июнь айдын 12 күнүндэ чэрүүгэ улусты алатаны јарлалды, јагыс чэрүүгэ алатан улус-кижи јалдап иштэттрбэгэн ишмэкчи-лэ крестьяндар болды. 1919 јыл башталар тужунда, сүрэкэй кату тартыш тужунда, 14 армиялардаг бириктиргэн Кызыл чэрү бүдүн јарым миллион кижилү болды, үзэри ологды јуудыг кэрэгинэ јэтрэ үүрэдип салган. Јарт өштүлэрди јуулап чачарга, јат кэрэгиндэ блаашту јууды токтозор кэрэгиндэ ол тужунда Владимир Ильич Ленин Кызыл чэрүүди үч миллион кижилү эдэрин кичээди. Ишмэкчи-лэ крестьян сојузы андый күчти тургузар дэп ол тужунда көп улус бүтпэй тургандар. Бис, чын, јоктулар, јылангаш болгоныбыс эмэс-пэ. Революциянныг күчи андый болды: бис јагыс ол кэрэкти бүдүргэн эмэс-ибис, бис оны ажра бүдүрдибис, бу мылтык-јэпсэлдү күч-лэ бис јагыс контр-революцияны јуулап чачканыбыс эмэс, бискэ чыдап болбосторын ончо өштүлэрибискэ јарт көргүстибис.

Колчактыг, Дэникинныг Юденич-ла Врангельдыг чэрүүлэрин јуулап басканы, өскө јэрлэрдиг чээрүүлэрин сүргэхи.

Јаг блаашту јуудыг баштапкы өйиндэ бисти кайдала токлоктоп јэгип тургандар: башкарып турган улузыбыс кэрэктэрин јэтрэ билгилэбэс учун офицерлэр, ологдыг ортозында Совет јагга чэк иштэп тургандары барда болзо, бискэ канча катап шок эдип тургандар. Кандый-ла кэрэктэ бистинг јэтпэзибис болгон өштүбис дэээ чакту, јакшы јэпсэнгэн, кайдаг-да оо болуш јэдип туратан, кайдаг-да оо јол ачык болгон. Бискэ күч болгон, сүрэкэй күч болгоны 1919 јылда; бистинг күчибис төрт бөжөгөн дэп көрингэн. Карын ол тужунда албаты бийи бастра,

кааннын генералдары-ла бу курчуула кэрэкти капшагай божодор кэрэк дэп санандылар. Ол өйиндэ крестьяндар аттар бэрип јат, бистин Кызыл чэрүүбискэ тудуш јангы күч кожылып јат. 1919 јылдын ортозынан ала бистин јэнип турганыбыс, јанг блаашту јууды учына јууктадып јат. Кызыл чэрү Казань дэп горотты алала Уралга јууктап јат. Кызыл чэрү чындап уур-да баа-ла болзо, Уфаны база Челябинскты алды. Күн чыгыш јаар турган фронтто Кызыл чэрүүгэ күч болгон. Ок јэдишпэс, кэзиктэ окторы јок колдожып јуулажатандар. Бойынын күүни-лэ чэрүүгэ кирэр кижини аларын јарлаган, Колчактын јангын билгэн крестьяндар мундар-ла Кызыл чэрүүгэ кирглэп [Колчак-ла јуулашкандар. Кыска сроктын өйиндэ Колчак раак тэскэр-лэди онын кийиндэ бис Колчактын јаан городын—Омск-ты алдыбыс. Бистин чэрүүбис Вяткадан Байкалга јэтрэ өтти. Сибир арланды. Колчакты бойынын улустары болшевиктарга туттырып Иркуттэ аттырып салды.

Бистин Кызыл чэрүүбискэ көп болуш эткэн Сибирдин крестьяндары баштап алган партизан отрядтарды ундубаска кэрэк Кызыл чэрү јок болгон, алдында совет јангы чачтырала эсерларга, меншевиктарга ла соондо Колчакка јангы тутурусканын крестьяндар бойларынын јаман эткэнин билип алгандары оон болды. Ол тужунда крестьяндардын бойынын башчылар чыгып бу партизан отрядтарды баштап турдылар. Ол тужунда, качан Колчакты јуулап торт чачып турарда, Деникиннын чэрүүзи Орелга јууктап Тулаа коркузуп турган. Кааннын генералдары Москвада чай ичэргэ шыйдынып тургандар. Бу күндэрдэ ишмэкчилэ крестьяндар јаан јеткэрди билдилэр, күүжирэнип туруп Деникиннын чэрүүзин Кара талайга јэтрэ јуулап сүрди. Ленинградка јууктап кэлгэн генерал Юденичтын чэрүүзилэ база андый болгон. Олор түргэн ичкэрлэгэндэр, болуш ологго јаан болгон, јангыс олор.—Кызыл чээрүнэ-лэ тыг болгон—оны-ла тыг болбогондор,—олорды ээчидэ ишмэкчи-лэ крестьяндар болгоноор. Онын учун Юденичка база Колчак-ла Деникинга јэдишкэндий үлүү јэдишти. Онын чээрүүзи јуулаттырып олјоолотырды.

Архангельсктагы башкаруу-ла база өскө контр-революциянын уйалары база андый-ла болуп божодылар, 1920 јыл башталар тужунда Крымда Деникиннын арткан чээрүүзи генерал Врангелга баштадып турган.

Јуудаг-эштэн божойло, амыр јадып јурттыбысты өгжиткэдийбис дэп бодогоныбыс. Бу мундый шыра-кыйынду јуудын кийиндэ эмдэп јазайтан кэрэгибис көп болгон, анда-да 1920 јылда Совет Рассейдин өштүлэри-лэ база тартыжарга кэрэк болды.

Польшанын туруп чыкканы оны-ла жуулаш какыбыс.

Эмди жуулажып Польша туруп чыкты. Озо Польша Рассэй јэринэ алба-ла бириккэн болгон Польша айрылып бойы алдынаг государство болрго, јангыс катап түймээгэн эмэс, кааннын чээрүүзи оны катулап туруп базатан. Айдарда, революция башталарда нэнинг учун Польша айрылганы јарт. Јангыс јангыс Польшада помещиктар-ла капиталистар алгылап алды. Узэри Польша тургуза-ла франциянын капиталистарына кулдандырды, Франциянын капиталистарын бистинг раволуция көп јөбөждөн куру артызып јаткан, јангыс бойынын акчазын јандырып аларга канайдала кылынып туруп Совет јангыс чачарга тартынып тургандар. Олор Польшаны бислэ жуулаштырып ийдилэр. Олорго болужып Деникиннын арткан чээрүүзи чыккты. Бу Деникиннын чээрүүзи Крымда амрап алган башкаланып, јангыс јэпсэнип, Франция-ла Англиядан болуш алгылап Кааннын бароны Врангэль баштаган бисти жуулап чыктылар. Катап мылтык тударга бискэ күч. болгон. Ишмэкчи-лэ крестьяндар ол тужунда бистинг аайыбысты, сүрэкэй кичээп көрөтөндөр. Бу кылыкты капшагай токтозо жуу удай бэрэрин билглэп, оны токтозорго кичээйтэндэр. Јангыс онынг учун бистинг Атту чээрү баштаган чээрүүбис түргэн жуулап ичкэрлэди. Польшанын чээрүүлэри баштап түргэн Украина кирглэгэндэр, Киев горотгы алала, анда үч ай турдылар. Бистинг качанда андый болотон: тээмир јолдор ас, бистинг кыймыктайтаныбыс араайын; чээрүбисти жуунадып тартканча Кызыл аттулар абыс жууктаганча,—өштүлэрибистинг полклары ичкэрилэп тургандар. Бир эбэш жуунап кэлгэнибистинг кийиндэ Буденныйдын уулдары „Варшаваны бэрэрин“ деп удра жуулажып чыкларда, олорды Варшаванын бойына јэтрэ сургэнибис. Бистинг чээрүүлэрибис бир кээклэ бэрстэ Варшаванын алдында турлагандар, јангыс јэгкэр мунда болгоны бистинг чээрүүбис сүрэкэй ичкэри каргилэй бэргэндэр. Ол тужунда Польшада буржуй јанг чачылган болзо, онынг кийинде Польша-ла Германияда пролетарий революция кыйбас эди, ол бастра Күн баадыш јэрдэ революцияны көндиктирэр эди. Мунда бистинг јэнсэлибистинг раак артканы билдирди... Чээрү озо ичкэрлэп өдөлэ, јэтрэ болуш алгадый эмэс болды, канчала кэээрлэр болгон бойлоры ойто кайралабайынча болбос болдылар. Бис бу жууда узак жуулажарга болбогоныбыс,—революциянын өштүлэри катап ижэнгилэй бэрдилэр. Күн тал түш јанынаг Врангэль көдирилип турган. Бис Польша-ла јоптоштибис, бистинг Кызыл аттуларыбыс база бастра Кызыл чээрүбис борон Врангэльгэ удра баргладылар.

Врангельды жуулап чачканы.

Јаң блаажып жуулашкан жуунын учында Врангелды жуулап чачканыбыс-бистин эн-лэ јыргалду күндэрибис эди. Перекоп дэп кызык бэлтирдэ бистин кызыл чэрүү кижэ-лэрибис ас өлгөлөгөн эмэс. Канча канча кат са-бак-ла манап салган маны болгон; пуш-калардын адыжы сүрээн болгон; вран-гельдын артык чээрүлэрин, ончолоры кызыл чээрү бузуп јэгди. Төшкэ јэтрэ сууда, јустэн-муннап кырылгылап андада өлүмнэн јалтанбай, тудуш от стэнэни өдип, Кызыл чээрү Пэрэкоп јаар ич-кэрлэп өштүбистин калганчы бэк тэби-нэр јэрин бузуп чачты. Оскө јэрлэрдиг бур-жуйлары Врангельга канча-ла болушкан болзо, ошкош-ла-ол Крымнан өскө, госуларствалардын кэрэптэринэ от-туруп, арткан орус кэрэптэрди алып сүрэкэй уйалып качпаганча болбос болды. Бу актардын чириги канча чак-тарга чыгара тоноп жууп алган алтынын алганча качклады. Бискэ удра јаң блаажып актардын гэнэралдар, кнпиталист-тары-ла помэщиктар баштап алган жуу онойып божогон эди.

Ол-ла тужунда озогы Россейдинг јаказында јурттаа-глаган албатылар, бойларынын мойындарында јаңыс ка-аннын јаңнын аайын үзэри булгак-социалистардын јаңнын аайын билглэп алып, бойларынын буржуй башкаруула-рын чачклап совет јаң баштаглады. Онойып Азербейджан бойын айрыды, бис-лэ биригип, бистин јаан сойуз јурт-тыбыска, фабрик-завотторыбыска-ла тээмир јолдорыбыска эмди дэрэмнэдэги ишкэ Бакунын ла Грознонын нефтег катап бэрижэр болды. Онойып база Грузия мэншевиктар-ды чачала Совет тургузуп алды. Онойып, Туркстанда, Хивада база Бухарада, озодон кыйынга јаткан күн чыгы-жанын албатызына, иш албатынын совет јаңы башталды, эмде-дэ эки јаан Узбекстан-ла Туркменстан дэп совет республикалар башталды.

Онойып контр-революцияны жуулап чачала, баstra тэ-лэкэйдиг алтынчы үлүү болуп турган јаан јэрдэ совет јаң төзөлип турды.

Јуудын коммунизмазы. *)

Бу јәнү ишмэкчи-лэ крестьянга јэгил јэдишпэди. Бие империалист јуудан айрылып чыкалакта, катап канча миллион албатыны јурттарынан айрып совет јаң учун туружарга кычырдыбыс. Чээрүүди азраарга, кийиндирэргэ, јэпсээргэ керэк болгон. Баstra јурт јоксраган тонолгон

*) Јуудын куммунизмазы-јаң блаашту жуу тужунда нэ-дэ кээрэк коммунисттар баштаган чээрүдиг колунда кату башкарынатан.

тужунда бис оны алганыбысты ундубаска кэрэк. Јуу башталган-ла бойынча көп заводтор јуудыг кэрэгиндэ иштэй бэргэндэр, јуртка кэрэктү табардыг ордына омор чээрүгэ кэрэктү нэмэ иштэп тургандар. Бэлэтэгэн јөөжөбис эмди јок болгон. Нэфт-ла көөмир фабрик-завотко срогына једип болбогондо ол омордыг ижиндэ билдирэ бэрэтен. Иштэлэтэн нэмэлэр кичинэк-лэ јэтпэгэндэ фабрик-завоттор токтой бэрэтэндэр. Јуу тужунда болотон јүзүн-јүүр спекулянттар, табарларды јажырглап, фабрик-завоттордон нэни-лэ уурданып тургандар. Садуучылар нэмэниг баазын сүрэкэй көдирип тургандар оныг кэрэгиндэ күнүн зайын; эртэн тура нэмэниг баазы 1 солкоой, иширдэ дээ 2 солкоойго алып болбозыг „-дэп калактайтандар. Эмди оны база ақчаныг баазы түжүп турганын көбизи ундуп-та салгандар.

Кэрэктин аайы андый тужунда совет јанг нэни эткэдий болгон? Торт-базылбаска, нэни-нэни чэбэрлэп аларга баштапса садууны госуларстваныг колунда этти база чээрүүгэ јэттиргэдий нэмэни јууп аларга кэрэк болгон. Айдарда, јагыс јаан фабрик-завотторды госуларстваныг ижи јөөжөзи эдип база оок садуун госуларстваныг ижи эдип табарларды блаап албайынча болбос болгон туру. Кулактар-ла садуучылар-акыр нэ болгойнэ дэп табарларды јажыргылап тургандар, баазын дээ он катай артык алгылайтандар, госуларство бойы дээ ас јөөжөлү болуп дэрэмнээ јэттирэр табарлары јок болгон. Город дэрэмнээ табар бэрбэс учун, дэрэмнэ горотко ажин бэрбэс болды. Ол тужунда, 1918 јылга продрозверстка алатан дэп јакаруу чыккан. Крестьян албатаа продрозверстка дэп нэмэ күч болгон, ол оны көбизиндэ јоксырадып турган. Продрозверстка тужунда көп улус, ончо албатыныг јэткэринэ болуп, байыгандары-да бар. Бойлоры спекулянттар болгылап, бойлорыныг јөөжөзин сукулап, јоксыраарынан болгөй, омор карын байыгандар. Крестьяндардыг көп сабазына розверстка күч болгон, јагыс артык эб јок болуп, башка аргаланар кылык јок болуп, ол болгон дэгэдий. Јэткэрдиг кэрэги мунда болуп јат, госуларство көп јэрлэрдэ розверстканы улустыг јарт артыгы дэп алган эмэс, турганын алып туруп крестьян јурттарды јоксырадып турган. Бу мунаг болуп крестьяндар краларын астатклап јурттарын кичэглэбэй бардылар.

Розверстка дэп нэмэ јуртты тонойтондо нэмэ болзо, ол бистинг фабрик-завотторыбысты, кызыл чээрүүбисти, јууга баргылаган миллион крестьян уулдарын совет јэринэ помещик-ла капиталистар кэлип бийлэринэн корулады.

Розверсткадан башка крестьяндарга салылган башка-да иштэр болгон.

Көөмирлү Донбасты-ла нефту Кавказтын алтыгы учын (Закавказьяны) алганы бисти одын-жок артысты Тээмир жолдорыбысты одын-ла одыраар болдыбыс. Фабрик-завотторыбысты-да одын-ла одырдыбыс. Онынг учун он-жок одын кэрэктү болгон, онынг учун крестьяндарга иш салылган. Ол сүрэкэй уур болгон.

Өскө жэрдэги көп сабазында Европанын күн бадыш жаар [аткан пролетарийлардын болушына болуп бис жэндибис.

Бу кату жылдарда жаньс Кызыл чэрүүгэ баргылап тургылаган ишмэкчилэ крестьяндар рэлэрлэр болгон эмэс, жо база чэрүүдинг кийниндэ, фабрик, — заводтордо иштэгилэп, жолдорды жазагылап, одын кэскилэп оны горотторго тартышкылап, тэмир жолдорды кардаш арлап оны-ла Кызыл чэрүүдинг-лэ гороттордынг азыгын жэттиргискилэгэндэри база кэзэрлэр болгондор. Чындап, бу мунынг ончолорын бойлорынынг күүндэри-лэ иштэглэгэндэр эмэс, кэзэктэ катулап-та туратан, онынг учун олардынг ортозында чугул-да болотон, жэ онызы жокко ойто Совет жэри кан генералдардынг тэмир чончойынынг алдын болзо базылган ононг көп кан агар эди.

Жанг блаашту жуу тужунда бис жаан болушты ончо государстволардынг ишмэкчи албатыданг алдыбыс. Ончо государствалардынг ишмэкчилэри түймэн, стачкалар эдип туруп бислэ кожо жууды токтосын дэп актарга болушты токтосын дэп нэкэп тургандар. Польша жуулап ичкэрлэп турарда англиянынг ишмэкчилэри „Совет Рассейдэнг колдорды кэдэри этсин“ дэп организация баштап оромдорго көп улус чыккылап Рассэй-лэ жөптөшсин дэп нэкэп туруп, оныла бискэ жаан болуш эттилэр.

Бастра ишмэкчилэрдинг организацияларынынг жууны тужунда, кажызында алты жарым миллион бириккэн ишмэкчилэрдинг делегаттары жөн бүдүрдилэр: „англиянынг башкаруузы Совет Рассейди өштөн оо удра кылынып турган кылыгын таштабаза, бастра ишмэкчилэрдинг түймэнин баштаар“—дэн бүдүрдилэр.

Одессаны жууларга ийглэгэн Франциянынг матростары бойлорынынг кэрэптэриндэ түймээн баштагылап бислэ жуулашапандарын эмди-дэ ончолоры билэрлэр. Ол кэрэптэрдэ ойто Франция жаар жандыдарга кэрэк болды. Качан бисти жууларга—тэмир жолго-ла кэрэптэргэ ок таары салгылап турарда—Англиянынг, Франциянынг, Германиянынг

ишмэкчилэри оны тээмир јолго-ла кэрэптэргэ таажыбай тура баргандар. Бойлорынын газеттэриндэ, јуундарында албатаа Совет башкаруу јакшы кылынып турганын айдып тургандар, бистиг революцияны мактап, оны ошкош бойлорынын революциязы дэп бодоп тургандар, айдарда бис ончо јэрлэрдэ бискэ болушкадый миллион сојузниктарлу болдыбыс.

Ончо Сојуз Коммунист Партия-ла јанг блаашту јуу.

Ишмэкчи-лэ крестьяндар бириккэнинэ болуп, өскө јэрдэги ишмэкчилэрдинг болужы-ла Совет јангду јэр, јанг блаашту јуудан јэнгил чыкты. Бу јэнгү бискэ ишмэкчи-лэ крестьян бу тартышта бириккелэгэндэр болуп, оlorдын сојузын бэк булгалбас Коммунист партия баштаган учун јэдишкэн. Ончо Сојузтыг Коммунист Партиязы иш албатыны јангыс тартышка кычырып турган эмэс, кандый-ла кату кэрэктэргэ бойынын кучин бэрип турган. Коммунист партия революциянынг учун, канайып чэк турушканын ончолоры билэр. Качан кандый јэрдэ кэрэктиг аайы нэмэ болды аайлу болгондо, Коммунист партия бойынынг кучин јууп ол фронтко ијэтэн, оlor тэмир кату дисциплиналу болуп, болоттын күүни-лэ чачылган фронты бирикктирип ишмэкчи-лэ крестьян кэрэги учун өлгөнчэ турушклайтандар. Амыр јуртайтан кэрэк учун, Совет јанг учун база ишмэкчи-лэ крестьяннынг кэрэги учун, канча коммунисттар өлгөнин тоолоп болбос.

Сурактар.

1. Октябрь революциянынг кэрэгиндэ төзөлгөн Совет јанг баштап нэни бұдүргэнин адап бэригэп.

2. Јанг блаашту јуу тужунда, Совет јанг учун кэм тартышкан эди, база контр-революцияга кэм болушкан.

3. Нэнинг учун ишмэкчи-лэ крестьяндар бойлорынын өштүлэрин јэнди. Оlor оны кандый баа-ла алгылады. Онынг кэрэгиндэ оlor нэни эткилэди. Кэм оlorго болушкан эди.

Кичээйтэн кэрэгигэр.

Кызыл чээрү јуулап божогон јанг өштүлэрди адап чийип алыгар оны јэнгэн айын күнүн.

Ишмэкчи албаты јанг блаашту јуу тужунда кээк албатыны, крестьяндарды катулаган-ба, ол кату кылык кэмгэ тувалу болгон эди, оны шүүп алыгар.

с 43

**Вне библиотеки
не выдается**

манускрипты
1/11/60
114

22076

Ойрот.
| 3-425.

Улала, Типографско-Издательское
Объединение „Ойратский Край“

Облит 378.

Тираж 1500 экз.